NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: THARAUD JÁNOS ÉS JEROMOS: *Ha Izrael a király.* (Folytatás.) • SZILÁRD JÁNOS, PORKOLÁB ISTVÁN: *Novellák.* • VIDA PÉTER: *Még egyszer az oláh kérdés.* • KUTAS KÁLMÁN, VARGHA GYULA, MÉCS LÁSZLÓ: *Versek.* • SZINNYEI JÓZSEF: *Jó magyarság.* • **Elvek és művek:** GALAMB SÁNDOR: *Herczeg Ferenc kilenc egyfelvonásosa.* • *Könyvismertetések.* • **Szemle:** ZSIGMOND FERENC: *B. Podmaniczky Frigyes.* • GALAMB SÁNDOR: *Színház.* • (P.): *Opera.* • HARTMANN JÁNOS: *Vajdasági magyar írók.* • FARKAS GYULA: *Erdélyi új folyóiratok.* • CSEKEY ISTVÁN: *A dorpati magyar intézet.* • **Apró cikkek:** PAIS DEZSŐ: *Ki volt Toldi Miklós?*

1924. ÉV **JÚNIUS** **VI. SZÁM**

II. ÉVFOLYAM **ÁRA: 15.000 K**

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

Előfizetés 1924 harmadik negyedére 48.000 K.

TARTALOM

	Oldal
Tharaud János és Jeromos (ford. *Régnier Viktor*): Ha Izrael a király. (Folytatás.)	1
Kutas Kálmán: Előhang. (Vers.)	31
Szilárd János: Vigyázzatok... (Elbeszélés.)	35
Vargha Gyula: A bölcső és a koporsó között. — Kérdések felelet nélkül. (Versek.)	44
Vida Péter: Még egyszer »az oláh kérdés«	45
Mécs László: A katakomba. (Vers.)	52
Porkoláb István: Mohácsnál. (Elbeszélés.)	53
Szinnyei József: Jó magyarság	57
ELVEK ÉS MŰVEK:	
Galamb Sándor: Herczeg Ferenc: Kilenc egyfelvonásosa	67
Brisits Frigyes: Székely István: Az apokalyptika a világirodalomban	68
Tolnai Vilmos: Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai	69
nn.: Farkas Gyula: Vörösmarty az ember	70
Horváth Károly: Torday Emil: Bolyongások Afrikában	71
T. V.: Winkler Elemér: Bűnök és büntetések a régi Sopronban	71
A. B.: A reformáció és a magyarság	72
Rédey Tivadar: Verseskönyvek	72
Vajthó László: Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete	75
R. V.: Magyar Népművészet	76
Gulyás Sándor: Juhász Margit: Búzavirág	76
Szilády Zoltán: Lambrecht Kálmán: Az őslények világa. A Föld és az élet története	77
Brisits Frigyes: Boros Ferenc: Napkeltekor	77
—rtm—: Szederkényi Anna: Lázadó szív	78
SZEMLE:	
Zsigmond Ferenc: Báró Podmaniczky Frigyes	80
Galamb Sándor: Színházi szemle	83
(p.): Thaïs. (Bemutató az Operában.)	84
Hartmann János: Vajdasági magyar írók Almanachja	84
Farkas Gyula: Új erdélyi magyar folyóiratok	87
Csekey István: A dorpati magyar tudományos intézet	88
APRÓ CIKKEK:	
Pais Dezső: Ki volt Toldi Miklós?	92

Lágy és selymes lesz haja,

ha fejét rendszeresen

„Elida-Shampoon"-

nal mossa.

A késedelem nélkül való pontos előfizetés megkönnyíti a kiadóhivatal munkáját, és olcsóbbá teszi a NAPKELET-et.

HA IZRAEL A KIRÁLY.

(Tharaud János és Jeromos után franciából.*)

Ebben először feltárta a különböző lehetőségeket, melyek a balkáni helyzetben javulást idézhetnének elő; azután így folytatta: Ha a politikai helyzet megvizsgálása után azon pénzügyi és gazdasági felfordulásokra, azon fájdalmakra és áldozatokra gondolok, melyeket egy háború okvetlenül magával fog hozni, akkor nem vállalhatok, még a leglelkiismeretesebb vizsgálódás után sem, semminemű felelősséget a Szerbia ellen tervezett katonai akció megindításáért. Távol áll tőlem annak ajánlása, hogy szomszédainkkal szemben erélytelen politikát űzzünk. Bizonyára nem maradhatunk tétlen szemlélői a Belgrádból irányított izgatásoknak, melyek saját alattvalóinkat uszítják ellenünk és bűntettekre is bujtanak. A szerbeknek nemcsak sajtója, hanem diplomáciai képviselői is világszerte annyi gyűlöletet és a nemzetközi érintkezés udvariasságával ellenkező olyan tiszteletlenséget mutatnak velünk szemben, hogy egyrészt presztizsünk, másrészt biztonságunk megkövetelik a legerélyesebb fellépést Szerbiával szemben. Semmiesetre sem ajánlom tehát a kihívó viselkedés szótlan eltűrését és kész volnék vállalni egy olyan háború felelősségét, melyet jogos követeléseink visszautasítása idézne elő. Meg kell azonban adnunk Szerbiának a módot arra, hogy a fegyveres összeütközést mély megalázkodás árán elkerülhesse. Kell, hogy bebizonyíthassuk majd az egész világ előtt, hogy csakis a jogos önvédelem kényszerített bennünket a háború megindítására. Véleményem szerint tehát Szerbiának egy erélyes, de nem fenyegető hangú jegyzéket kellene küldenünk, melyben előadnók sérelmeinket és követeléseinket; nem kielégítő vagy halogató válasz esetén pedig ultimátumot, melynek letelte után a katonai beavatkozás már helyénvaló is volna. Így legalább egy reánkerőszakolt háború előtt állnánk, egy olyan háború előtt, melyet minden élni akaró nemzetnek kötelessége becsülettel végigküzdeni és amelynek a felelőssége teljes súllyal ellenfeleinkre nehezednék, mivel ők ezt a tisztességes szomszédokhoz illő viselkedés megtagadásával idéznék elő, beigazolván ezáltal is a szerajevói gyilkosságban való részvételüket. Ha ilyenképen cselekszünk, a bukaresti német akció sikerének eshetőségeit csak növelnők és talán még Oroszország is távoltartaná magát a beavatkozástól. Minden valószínűség szerint Anglia mérséklő befolyást is gyakorolhatna az entente többi hatalmaira. Kétségtelen, hogy a cár is meggondolná, vajjon érdeke-e az anarchisták és gyilkosok védelmezése.

Megjegyzem még, hogy az Olaszországgal való kellemetlenségek elkerülése, valamint az angol szimpátiák megszerzése végett, de különösen

* Elejét l. a Napkelet ez évi májusi füzetében.

még Oroszország passziv szerepének lehetővé tétele végett, alkalmas időben és megfelelő formában határozottan ki kellene jelentenünk, hogy nincs szándékunkban Szerbiát annektálni, sem pedig anyagilag tönkretenni. Szerencsés kimenetelű háború után pedig Szerbiát, véleményem szerint, Görögország, Albánia és Bulgária javára kellene azon területektől megfosztani, melyeket a legutóbbi háborúban szerzett. Magunk részére pedig meg kellene elégednünk határaink stratégiai szempontból való javításával. Talán a hadiköltségek megtérítését is követelhetnők, ami Szerbiát jó időre függésbe juttatná velünk szemben. Ezeket a célokat tartanám háborús megoldás esetén a legmegfelelőbbeknek. Ha azonban Szerbia jóhiszeműleg teljesítené követeléseinket, nem kellene elvágni előle a visszavonulás útját. Meg kellene elégednünk megalázkodásával s ügyes politikával ki kellene aknáznunk diplomáciai sikereinket Bulgáriában és a többi balkáni államban.

Ez alázatos tanácsokat van szerencsém, a mély felelősségérzet azon tudatával Felséged elé tárni, melyet ily komoly időkben minden tanácsadójának kötelessége mélyen átérezni. A felelősség egyaránt súlyos, akár cselekvésre, akár pedig passzivitásra határozzuk el magunkat. Minden körülmény alapos mérlegelése után nem tehetek egyebet, mint hogy tisztelettel ajánlom e memorandumomban jelzett középút választását. Ezáltal, úgy vélem, egy békés megoldás kínálkozik és a helyzet, ha a jövőben mégis elkerülhetetlenné válnék a háború, sok tekintetben a mi javunkra alakulna.

Tisztelettel kijelentem még, hogy végtelen odaadásom ellenére, vagyis inkább éppen emiatt, képtelen volnék egy olyan megoldás elfogadására, mely mindenáron háborút akarna előidézni.

Úgy látszik azonban, hogy Tisza nem igen tudta meggyőzni Ferenc Józsefet, mert Berchthold gróf Ischlből visszatérve még vadabbul izgatott az erőszakosságra, mint azelőtt. Németország pedig a maga részéről folyvást sürgette Bécset, miről tanuságot tesz gróf Szögyénynek, Ausztria-Magyarország berlini nagykövetének, Berchthold grófhoz július hó 12-én küldött távirata, melyben azt közölte, hogy a Kaiser és környezete a szerbek elleni fegyveres akcióra buzdítanak és megbízták őt annak közlésével, hogy Anglia semleges fog maradni. Július hó 14-én pedig II. Vilmos egy nyakatekert levelet írt Ferenc Józsefnek, melyben tulajdonképen a baráti érzelem biztosításának leple alatt szintén csak háborúra nógatott a legalattomosabb módon:

„Kedves barátom!

Szívből hálát mondok Neked azért, hogy azon szomorú napokban, midőn tragikus események áldozata lettél és komoly elhatározások előtt állottál, gondolataidat baráti viszonyunkra terelted, erre való hivatkozással fejezvén be kedves leveledet. E szoros baráti kapcsot atyám és nagyatyám hagyatékának tekintem, barátságom viszonzásának módjában pedig országaink védelmének legjobb biztosítékát látom. Személyedhez való tiszteletteljes ragaszkodásomat ismerve, elképzelheted, mennyire nehezemre esett lemondanom bécsi utamról, mellyel nyilvánosan is szerettem volna tolmácsolni nagy fájdalmad alkalmából érzett mély részvétemet.[1]

Követed, kit kipróbált emberednek tartva, őszintén becsülök, bizo-

[1] A német császár u. i. Ferenc Ferdinánd temetésére megígérte volt megjelenését.

nyára tudomásodra hozta, hogy a bekövetkezendő kritikus órák mind engemet, mind egész birodalmamat oldalodon fognak találni, amint ezt régi barátságunk s közös, szövetségesi kötelezettségeink egyaránt megkövetelik tőlünk. Nagy örömömre szolgál, hogy ezt most levelemben személyesen is megismételhetem.

A szerajevói rettenetes bűntény élesen rávilágított némely őrült fanatikusok vad üzelmeire, valamint azon pánszláv izgatásokra, melyek az állam alapjait akarnák megingatni. Nem feladatom állást foglalni a kormányod és Szerbia közötti nyílt kérdésben; úgy vélem azonban, hogy a tettlegességekkel dolgozó propaganda ellen erélyesen állást foglalni nemcsak morális kötelessége minden civilizált államnak, hanem egyúttal létfenntartási szükségesség is, minthogy az említett propagandák főcélja a monarchiák erős összetartásának megtörése. Teljesen tisztán látom az orosz pánszlávok részéről fenyegető veszélyeket, melyek országaidat és ennek folytán a hármasszövetséget érintik s mindenképen elismerem annak szükségességét, hogy megszabadítsad birodalmad déli határait a rájuk nehezedő tűrhetetlen nyomástól.

Kész vagyok tehát kormányod törekvéseit a lehetőség határain belül támogatni és ezáltal megakadályozni egy új balkáni szövetség alakulását, mely Oroszország védnöksége alatt állna és melynek éle ellened irányulna. E veszély elhárítása végett Bulgáriát is bele fogom vonni a hármasszövetségbe. Tehát, bár a bolgár jellem megbízhatatlansága miatt némi aggályaink vannak, utasítottam szófiai követemet, hogy ottani megbízottadat teljes mértékben támogassa szövetkezési törekvéseiben. Másrészt pedig megbízást adtam bukaresti képviseletemnek, hogy Károly királynál a Te utasításaidhoz igazodva járjon el, kifejtvén előtte az új helyzet által előidézett kényszerűséget, mely a Szerbiától való elszakadásra és a monarchiaellenes izgatások megszüntetésére kell hogy vezessen. Egyúttal rámutattam arra is, hogy mennyire fontosnak tartom a Romániával való szövetségi viszony további ápolását, melynek Bulgária csatlakozása esetén sem szabad kárt szenvednie.

Végezetül engedd kifejeznem azon őszinte kívánságomat, vajha a nehéz napok után Ischlben megtalálnád az egészségednek olyannyira szükséges nyugalmat.

Őszinte ragaszkodással és barátsággal

igaz híved
Vilmos."

Tehát a német császár, Ferenc József, a miniszterek, a katonai tanácsadók, szóval mindenki, a háborúra ösztökélt. Mit tehetett gróf Tisza egy ilyen hatalmas koalicióval szemben? Lemondani? De hisz ez szembehelyezkedést jelentett volna a hőn szeretett uralkodóval, megtagadását az osztrák szövetségnek, mintegy árulást. És mi kilátása lehetett volna arra, hogy ily elhatározással megakadályozhatja a katasztrófát? A hatása ennek pusztán csak az lett volna, hogy a monarchiában megrendült volna a háború jogosságában való hit, kétségek, krizisek, belső zavargások támadtak volna, mikor éppen az összetartásra volt legnagyobb szükség. Ha legalább egész országát maga mögött tudta volna! De hisz Magyarország, melyet elragadott a szlávok iránt táplált régi gyűlölet, szintén csak a háborút akarta! Ő maga is szükségesnek tartotta ezt arra

az esetre, ha Szerbia mérhetetlen szemtelenségével kikerülhetetlenné tenné az összeütközést. Végül pedig, még ha Magyarország kívül akarna is maradni a küzdelmen, ki biztosíthatná neki, hogy sértetlenül élheti túl a küszöbön levő általános összeütközést? Nem támadnák-e meg régi ellenségei és tegnapi szövetségesei egyaránt?...

Mindezekért és talán más okokból is, melyeket nem tudhattam meg, gróf Tisza az utolsó koronatanácson, melyet július 19-én tartottak, végül beleegyezett azon durva ultimátum elküldésébe, mely ellen — mivel az a bizonyos háborút jelentette — annyit küzdött volt. Még egyszer felszólalt itt, annak kieszközlése végett, hogy tegyen a tanács a monarchia nevében egy olyan értelmű kijelentést, mely biztosítsa Európát arról, hogy a monarchiát Szerbiával szemben semmiféle annektálási szándék nem vezeti. De még ezt is megtagadták tőle. Fokról-fokra, minden ponton elvesztette a nagy játszmát.

A háború kitörésének napján Budapesten óriási tömeg verődött össze Tisza lakása előtt, hogy éltesse őt. Politikai pályafutásában ez volt az első eset, midőn látszólag az egész nemzet vele érzett. Vajjon milyenek lehettek az ő gondolatai aznap? Hallgatott. Elfogadta ezt a hirtelen született népszerűséget; zsebrevágta a téves alapú éltetéseket és dícséreteket, mik az ő személyében magasztaltak bizonyos eszméket és elhatározásokat, melyektől ő annyira idegenkedett. Egy este azonban, midőn autón hazatért Gesztre és útközben mindenütt virággal fogadták, egy felsóhajtása sokat elárult rejtett érzéseiből. Midőn a fiatal asszony, kitől ezeket tudom, gratulált neki a kocsijában felhalmozódott virágokhoz, szomorú arccal így válaszolt: „Csak ne változzanak idővel kövekké ezek a virágok!"

Magyarország mindjárt a háború első hónapjaiban veszélybe került. Az oroszok, galiciai sikereik után, hatalmas tömegekkel igyekeztek keresztültörtetni a Kárpátokon. Ebben a rideg, jég-, szikla- és erdőrengetegben egy szörnyű küzdelem fejlődött ki, melyben emberek, elemek és járványok versenyt pusztítottak. Különösen ez utóbbi istencsapása, melyet mi Nyugaton nem ismertünk meg, szedte tífusz alakjában kegyetlenül, ezrével, az áldozatokat. A hármasszövetség valamennyi csapatai megfordultak itt, de rövid idő multán nyugalmasabb helyekre kellett visszavonni mindegyiket, mert nem bírták ki a rettenetes küzdést. Egyedül a magyar csapatok tartottak ki rendületlenül odafenn. El is kell ismerni, hogy csak a magyar ellenállásnak tulajdonítható az orosz kudarc, mely azután a németek számára lehetővé tette, hogy kiaknázzák a keleti fronton elért sikereiket.

E tragikus körülmények között Tisza alaposan megállotta a helyét. Az ügy érdekében kifejtett rendkívüli energiája csak megerősítette azt a hitet, hogy a háborúért, melynek kimenetelétől ő annyira rettegett, leginkább ő vállalta a felelősséget. A környezetéhez tartozók, kik annak idején naponkint érintkeztek vele, beszélték, hogy belső érzelmeiből soha, egy szóval sem födött fel semmit, de komor hangulata és arcának egyre mélyebbre vájódó redői bizalmasai előtt csak elárulták lelke szenvedéseit. Még mikor a végső siker is közelinek látszott, az események kedvező fordulásakor sem tudott felvidulni.

Mindvégig, az egyre növekedő nehézségek közepett is megtartotta azonban rendkívüli munkabírását, törhetetlen akaraterejét és mindenre

kiterjedő tevékenységét, mely senkit nem kímélt, még a legfőbb katonai parancsnokság vezetőit sem.

Lassankint majd részletesebben megtudjuk, milyen volt Tisza grófnak a németekhez való viszonya a rettenetes háborús évek alatt; annyi azonban már most is bizonyosnak látszik, hogy eléggé zivataros lehetett. Például 1915-ben, mikor Németország a románokat vissza igyekezett tartani az ententehoz pártolástól, a „Kaiser" azt tanácsolta a magyaroknak, hogy mondjanak le Erdély egy részéről. Tisza erre azt válaszolta, hogy Magyarország területi épségének védelméért küzd; ha tehát a béke érdekében áldozatokat kell hozni, Németország járjon elől a jó példával!

1917 januárjában pedig Berlinbe ment, hogy a tengeralatti háború megkezdésének terve ellen küzdjön. Báró Ghillány földmívelésügyi miniszter, ki ez útjára őt elkísérte, elmondta nekem, hogy Tisza grófnak sikerült a németeket elhatározásukban egy időre megrendíteni és hogy felfogását azonnal tudomására hozták a német császárnak.[2] A „Kaiser" azonban Zimmermann államtitkár útján azt a válasz adta Tiszának, hogy az Egyesült-Államok háborús beavatkozása mindenképen meg fog történni, akár adnak a németek erre okot, akár nem. Tisza tehát végül csak azt a tág értelmű ígéretet tudta kicsikarni, hogy a németek egy tisztességes béke megkötésére még területi engedmények árán is meg fogják ragadni az első kínálkozó alkalmat.

Ezt a dacos egyéniséget Bécsben sem kedvelték jobban, mint Berlinben. Ferenc József halála Tiszát az osztrák udvarnál levő utolsó támaszától fosztotta meg. Az öreg uralkodó élete utolsó percéig megtartotta Tiszát bizalmasának, sőt még atyai szeretetének is számos jelével halmozta el, bár természete egyáltalán nem hajlott az érzelmi ömlengésekre. Tisza viszont őszintén szerette királyát és valahányszor a fejedelemről beszélt, mindig csak jót mondott róla. Dícsérte úri gondolkodását, munkakedvét, hagyományos emlékezőtehetségét, politikai éleslátását, mely utóbbinak azonban, sajnos, 1914 júliusában, Tisza tanácsainak elutasításával, nem adta bizonyítékát.

Az új császár első gondja az volt, hogy felmentse szolgálataiktól a nagybátyja mellett megöregedett politikusokat. Hamarosan nyilvánvalóvá lett, hogy Tisza is áldozatul fog esni. Vajjon Tisza sejtette-e ezt, vagy pedig nyilt jelleme nem engedte meg neki, hogy higgyen ellene irányuló fondorlatokban? Tény, hogy sohasem mutatott semmiféle bizalmatlanságot a fiatal uralkodóval szemben. Bukása mégis megtörtént s a vágást minden kímélet nélkül mérték reá.

Károly király egyszerre csak elhatározta az általános titkos választójognak Magyarországra való kiterjesztését. Lehet, hogy ezáltal népszerűségre akart szert tenni; lehet, hogy magáévá tette a Habsburgok régi ideálját, mely a szláv befolyást a magyarok rovására akarta növelni, vagy talán azért tette ezt, mert más módot nem talált Tisza eltávolítására. Hosszas vitatkozás után mégis sikerült neki Tiszával megegyeznie egy választójogi reformtervezetre vonatkozólag.

De mikor Tisza a végleges szövegezést kézhez kapta, meglepetéssel konstatálta, hogy az egyáltalán nem fedi a megbeszélt javaslatot. Jelentést tett erről az uralkodónak, kinek vonata a frontra való induláshoz

[2] Ghillány báró ez állítása teljesen igazolást nyert a Helfferich-pör tárgyalása során.

éppen készen állott. A császár szalonkocsijában fogadta Tiszát és itt minden megokolás nélkül tudtára adta neki felmentését.

Milyen hatással volt az eseményekre ez a durva elcsapás? Milyen szerepet játszott volna Tisza a császár különbéke-kísérleteiben? Vajjon visszautasította volna azokat, mint megsértését a szövetségi hűségnek? Vagy pedig azt gondolta volna-e, hogy a kettős-monarchia érdekeiért a szövetséget is fel kell áldozni? A vélemények megoszlanak ezekre nézve. De hagyjuk ezt a kérdést, melynek különben sincs gyakorlati jelentősége. Midőn a császár megtette híres lépését az entente felé, Tisza messze volt az udvartól. Elment a kárpáti frontra, hol mint ezredes szolgált a debreceni huszárezred kötelékében, teljesen alávetve magát a katonai fegyelemnek. Együttélt a közemberekkel, megosztva velük a szenvedéseket és fáradalmakat, mindig a legexponáltabb helyre kéredzkedve és csak nagyritkán hagyva el a frontot, hogy néha a parlamentben is megjelenhessen.

Mikor Franchet d'Espèrey tábornok bolgár frontáttörésének híre megérkezett az országba, Tisza Budapesten volt. Franciaországban a németek hátrálóban voltak, a Piavenál az osztrák haderő megbomlott. Magyarország veszve volt s a végkatasztrófa bizonyosságával egyaránt nőtt a Tisza iránti elvakult gyűlölet. A vesztett háború minden keserűsége és elfojtott dühe az ő fejére zúdult, őt tették felelőssé a haza végromlásáért.

Egy nálánál gyengébb lélek ekkor mentegetődzésre gondolt volna és feltárta volna azt, hogy 1914 júliusában nem rajta múlt a háború kitörésének elhárítása. De annak idején barátai és párthívei hangosan éltették őt és mint a háború előidézőjét dicsőítették. A jó közhangulat megóvása végett akkor nem hazudtolta meg ez általánosan elterjedt meggyőződést s óriási népszerűségre tett szert. Most, hogy a dolgok rosszra fordultak, feltárhatta-e azt a titkot, melyet makacsul megőrzött, míg az hírnevének szolgált? Megtörhette-e a hallgatást, csak hogy az általános összeomlás közepett megmentse személyes presztizsét?...

Az 1918 október 17-i gyűlésen, mely bizonyára egyik legizgalmasabb napja volt a régi magyar parlamentnek, utolsó beszédében igyekezett a nemzetet további küzdésre bírni és visszaadni neki elvesztett önbizalmát: „Elvesztettük a háborút — mondotta —, de ebben a rettenetes küzdelemben a magyar nemzet megtett mindent, hogy kiküzdje magának ellenségei tiszteletét és becsülését. Az egész világ tudja, miként ápolták nálunk a sebesült ellenséget és milyen bánásmódban részesültek az idegenek, kik nálunk maradtak. Melyik az a nemzet, mely nagyobb hősiességgel és több lovagiassággal verekedett volna, mint a magyarok? Hol van az a nép, mely a létért kevesebb gyűlölettel és több nemes érzéssel küzdött volna, mint a magyar?...“ De senki sem hallgatott már ennek a gyűlölt embernek a szavára. A szökevény katonák ezrével özönlöttek Budapest felé, magukkal hozva négy kínos esztendőnek minden felgyülemlett keserűségét és a csúf vereség miatt érzett gyilkos haragot. A városban szerteszéjjel a lázongás és forradalom szelleme terjedezett. Tiszát kérlelték barátai, hogy hagyja el a fővárost, hol nincs többé biztonságban és meneküljön birtokára; de hiába volt minden, ő maradni akart. Pedig egyáltalán nem ringatta magát illuziókban jövendő sorsa felől. „Ha a szélső pártok hatalomra jutnak — mondta egy nap meghittjének —, vezetőik egy pontban bizonyára meg fognak egyezni; engem darabokra tépetnek és tagjaimat ki fogják szegeztetni a város négy sarkán.“

Ez a nap nem sokat késett. Károlyi gróf pártfogásával Budapesten egy nemzeti tanács szervezkedett, mely a rendes kormány helyét szándékozott elfoglalni. Ez a tanács titkos ülésen elhatározta, hogy el kell tenni láb alól azt az embert, aki egyedül volna képes ellenszegülni terveinek. Három tanácstagot — Kéri és Fényes zsidó újságírókat és Csernyák kapitányt, ki katonaszökevény létére magát a katonai szovjetek elnökének nevezte ki — megbíztak azzal, hogy béreljenek gyilkosokat. Százezer korona segítségével össze is gyüjtöttek ezek egypár kétes exisztenciát: Pogány József zsidó újságírót, Dobó katonaszökevényt, Horváth-Szanovits szökevény tengerészt, Hüttner aktiv tisztet, Gärtner ismeretlen foglalkozású zsidót és még néhány csirkefogót. Ezek azután csak a kedvező alkalmat lesték a cselekvésre.

Budapesten az 1918 október 31-re virradó éjtszakán a Károlyi és hívei által előkészített forradalom kitört. Aznap reggel, szokása szerint, Tisza korán kelt, hogy munkához láthasson. Mogorva, nyirkos idő volt; kellemetlen deres köd nehezedett annak a városrésznek a kis kertjeire, melyben Tisza is lakott. Ez a városrész eléggé emlékeztet Neuilly vagy Auteuil egyes részeire. Tisza csak az újságokból tudta meg az éjtszaka eseményeit. Nemsokára megérkezett hozzá unokahúga, Almássy Denise grófnő, ki a város egy jó darabján át gyalog jött és megfigyelte a közhangulatot. Nem titkolta nagybátyja előtt, hogy élete minden bizonnyal veszélyben forog. Könyörgött neki, hagyja el lakását és meneküljön birtokára, vagy vidéki barátaihoz. Tisza megköszönte húgának gondoskodását, de nem engedett kérésének, „mert — úgymond — nem akarom magammal vinni a veszélyt senkinek a házába; sohasem bujkáltam életemben s úgy akarok meghalni, amint éltem".

Ezek után felesége átadott neki egy levelet, melyben a szomszéd villában lakó egyik barátja figyelmezteti, hogy merénylet készül ellene és hogy gondoskodjék megfelelő védelemről. „Az intézkedések már megtörténtek odafenn" — felelte kálvinista megnyugvással. Ezután két levelet írt: egyet gróf Hadik miniszterelnöknek, egyet Budapest katonai parancsnokának. Mindkettőben szolgálatait ajánlotta fel a haza érdekében. Azután megvizsgálta pisztolyát, rendezgette irományait s néhányat elégetett közülük. Felesége könyörgött neki, ne égessen el semmi olyat, ami igazolhatná multját s esetleg életét is megmenthetné. „Ezek a levelek — mondotta — semmi hasznot sem hoznak már nekem, másokra nézve pedig igen kompromittálók." Tűzbe vetette annak a levélnek a másolatát, melyet 1914 júliusában írt volt a császárhoz, hogy mérsékletre bírja; tűzbe ama hírhedt koronatanács jegyzőkönyvét is, mely igazolta, mily hiábavaló volt minden erőlködése, hogy a háború igazi előidézőit — Berchtholdot, Stürgkhöt, Bilinskyt, Conradot és Krobatint — észretérítse.

Ebéd után, amit Magyarországon kettő körül szokás felszolgálni, a klubjába akart menni, amint naponta szokta volt. Feleségének és Almássy grófnőnek kérésére azonban elállt ettől a szándékától. Időről-időre egy-egy puskalövés hangja hallatszott be a villába. Tüntető csoportok gyalázó kiáltásai törték meg a csendet. A két asszony halálos aggodalommal várta Tisza mellett a bekövetkezendőket. Az őszi esthomály már besompolygott a kertekbe, mikor öt óra körül Tisza inasa halotthalványan jelentette, hogy katonák erőszakkal betörtek a villába és

beszélni akarnak a gróffal. Ekkor Tisza mintegy búcsúképen megszorította szolgája kezét és e szavakkal távozott: „Jól van, fiam, mindig hű szolgám voltál.“ Revolverét kezébe fogta s határozott léptekkel átment a szomszéd szalonba, honnan lépések, suttogó hangok és a parketthez verődő puskatusok zaja hallatszott be. Felesége és huga nyomon követték őt.

Három ember állott a hall közepén, három pedig a bejárat előtt; a többiek kint várakoztak az előszobában és a kertben. A csendőrök, kik a villa őrzésére voltak kirendelve, első felszólításra megadták volt magukat.

— Mit kívánnak tőlem, uraim? — kérdezte Tisza gróf a hall közepén állóktól.

— Ítélkezni jöttünk — mondotta az egyik, ki a banda vezérének látszott —, mert maga okozta a háborút.

Egy másik folytatta:

— Maga az oka annak, hogy négy évig sínylődtem az állásokban és hogy a feleségem ezalatt megcsalt!

A harmadik pedig kegyelmes úrnak szólítva őt, a fia halálát vetette szemére.

Tisza gróf így válaszolt:

— Fájlalom, mint maguk, az óriási katasztrófát, mely reánk zúdult; de ha jobban volnának értesülve, engem nem vádolnának ennek előidézésével.

— Hazudik! És különben sem vitatkozunk fegyveres emberrel. Tegye le a pisztolyát!

— Szívesen — válaszolt Tisza —, de maguk meg tegyék le a puskáikat!

— Dobja el előbb a revolverét!

Tisza egy pillanatig habozott; majd elképzelve ellenállása esetén a nőket sem kímélő rettenetes öldöklést, inkább engedett s egy közelálló asztalra letette pisztolyát.

Az egyik gyilkos ekkor Tisza grófnéra mutatva, így szólt:

— Most pedig menjen ki az a kövér asszony, mert magának ütött az utolsó órája!

Erre mind a hárman egyszerre célbavették Tisza grófot, ki kirántva magát az asszonyok védő karjaiból, nekiugrott a támadóknak; de már későn. Három lövés dördült el s ő azonnal összerogyott. Felesége és Almássy grófnő, ki szintén megsebesült, föléje hajoltak és még hallották utolsó szavait.

— Tudtam! Ennek meg kellett történnie.

Pár pillanat mulva kilehelte lelkét.

Az ezután történteket Radvánszky úr, Tisza unokaöccse, a következőképen mondta el nekem:

Ebéd után Tisza klubjába küldte volt őt, hogy információkat szerezzen be a történtekről.Itt hallotta meg a merénylet hírét s azonnal hazasietett; a holttestet még a földön elterülve találta. A cselédek segítségével egy ágyra fektették. Ekkor egy tiszt, ki magát a hadügyminiszter kiküldöttjének mondotta, bebocsátást követelt. Először azt kérdezte, hogy lehet-e valamiben a családnak segítségére; azután kijelentette, hogy a miniszter azzal is megbízta, hogy szerezzen adatokat a merénylet részleteiről végül meglehetős zavartan egy szolgálati jegyet húzott elő a zsebé-

ből azzal, hogy még meg kellene győződnie arról is, hogy a kegyelmes úr csakugyan meghalt-e?

— Nézze meg! — mondotta Radvánszky, feltárva azon szoba ajtaját, melyben a holttest feküdt.

Alig ment el a tiszt, egy újabb érdeklődő jelentkezett. Ez a katonatanács nevében jött. Ő is azt akarta megtudni, vajjon a „gróf" csakugyan meghalt-e? Mivel azonban nem tudott írásbeli meghatalmazást felmutatni, nem bocsátották be.

Két nap mulva Tisza grófot Gesztre szállították s ott a családi sírboltban temették el. Kevéssel az elszállítás előtt gróf Károlyi egy koszorút küldetett a családnak ily felírással: „Nagy ellenfelemnek, a kibékülés jeléül." Tisza grófné a szemétdombra dobatta ki e virágokat.

Tisza gyászkísérete három kocsiból állt, melyekben a családtagok foglaltak helyet. Az a hír terjengett, hogy a csőcselék az állomás körül meg fogja támadni a menetet. Ebből azonban semmi sem lett. De a perronról egypár tüntető köveket dobott a vonatra, melyek közül egy majdnem Almássy grófnőt érte.

A koporsót szállító vonat tömve volt hazatérő katonákkal. A zsúfoltság oly szörnyű volt, hogy sokan a lépcsőkön és ütközőkön helyezkedtek el, sőt még a Tiszát szállító vagon tetejére is jutott utas. Radvánszky úr, ki zsebében revolverrel őrt állott a koporsó mellett, beszéli, hogy az egész úton hallotta, amint a katonák szidták nagybátyját s a vagon tetejét rugdalták, mintha a holttesten tipornának.

Egy másik felejthetetlen részlet volt az a perc, mikor egy állomáson egy szembejövő katonaszállítmánnyal találkoztak, mely megtudva, hogy az egyik vagon Tisza holttestét viszi, örömének hangos éljenzéssel adott kifejezést; mikor pedig a két vonat elvált, az állomás a legádázabb gyűlölet sugalmazta szitkoktól harsogott.

Geszten egyetlenegy fekete zászló sem jelezte a házakon a falu gyászát. Csupán a kastély harangja kondult meg egy kis időre, de az is csakhamar elhallgatott, mert a falu lakosai agyonveréssel fenyegették meg a harangozót.

Így temették el az emberek szitkai és a dolgok némasága közepett gróf Tisza Istvánt, ez igazi tragikus hőst. Kissé maradi, de rendkívül erélyes lelke sokszor emlékeztetett engem a kálvinizmus nagy alakjaira: Coligny admiralisra, a Witt-testvérekre és a skóciai puritánokra.

Az öt miniszter közül, kik az 1914 július 7-i koronatanácson részt vettek, ő volt a második, ki erőszakos halállal múlt ki. Adler nevű zsidó szocialista pisztolylövésének még őelőtte esett áldozatul gróf Stürgkh. A többiek sorsa kevésbbé tragikus kimenetelű. Berchthold gróf mihelyt megszimatolta, hogy a helyzet rosszra fordul, kereket oldott és Svájcban telepedett meg, hol még ma is éli a dúsgazdag főúr előkelő életét. Krobatin lovag Grácban üdül, ebben a bájos stiriai városban, mely erdős hegyei között meghúzódva, a nyugdíjazott vagy bukott hivatalnokok valóságos paradicsoma. Hötzendorfi Conrad pedig valahol „Emlékeit" írja. S minthogy az emberi dolgokban, még a legszomorúbbakban is, mindig találkozik valami komikus vonás, meg kell említeni, hogy ugyanaz a Bilinsky gróf, ki mint közös pénzügyminiszter annak idején olyan elkeseredetten küzdött

Tisza ellen és a háború kitörése mellett, annak elvesztése után az entente-hatalmak vére árán újjászületett Lengyelországnak egy ideig kormányelnöke volt!

V. FEJEZET.

Egy törekvő mágnás.

Míg Tisza szívesen emlegette köznemesi eredetét, gróf Károlyi Mihály régi származású főnemességével szokott kérkedni. Egyik őse XIV. Lajos szövetségesének, II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemnek az oldalán küzdött, míg meg nem kötötte a szomorú emlékű szatmári békét, minek elismeréseképen a Habsburgoktól a grófi címet kapta. A „nagy király" ekkor szintén békét kötött az osztrák uralkodóházzal, Rákóczi pedig magára hagyatva, kénytelen volt feladni a Habsburg-ház fennhatósága elleni küzdelmet és Versaillesba menekülni. Ez idő óta a Károlyi-család mindig nagy szerepet játszott a kettős monarchiában és óriási birtokokra tett szert. Húsz éves korában gróf Károlyi Mihály hercegi vagyon ura volt. Néhány százezer hektáros majorátust s Budapesttől egy óra járásnyira egy negyvenezer holdas hitbizományt örökölt; a főváros szívében pedig egy gyönyörű palotát, melyet megbecsülhetetlen értékű park vesz körül.

Különös fiú volt ő. „Óvakodjatok a megbélyegzettektől" — mondja a Biblia. Károlyinak születésekor hiányzott a felső szájpadlása és nyolctíz éves koráig még alig tudott beszélni. Később arany szájpadlást tétettek a szájába, de beszéde sohasem javult meg teljesen. Társalgása zavaros dadogás volt, mely ugatáshoz lett hasonlóvá, mihelyt belemelegedett a beszédbe. Önérzete sokat szenvedhetett emiatt.

Mint minden beteges gyermek, ő is undorodott a világtól és gyűlöletes volt előtte mindaz, ami normális és egészséges fejlődésű volt. Egy alkalommal megjegyezte, hogy: „már gyermekkoromban leghőbb vágyam volt, hogy egy forradalmat csinálhassak". Fiatalember korában a sportokra vetette magát; vadul űzte, de kevés sikerrel. „Veszélyes póló-ellenfél volt — jegyezte meg róla Teleki gróf —, mert labda helyett mindig a lovak lábait ütötte el. Ha vadászatra ment, mindig a legexcentrikusabb angol divat szerint öltözködött és legújabb gyártmányú fegyverrel jelent meg, töltényeit azonban hiába puffogtatta el, vadat sohasem ejtett velük." Általában mindenben a végleteket kereste, de kevés siker kísérte vállalkozásait. A királyság egyik leghirhedtebb kártyása volt. (Nagy szó ez, mert Magyarországon Isten tudja hányan vannak ilyenek!) De ezen a téren is balszerencsével küzdött. Százezreket veszített egy-egy játszmán s nagy vagyona ellenére mindig el volt adósodva. Egy időben ő tartotta az autóbalesetek rekordját. Teleki grófné előtt egy alkalommal így nyilatkozott: „Az élet értékét a váratlan események és az új helyzetek varázsában látom." Ilyenfajta életfelfogás helyénvaló lehet egy kedvteléseinek élő dandynél, de felette veszélyes formát ölthet egy olyan főúrnál, kinek becsvágya az ország ügyeinek vezetését is célba veszi. Mivel Magyarországon mindig a mágnások voltak a közügyek élén, természetes, hogy Károlyit is elragadta idővel a politizálás szenvedélye s mint valami újszerű sportra, rávetette magát a politikára.

Mint az Orczy-ház Budapesten a zsidóság emelkedésének szimbóluma,

úgy jelképezi a Nemzeti Kaszinó az arisztokrácia hatalmát. Magyarországon 1848 óta itt találkoztak mindazok a mágnások, kiknek ősei Kossuth oldalán küzdöttek. A legtöbben azonban 67 után Tisza példáját követve, az osztrák szövetség szükségességét vallották, mert az orosz veszedelemmel szemben a hármasszövetségben látták az ország biztonságának megvédését. Egy ízlésük szerint túldemokratikus hajlamú Európa szívében örömest tartottak a konzervativ Németországgal, mely segített nekik országuk hűbéruralmi jellegét fenntartani. Magyarország a legújabb időkig meglepő módon hasonlított az 1789 előtti Franciaországhoz. Ötven-százezer hektáros latifundiumok voltak itt az egyházi és világi főurak tulajdonában; kötött birtokok, melyek az állam számára alig jelentettek némi jövedelmet. Fennmaradtak itt a megyei autonóm szervezetek is, melyek a nemességnek és a papságnak hatalmas befolyást biztosítottak a közügyekben.

Természetes, hogy Károlyi Mihály is tagja lett a Nemzeti Kaszinónak. Eleinte csak kártyázott itten s mivel legtöbbnyire veszített, felhalmozódó adósságai erősen alászállították hatalmas vagyona által nyujtott presztizsét. Senki sem vette komolyan ezt a vad kártyást és tobzódó világfit, ki a politikai vitákban is szeretett volna tündökölni. Testi fogyatkozása azonban, mely hangját ugatáshoz tette hasonlóvá, nagyon megnehezítette közéleti szereplését. Ezen a téren is, mint mindenütt, igyekezett tehát balsorsát különcködéssel megbosszulni. Tüntetően szembeszállt környezetének véleményével. Az általános titkos választójog hívének vallotta magát és hangosan követelt oly agrárreformot, mely a nagybirtokokat a parasztság kezére juttatta volna. Külpolitikai programmjául pedig a régi 48-as párt elveit vette át. Ez a párt, mely tíz képviselőnél alig számlált több tagot, határozottan ellensége volt Ausztriának és Németországnak, — de inkább csak elméletileg, mert a gyakorlatban többször megtántorodott. Ez szakítani akart a hármasszövetséggel és alkalomadtán szívesen hangoztatta rokonszenvét Franciaország iránt. Minden háborúnak eleve ellensége volt, mert az eredmény szerinte Magyarországra nézve csak ártalmas lehetett: ha az ország győztesen kerül ki a küzdelemből, ez a német fennhatóság kiterjedését jelentette volna, ha pedig vesztesen végzi, bizonyosnak látszott az ország megcsonkítása és a szláv uralom megalakulása Közép-Európában.

Midőn Károlyi ezekhez az elvekhez csatlakozott, fajának és családjának hagyományaihoz simult, mert hisz nagyapját, Batthyány miniszterelnököt 1848-ban az osztrákok főbelövették, nagyanyját pedig Haynau katonái nyilvánosan megbotozták. Ő maga rokona lévén a Dillon- és Polignac-családoknak, természetes, hogy rokonszenvezett Franciaországgal.

Az elvek azonban inkább képviselőik által, mintsem saját erejüknél fogva diadalmaskodnak; s Franciaországra nézve talán inkább balszerencse volt az, hogy magyarországi pártfogója éppen Károlyi Mihály volt.

Természetes, hogy ily körülmények között két olyan homlokegyenest ellenkező természet, mint a Tiszáé és a Károlyié, okvetlenül ellenségeskedésbe került. Az egyiknek lelki egyensúlya tökéletes volt; ereje nyers, a hatalom szenvedélyével, de minden kicsinyes hiúságtól menten. Nagy tekintélyével a német politika védelmébe állott, mely mind reá, mind országára nézve gyászos kimenetelű lett. — A másik tele beteges nyugtalansággal és feltünési vággyal, az eszmék belső értékével és igazságosságával nem

igen törődött s inkább csak politikai pályájának támaszául használta fel őket.

Tisza megvetette Károlyiban a nyomorék ember nyugtalanságát; Károlyi pedig irigyelte Tisza szónoki tehetségét és azt a természetes tekintélyt, melyet maga annyira nélkülözött. Egy heves parlamenti vita után lovagias összeütközésre került köztük a sor. Károlyi folyton fokozódó dühvel támadott, Tisza pedig a legnagyobb hidegvérrel parirozva, harmincöt laposvágást mért mérges ellenfelére. Aznap este mégis kijelentette a kaszinóban, hogy Károlyi nagyon jól verekedett. Egypár év mulva azonban, látva Károlyinak országára gyakorolt káros befolyását, unokaöccse előtt így nyilatkozott: „Kezdem hinni, hogy párbajom alkalmával kár volt kímélnem Károlyi életét . . .“ 1914 tavaszán a 48-as párt vezetője, Kossuth Ferenc meghalt. Ez elég gyenge politikus volt; nem bírta el nagy nevének súlyát és titokban egyezkedett azzal a kormánnyal, melynek a nyilvánosság előtt ellenségéül vallotta magát.

Károlyi megragadta az alkalmat s a párt élére állott. Működését egy széles alapokra fektetett propaganda-út szervezésével kezdte meg Több magyar képviselőnek Pétervárra és Párizsba kellett volna mennie, hogy az ottani politikusokkal érintkezésbe lépjenek. Ő maga titkára, Friedrich István és több barátja kíséretében Amerikába ment, hogy az ottani kétmillió emigráns magyart megnyerje akciója számára és az ehhez szükséges pénzt összegyüjtse. E körútja némi sikerrel is járt. Ennek befejezése után haza akart térni, de a háború kitörése még a tengeren érte őt. Bordeauxba érkeztekor környezetével együtt, mint ellenséges állam alattvalóját, internálták. Innen azonban a francia kormány hamarosan elbocsátotta s ő Spanyolországon, majd Génuán át hazatért. Távozása előtt azonban meg kellett ígérnie, hogy nem fog az entente ellen fegyveresen küzdeni. Míg a német fegyverek diadalmaskodtak, nem igen jutott szerephez hazájában. Mégis elítélte a győztes béke gondolatát, mert ez szerinte Magyarországot örökös háborúra kényszerítette volna. — „A Dunánál szélesebb állásokkal kell majd az országot körülvenni és a nemzet egész lakossága sem volna képes azokat megvédeni“ — mondotta ő. De a verdun-i és somme-i kudarcok után, midőn a német győzelem már nem látszott olyan bizonyosnak s különösen mikor Oroszország is kiállt a küzdelemből, népszerűsége a falu népe előtt nagy mértékben emelkedett. Mivel az orosz hadsereg számításon kívül esett, a magyar parasztok számára a háború elvesztette értelmét. Az ő szemükben a további küzdelem célja csakis a gyűlölt németek segítése volt. Ez az ok azonban nem látszott elegendőnek az öldöklés továbbnyujtására. Mind a katonák, mind a parasztok szívesen fogadták Károlyi osztrák- és németellenes politikáját és e német szolgaságban sínylődő országban, hol a generálisok parancsoltak, Károlyi lassankint mindinkább azon embernek tünt fel, ki az általánosan óhajtott béke meghozatalára egyedül lesz képes.

Budapesten néhány intellektuel csoportosult köréje: radikálisok, szabadkőművesek, szocialisták, többnyire zsidók, s valamennyien munkatársai két folyóiratnak, melyek hatása vagy tizenöt év óta jelentékeny volt Magyarországon. A Huszadik Század a társadalmi szervezetre vonatkozó legmodernebb eszméket terjesztette, a Nyugat a nyugateurópai szellemi élet legújabb divatjait ismertette. Amazt Jászi Oszkár szerkesztette, ki vagy húsz éven át nem minden intelligencia és jóakarat nélkül

védelmezte a nemzetiségi kisebbségeket, melyekkel Magyarországon gyakran rosszul bántak. Ismertem őt nemrég, egyetemi hallgató korában. Igen derék fiú volt, de könyvtudós, holdkóros ábrándozó, amint azt a következő kis történet is bizonyítja. Egy alkalommal, mikor csecsemő fiát a dajka karjaiban látta, eszébe jutott, hogy ez a parasztleány saját gyermekét valószínűleg elhanyagolja a gazdag gyerek miatt. Azonnal elhozatta hát falujából a másik cscsemőt és megparancsolta a dajkának, hogy táplálja mind a két gyereket. Egypár hónap mulva a tejtestvérek halottak voltak... Ugyancsak ilyenfajta utópisztikus tévedést követett el ő miniszter korában is, mikor Erdélyben mind a román, mind a magyar parasztoknak fegyvereket osztatott széjjel, melyekkel ezek azután nem a hazájukat védték, hanem inkább egymást öldösték.

Hatvany Lajos, egy gazdag zsidó- és bankár-család tagja, volt a Nyugat megalapítója és fenntartója. Mikor húsz éve megismerkedtem vele, csak francia könyveket olvasott és senkit sem becsült Sainte-Beuve-nél magasabbra. Élénk, lelkesedő temperamentumú ifjú volt ő; igyekezett félreismert tehetségeket felfedezni és a nyomorból kisegíteni. Számos kedves órát töltöttem el vele, atyjának főúri kényelemmel berendezett hatvani kastélyában (melyről a család magyarosított nevét is vette), vagy pedig Budán, a direktórium-korabeli, aranypolcos és győzelem-angyalkás cukrászdában. Egypár évvel később Párizsban láttam őt viszont, hová csak rövid időre jött. Ízlése ekkor már tökéletesen megváltozott. Megvolt ugyan még benne az a fiatalos hév és lázas lelkesültség, melyek fajára annyira jellemző hadonászó mozdulatokban szoktak kifejezésre jutni. Irodalmunkat azonban, mely szerinte túlságosan józan, megutálta s már csak a legmodernebb németeket tudta élvezni. Akkoriban egész idejét Berlinben töltötte s emlékezem rá, hogy egy egész csomó ismeretlen nevű teutont mint elsőrangú lángelméket emlegetett előttem. Ezek művei, szerinte, mind jóval felette állottak a francia írók munkáinak, az egy Charles Louis Philippe kivételével.

A modernizmus jeligéje alatt Hatvany Lajos és társai határozottan szakítottak mindazokkal az erkölcsi és szellemi hagyományokkal, melyek a földmíves és pásztor Magyarországból egy régi és nemes nemzetet formáltak, s melyekhez az ember úgy ragaszkodik, akárcsak nálunk a Provence-hoz. Nyomtalanul eltűntek multnélküli irodalmukból azok a tipikus alakok, kik azelőtt benépesítették a magyar írók műveit. Jókai romantikus alakjait, báró Kemény büszke és fejes főurait, Mikszáth Kálmán víg és melancholikus parasztjait hiába keressük itten. Az avultas szimbolizmustól zavaros műveikben, melyek antikváriumszagúak, nem maradt meg semmi abból az utánozhatatlan kesergő vígságból, mely a magyar nótában, a bor mellett, az álmok és könnyek keverékében olyan megkapóan szokott kifejezésre jutni. Sehol sem érzi ezekben az olvasó annak az illatos szellőnek a suhanását, mely az Alföldön szerteszéjjel meg-megrezegteti az akácfa levelét, és tovaröpíti a nyájak által fölvert porfellegeket, Petőfi szerelmi és csatadalainak semmi visszhangjára nem lelünk itten és egyik új ember sem hangolja fuvoláját Arany bucolikus zenéjéhez. Elismerem ugyan, hogy siralmas dolog volna, ha a jelen álmai azokhoz a gyereknadrágokhoz hasonlítanának, melyeket az ősök ruháiból szabtak ki; azonban minden irodalomnak valamit folytatnia kell, Hatvanyék új iránya pedig nem folytatott semmit, a nagy költő Ady kivételével, ki a magyar

dzsentrihez tartozott s az alkonyodó Magyarország kétségbeesett dalnoka volt. A Nyugat ezen költői, regényírói és novellistái nem az egészséges földmívelő Magyarországot, hanem Budapestet képviselték. Hasonlóak voltak ők azokhoz a dunaparti bérházakhoz, melyek hiú homlokzatukkal és nevetséges nagyzolásukkal sértik a szemet és a jóizlést. Mindnyájan a zsidó szellemet képviselték, lázas idealizmusával és ösztönszerű lázongásával, mely kétezer év óta folyton szembeszáll a gyűlölt keresztény gondolatvilággal. Szellemi törekvésük pedig végeredményképen oda irányult, hogy — kombinálva a börziánerek és kereskedők tevékenységével — Budapestet a szemita érdekek és gondolatok nagy tárházává építsék ki, melyben a nemzeti szellem eltorzulva, a Kelet álmai pedig egy szörnyű varázs folytán az Orczy-ház romgyaiba bujtatva jelentek meg és a „jiddisch" zsargont beszélték. E társaság szemében az orosz forradalom az Izrael által századok óta várt nagy nap hajnalaként jelentkezett. Kerenszky forradalma, minden óvatossága mellett is, hatalmas látókört nyitott meg a zsidó képzelet számára, mely csak a galopp-tempót ismeri. Azon hosszú kábel közvetítésével, mely Pétervártól Bielosztokon, Vilnán és Lembergen keresztül Budapestre fut, az itteni hitsorsosok jól tudták, hogy az oroszországi mozgalom még terjedni fog, mert az északi vidékeken készülődő felfordulások hatása messze, Európa szívéig el fog jutni és (ők legalább így remélték) a régi társadalmi rendet fejetetejére fogja állítani.

1917 tavaszán ezek az eszmék töltötték be a Károlyi-palota szalonjait és tulajdonosuk kissé üres fejét. Ezekben a nyugatéhes keletiekben a nagyúr bámulta a kultúrát, mely tudatlansága miatt neki nagyszabásúnak látszott és gondolataik merészségét, melyek túlzó természetének imponáltak. A zsidó intellektueleket pedig (kik nem voltak mind olyan gazdagok, mint Jászi vagy Hatvany), elvakította e dúsgazdag mágnás szeretetreméltósága, s elfelejtette velük inferioritásukat. Az általuk pazarul kimért dicshimnuszok csak növelték Károlyiban a már amúgy is túlzott bizalmat saját politikai képességei iránt. A legleleményesebbek közülök egyszerűen fejőstehénnek tekintették a grófot. Így történt, hogy lassankint Károlyi személye köré csoportosultak mindazok, kik a küszöbön álló világfelfordulástól valami hasznot reméltek, vagy akik mindenáron a békét akarták, vagy pedig egyszerűen csak megélhetést kerestek.

Felesége, Katinka grófnő, mint ő maga, telve volt ambicióval és modernizmussal. Neki is megvolt a maga külön udvara, melyet főleg az exaltált zsidó feministák és pacifisták népesítettek be. Vajjon hol kedvelte meg Károlyi Mihályné a környezetétől annyira idegen személyeket és gondolatokat? Bizonyára nem atyjánál, Andrássy Gyula grófnál, ki típusa a konzervativ magyar főúrnak. Atyja, a Habsburg-ház odaadó híve, erősen ragaszkodott a német szövetséghez és osztályának nemesi előjogaihoz. Károlyiné, kinek ereiben tiszta arisztokrata vér csörgedez, típusa azon keleteurópai mágnásasszonyoknak, kiket Orosz-, Lengyel- és Magyarországban láthatni. Nagyszerű képviselője azon asszonyoknak, kik nagy vagyon és név élvezetében abban lelik örömüket, hogy kasztjukon kívül helyezkedve el, oly destruktiv eszmékkel játszanak, melyek le akarják rombolni mindazt, amit éppen legjobban szeretnek. Sok az együgyűség, de még több a gőg az ilyen eszmék naiv pártolásában, melyeknek sokszor éppen pártfogóik esnek leghamarabb áldozatul. Emlékezzünk csak vissza

azokra az 1789 előtti szeleburdi szépségekre, kik addig-addig kacérkodtak az új eszmékkel, míg végre is vérpadra jutottak miattuk.

Mivel Károlyi erősen hangoztatta entente-körökben szerzett befolyását, Czernin gróf külügyminiszter a különbéke gondolatának idején puhatolódzás végett Svájcba küldötte őt. Károlyi viszont ugyanilyen célzattal előbb valami fura alakot, Diener-Dénest, későbbi külügyminiszterét, menesztette Genfbe. Ez a zsidó, kinek azelőtt kölcsönkönyvtára volt, mindent össze-vissza olvasott, úgy hogy fejében csakúgy, mint olvasótermében, a legkülönbözőbb irányú gondolatok kavarogtak. Ő maga is írt egy munkát Leonardo da Vinciről, kit saját bevallása szerint sokáig képtelen volt megérteni, míg egy szép napon Marx Károly eszméinek világánál fel nem fedezte zsenialitását. Kopasz koponyáján szőke parókát hordott, mely, miként fejében a gondolatok, mindig ferdén állott.

Mihelyt Genfbe érkezett, azonnal érintkezésbe lépett Guilbeaux-val és az egész világ ott található hírhedt défaitistáival. Természetes, hogy az entente ottani képviselői gyanus szemmel nézték ezt a zsidót; mikor pedig Károlyi is megjelent Genfben, bolsevizáló kijelentéseivel teljesen lehetetlenné tette magát. Diener-Dénes persze egyre csak a világforradalmat jósolta beszámolóiban, úgyhogy a hiszékeny mágnás holtbizonyosra vette annak bekövetkezését. A haza sorsa tehát Károlyit nem igen izgatta és Svájcban inkább azzal töltötte idejét, hogy Kálvin tisztes városában sorrajárta a háború alatt tetemesen megszaporodott éjjeli mulatóhelyeket s ott hatalmas dőzsöléseket rendezett. Természetes, hogy ilyen körülmények között, mikor az angol követtől audienciát kért, ez egyszerűen az alkonzuljához utasította őt. A francia követ pedig, Monsieur Beau, midőn bejelentették neki Károlyit, állítólag ezt kérdezte titkárjától: „Pojácával vagy pedig befolyásos emberrel van-e dolgom?“ — „Befolyásos pojácával“ — volt a rövid válasz; az audienciát pedig megtagadták tőle.

Károlyi hazatérte után azonban, a katonai helyzet rosszabbodásával és a német zsarnokoskodás fokozódásával népszerűsége folyton nőtt, Tiszáé rovására. Berlinben veszélyesnek jelezték őt, úgy hogy ártalmatlanná tételét ottan el is határozták. Ez ügy elintézésével egy olyan ezredest bíztak meg, ki Törökországban a magas körökben való kémkedés terén már csodákat művelt. Érintkezésbe lépett ez Károlyi egyik titkárával, kiről tudta, hogy — nagy kártyás lévén — állandóan pénzzavarban szenved s igyekezett tőle nagy összeg ígérésével megszerezni ura levelezését. A titkár azonban hű volt és Károlyit értesítette az ellene tervezett fondorkodásokról. Látszólag elfogadta a német ajánlatát és az üzlet megkötésére találkát tűzött ki neki. Az összejövetel megtörtént, de a tárgyalás befejeztével két detektiv lépett elő a szomszéd szobából, azzal a kijelentéssel, hogy az egész vesztegetési kísérletről jegyzőkönyvet vettek fel. Ez az eset, mely csakhamar köztudomásúvá lett, csak még jobban növelte Károlyi presztizsét, mert a magyarok már amúgyis torkig voltak a németeknek folyton növekvő prepotenciájával, mely gyaníttatta velük siralmas sorsukat német győzelem esetén.

Mikor a bolgár, majd pedig az olasz front megbomlott és Franciaországban Ludendorff hátrált, az általános fejetlenségben egyedül Károlyi látszott hivatottnak, entente-barátsága révén, kiutat találni. A képviselőházban nyiltan hirdette, hogy az ország érdeke a németekkel való szakítást követeli. „Le kell tenni a fegyvert — úgymond — és Wilson elnökre bízni

az ország sorsát, mert csak így lehet a minden oldalról fenyegető megszállást elkerülni. A nyugat rokonszenvének megnyerése céljából pedig nagymérvű demokratikus reformokat kell végrehajtani." Ilyen szavak a Tisza lojális szellemétől áthatott Házban szentségtörésnek látszottak, úgy, hogy egyes képviselők meg akarták pofozni Károlyit, mások pedig hazaárulás bűntette miatt börtönbe szerették volna juttatni. A parlamenten kívül azonban Károlyi beszéde a bizonytalan jövőtől való általános félelem miatt nagy visszhangra talált. Az utca tömege előtt prófétának tünt fel, ki megjósolta a nemzet bukását, hacsak el nem tér felvett hamis irányától. A magyar szívek mélyéből előtört a mindig hőn óhajtott függetlenség vágya, melynek megvalósítását ugyancsak Károlyitól várták. A törekvő mágnást tehát maguk az események vitték a hatalom felé.

Október 22-én híre jött a bolgár front megbomlásának. Másnap, mikor nyílt ülésen bejelentették a horvát csapatok lázongását, és Fiume elszakadását, Károlyi a szószékről hangosan hirdette a nemzeti katasztrófa elkerülhetetlenségét; a zsidó újságírók pedig, kik pár hét mulva már vad internacionalistákká vedlettek, „a haza érdekében" zajosan követelték a Wekerle-kormány lemondását. Ugyanaz nap, mikor a királyi pár Debrecenben az egyetem megnyitására megjelent, a lakosság füttyel fogadta a rendet fenntartó osztrák gárdaezredet, és lehurrogta a Gotterhaltét, melyet a zenekar, elég szerencsétlenül, a Himnusz helyett játszott. Kassán pedig II. Vilmos császár ezrede megtagadta az engedelmességet. Budapesten a 32-ik gyalogezred, melyet Mária Terézia alapított, lefeküdt a kaszárnya udvarán, mert Magyarországon a katonák rendesen így jelezték a szolgálat megtagadását. Az országban szerteszéjjel kisebb-nagyobb zavargások törtek ki. A hazaözönlő csapatok csak növelték az általános rendetlenséget. Százával és ezrével jöttek a különböző frontokról sovány, rongyos, kétségbeesett alakok, katonaszökevények, kik fegyvereiket eldobva kijelentették, hogy „eleget verekedtünk már ezekért a b.... németekért, kik rabszolgájuknak tekintettek bennünket".

Az Astoria-szállodában (mert ebben a forradalomban is, mint az egész magyar közéletben, a kávéház és szálloda első helyen állanak), Károlyi és hívei megalakítottak egy olyan Nemzeti Tanácsot, amilyenek Prágában, Lembergben, Zágrábban és általán az összes osztrák tartományokban, melyek Wilson elnök elvei alapján önálló nemzeti létet óhajtottak kezdeni, már létrejöttek. Ez a Tanács, mely körülbelül harminc tagot számlált, elnökül egy Hock nevezetű plébánost választott meg, ki Coignard Jeromosra emlékeztetett és akivel valamikor sok jó korsó sört vagy hamis tokajit ittam a budapesti cigányok zenéjét hallgatva. Hatalmas termetű ember volt, hosszúkás, markáns vonású arccal, melyben gyönyörű tubák-színű szemek ragyogtak. Érzékies száját csúnya fogak éktelenítették. Ékesszólása elsőrangú volt a korcsmalátogató papnak. Körülbelül harminc évvel ezelőtt az udvar és Budapest összes előkelőségei, gazdag zsidó nők is, valósággal rajongtak az ő szentbeszédeiért.

Túlzásba vitt boudoir-botrányai azonban megszakították ragyogó papi pályáját. Budáról egy környékbeli plébániára száműzték, hol később képviselőnek választatta meg magát. Idejét ezentúl a plébánia, a képviselőház, hírlapja szerkesztősége és a korcsma között osztotta meg.

A Nemzeti Tanács első kiáltványa a háború azonnali befejezését követelte. Programmjául a nemzetiségek teljes önállóságát és az ország terü-

leti integritását tűzte ki. A plakátokon már Károlyi Mihály neve szerepelt. A „forradalom grófja" felszólította a külföldi kormányokat, hogy ezentúl minden ügyben csak hozzá forduljanak. A király ezalatt Gödöllőn tartózkodott. Ideges, tájékozatlan, habozó volt; mindenkitől tanácsot kért, végül pedig — bár ezt valamennyi tanácsadója ellenezte — magához hivatta Károlyit, ki sietett is megjelenni, mert bizonyosra vette, hogy most már ütött az ő órája. Mikor megérkezett a gödöllői kastélyba, szokatlan kép tárult eléje. Teljes összevisszaságban voltak itt a mágnások, parasztok, iparosok és kereskedők, kiket az uralkodó azért hívott meg, hogy az ország közvéleményét tanulmányozhassa. Ott voltak az erdélyi püspök, a budai plébános, a császári ház káplánja, több tábornok és ezredes, egy tengernagy, udvarhölgyek és vöröskeresztes ápolónők. A jelenlevők legnagyobb része rosszakarattal fogadta a „forradalmárt", de mégis mikor Hunyady gróf közeledett hozzá, hogy őfelségéhez vezesse, mindenki tisztelettel tért ki a demokrata főúr elől, kiben már a jövő helyzet mindenható urát sejtették.

A király, ki sohasem rokonszenvezett Tiszával és a munkapárttal, nem idegenkedett Károlyinak miniszterelnöki kinevezésétől. Másfél óráig tárgyalt vele. Beszélgetésük közben Windischgrätz herceg Bécsből telefonon óva intette a királyt Károlyitól, az uralkodó mégis ebédre marasztalta őt, úgyhogy aznap este Károlyi bizonyosra vette másnapi kinevezését.

Tíz óra tájban egy szalonban egyszerre csak a királynéval találta magát szemközt, ki minden bevezetés nélkül így szólt hozzá:

— Gróf, segítsen rajtunk! Mentse meg a császárt, az uramat, a maga királyát. Azt mondták nekem, hogy maga forradalmat akar csinálni, és minket Magyarországról kiüzetni. Meg tudna maga ilyen szörnyűséget tenni? Ugy-e, nem igaz? Gróf! Még egyszer az egekre kérem, mentse meg az uramat, hisz ő olyan jó ember!

És anélkül, hogy választ várt volna, a császár-királyné elrohant, faképpnél hagyva a meglepődött grófot.

Egy pár perc mulva a király így szólott Károlyihoz:

— Gróf úr (és erősen hangsúlyozta a megszólításokban különben szokatlan „urat") okvetlen el kell mennem Bécsbe, hol a helyzet kezd aggasztó lenni. Jöjjön velünk, a vonat készen áll. Majd elintézzük ott a magyarországi ügyeket, mert hisz ön segíteni akar rajtunk, ugy-e?

Károlyi meghajolt az uralkodó kérése előtt és vele ment Bécsbe. Útközben alaposan meggyőződhetett róla, hogy a király kivételével az udvari vonaton mindenki csak ellensége volt. Bécsbe érkezve, a király nagyon szívélyesen búcsúzott Károlyitól és megkérte, hogy álljon továbbra is rendelkezésére. Hiába várakozott azonban a gróf a Bristol-szállóban, újabb meghívást nem kapott. Megkérdezte végre a főudvarmestert, mitévő legyen? Ez azt válaszolta, hogy térjen vissza Budapestre, József főhercegtől fogja megtudni őfelsége akaratát, mert az van „homo regius"-szá kinevezve. Úgy látszik, Windischgrätz herceg tanácsai mégis csak győzedelmeskedtek és az ellenállásra való törekvés elnyomta a király liberális hajlamait.

Másnap reggel Károlyi Budapestre tért vissza. Egy szemtanú (francia fogoly tiszt) leírta nekem a fogadtatását! „Soha nem láttam ahhoz hasonlót! A nyugati pályaudvar előtt óriási néma tömeg várakozott. Ezt a moz-

dulatlan, fekete sokadalmat időnkint lassú áramlások járták át. A hullámzó népség fölött a síri csöndben hatalmas zászlók lengedeztek. Pirosak, vörösek, skarlátok, pipacs-, tégla- és bíborvörösek voltak ezek a forradalmi jelvények, melyek különös kontrasztban voltak a tömeg feketeségével és az ég szürkeségével. A néma gyülekezet egyszerre csak kettévált, hogy utat engedjen a „nép vezetőinek"; feltűnt ezek élén Lovászy, ki a képviselőházban egy alkalommal azt merte kiáltani: „Mi entente-barátok vagyunk! Éljen a francia köztársaság! Éljen a szabadság!" Fel is akarták akasztani miatta. Mögötte Garami, a Népszava szerkesztője; Bokányi, a szociáldemokrata; Linder ezredes és még mások, kiket mind zajosan éltettek. Végre befut a vonat és ennek hallatára kitör a tombolás. Mindenki látni és éltetni akarja a perronon megjelenő Károlyit. Ki zsebkendőt, ki zöld gallyat, ki pedig nemzetiszínű zászlót lobogtat. Magyarország megmentőjét üdvözlik az érkezőben! Károlyi elkezd szónokolni és izgatottan hadonászik. Senki sem érti, hogy mit mond, de minden pillanatban éljenorkán tör ki. Mindegy, mit beszél, mert úgyis vakon bízik benne az utca népe. Lovászy Márton egyszerre csak azt kiáltja oda Károlyihoz:

— Ragadd magadhoz a hatalmat! Ha a király nem bízik is benned, bízik benned a nép!

Egy másik hang pedig ezt ordítja a tömegnek:

— Elvtársak, a népnek legnagyobb ellensége a király!

Valamikor egy ilyen kitétel a rendőrséget véres rohamra indította volna, aznap azonban csak tapsokat váltott ki a tömegből. Károlyi kocsiba száll, és ekkor olyan valami történik, mitől eláll a lélekzetem. Szemeim könnybe lábbadnak, és egész testem reszket a meghatottságtól. A tömeg, mintegy parancsszóra, elkezd énekelni és az idegen szavak és a lassú ütem dacára is megismerem a „Marseillaise"-t. Ez a dal, hazám diadaléneke, melyet négy éve nem hallottam, és amely itten fajom dicsőséges szabadságszeretetéről zeng!

Micsoda gyönyörű pillanat volt az, mikor én, ki szegény haszontalan hadifogoly voltam, egyszerre csak e dallam hallatára a győzelem gondolatától áthatva nagynak éreztem magamat, éppoly nagynak, mint bajtársaim, kik a lövészárkokban küzdhettek a dicsőség e napjának eléréséért. A hömpölygő áradat ekkor magával ragadott és én is kikiáltottam a zúgó hangorkán közepett lelkem örömét:

— Le jour de gloire est arrivé!...

Károlyi helyett a király a kabinetalakítással Hadik grófot bízta meg, kinek azonban semmi politikai presztizse nem volt. Hiába igyekezett tárgyalni a Nemzeti Tanács különböző pártjaival, hogy széthúzást szítva elérje annak febomlását. Nem állott kötélnek egyik frakció sem, sőt a gyülekezet egyhangulag kijelentette, hogy egységét semmi szín alatt sem engedi megbontani. Míg tehát Hadik nagynehezen összeállított egy obskurus képviselőkből és reakcionárius hivatalnokokból álló kabinetet, a főváros és az egész ország lelkesedéssel a Nemzeti Tanács mellé állott, mely a közvélemény szemében a nemzeti függetlenséget és a különbékét jelentette. Az összes állami hivatalok, a nagyiparosok, a bankok, a rendőrség, mind hozzászegődtek. A Károlyi amerikai körútja alkalmával gyüjtött dollárok Svájc közvetítésével épp a legjobbkor érkeztek meg: jók voltak az utca hangulatának melegen tartására. A Nemzeti Tanács felbuzdulva hirtelen szerzett népszerűségén, azon tanácskozott, hogy melyik napon,

milyen formák között lehetne dönteni az állam jövendő formájáról. Valaki november elsejét ajánlotta, de mivel az Mindszentre esik, ezt a dátumot nem fogadták el. A következő napot is elvetették, mert szombat fizetési nap lévén, alkalmatlannak látszott. A vasárnap mint ünnep szintén számításon kívül esett. Végül november 4-ét állapították meg a forradalom kitörésének napjául, az események azonban nem várták meg a Tanács parancsszavát.

VI. FEJEZET.

A Habsburgok bukása.

— Hol és mikor kezdődött a forradalom, azt magam sem tudom — szokta volt mondani Károlyi, ha érdeklődtek nála a róla elnevezett mozgalomról. Október 29-én néhány ezer zavargó József főherceg ellen akart tüntetni. A felvonulókat a csendőrség a Lánchíd előtt puskatűzzel szétverte, úgy hogy a tüntetésnek négy halottja és negyven sebesültje lett. Másnap a város tele volt orosz minta szerint készített forradalmi színezetű plakátokkal, melyek a bekövetkező bolseviki rendszer alatt azután vérvörös színükkel és káprázta tó szimbolizmusukkal igyekeztek hatni a kedélyekre. Egyesek ezek közül hatalmas vörös munkást ábrázoltak, ki a szétzúzott királyi korona fölött egy óriási vaskalapácsot lendített meg, mások katonát mutattak, ki a Habsburgok kétfejű sasát fojtogatja, ismét mások vérvörös betűkkel, szenvedélyes szavakkal a hadsereget szólították fel a fegyver letételére. „Ne lőjj, fiam, mert apád itt van a tüntetők között" — volt ezeknek állandóan visszatérő refrénje.

Egy éjjel azután, egy óra körül, valami ismeretlen, valószínűleg Gondör újságíró, igazi nevén Krausz Náthán, ki valamikor Amerikában verekedő természetű szűcs-inas volt, elkiáltotta magát, hogy:

— Gyerünk a Platzkommandóra!

Néhány száz lézengő gyűlt köréje, s a meglepett helyőrség minden ellentállás nélkül bebocsátotta a Platzkommandó épületébe a forrongókat. Valami zsidó táncmester, névszerint Heltai, kit sikkasztásért már többször elítéltek, tenniszcipőben a helyőrség parancsnoka elé állt és felszólította, hogy adja meg magát. Ez, valami öreg osztrák generális, ki úgyszólván egyedül volt a kaszárnyában, szó nélkül átadta helyét a táncmesternek. Ugyancsak ezalatt egy másik zsidó, Jetvai, pedig egypár emberrel a telefonközpontot kerítette hatalmába. Lukasics városparancsnok ezek hallatára telefonon instrukciókat kért a Badenben időző királytól. Három óra tizenegy perc volt. Egy szárnysegéd azt válaszolta, hogy ő felsége alszik.

— Keltsék fel, — erősködött a tábornok.

A király végre fölkel, a telefonhoz lép és meghallgatja Lukasics jelentését, mely arról szól, hogy véráldozat nélkül nem lehet rendet teremteni.

— Nem akarom, hogy a népre lőjjenek! — volt a király határozott válasza.

Mikor így intézkedett, a királyt valószínűleg ugyanazok az érzelmek vezették, mint néhány nappal azelőtt, mikor arról volt szó, hogy a bécsi helyőrség élére egy erélyes generálist állítsanak; ő akkor ezt a választ adta:

— Nem kell nekem a maguk generálisa! Tünjék el az erőszak! Elég

vér folyt a harctéren! Nem akarok új háborút kezdeni népeimmel! Szervezkedjenek úgy, amint kedvükre van!

Vagy talán csak az apa aggodalma ébredt föl benne Gödöllőn maradt gyermekei miatt? Ez utóbbi föltevés mellett szól az, hogy három perc mulva az udvarmester már kiadta a telefonparancsot a gyermekek Bécsbe szállítására.

Reggel felé, mikor Károlyi hazatért lakására, ajtaja előtt egypár matróz éljenzéssel fogadta őt. Mivel ezek mind dalmátok és horvátok voltak, Károlyi csodálkozással azt kérdezte tőlük, hogy vajjon a magyar függetlenségért óhajtanak-e küzdeni?

— Eszünk ágában sincs — volt a válasz —, mi forradalmat akarunk, mert az a fő a matrózoknak!

A király e délelőtt folyamán végre rászánta magát, hogy Károlyira bízza a kabinetalakítást.

Károlyi egypár szocialistával és 48-assal meg is alakította a kormányt és telefonon le is tette a hűségesküt a királynak. Az utca azonban ezt nem vette tudomásul; felvirágozott teherautókon mindenfelé katonák száguldottak a városon keresztül, s üdvlövésekkel éltették a köztársaságot. Idillikus „őszirózsás forradalom" volt ez, inkább farsanghoz hasonlított, semmint valami komoly népharaghoz. Az utcákon táncoltak és ittak az emberek. A felvonulók vörös- és nemzetiszínű zászlókat lengettek, melyeknek rúdjára, a kétfejű sasok helyébe krizantém-csokrokat kötöttek. Egyes katonacsoportok a pályaudvarokra siettek s ostrom alá vették az induló vonatokat; mások a dunai hajókat kerítették hatalmukba, hogy hamarabb hazakerülhessenek.

A tisztek sapkáiról fiatal leányok leszaggatták a császári rozettákat és őszirózsát tűztek helyükbe. Egy kapitányt, ki ellenállott, a csőcselék agyonvert. Fosztogató bandák megtámadták és teljesen kirabolták a katonai raktárakat. A csőcselék benyomult a Keleti pályaudvarra, lerángatta a német felírású plakátokat és megakadályozta a készenlétben lévő csapatok elindulását a frontra. Este pedig az általános öröm közepett a város egy félreeső sarkában egypár puskalövés dördült el.

Alig vették észre az arra járókelők; pedig e lövések Tisza István halálát jelentették. A király ezalatt Schönbrunnban volt. Éjjel 11 óra tájban Windischgrätz Lajos herceg kiment hozzá. A kastély minden ablaka sötét volt. Az óriási épület teljesen lakatlannak látszott. A herceg személyesen mondta el nekem emlékeit, melyek bár oly közeliek, mégis úgy tűnnek már fel, mintha százévesek lennének. A császári dolgozószoba előszobájáig eljuthatott anélkül, hogy bárki is feltartóztatta volna. Sehol se katona, se lakáj. A nagy ünnepi termek mind üresen állottak. A díszes környezet, mely máskor körülvette a császárt, most nyomtalanul eltünt. A generálisok, az admirálisok, a főpapok és főnemesek csakúgy, mint a lakájok, elhagyták urukat. Hötzendorfi Conrad, ki nemrégen vállalta magára a jólfizetett testőrparancsnoki állást, most, a veszély órájában kereket oldott; valószínűleg nyugodtan aludt Villachban lévő kastélyában. Ezt a különös magányt látva, a herceg ilyenképen töprengett magában:

— Vajjon hol vannak ma a Lobkowitzok, az Auerspergek, a Clamok, a Schwarzenbergek, a Czerninek, az Eszterházyak? Hol vannak a Zichyek, Batthyányiak, a Festetichek, a Kinszkyek, Ausztria-Magyarország e nemes

főurai, kik századok óta a trón zsámolyánál térdeltek és élvezték a császári és királyi kegyeket?!...

A király legutóbbi születésnapja alkalmával adott ünnepség jutott azután eszébe a hercegnek. Reichenauban voltak, alig három hónapja: augusztus 17-én, a wartholzi villában. A főasztalnál a Mária Terézia-rend lovagjai ültek. Hötzendorfi Conrad bombasztikus beszédben dicsőítette ő felsége érdemeit, majd pedig a lovagok valamennyien egyszerre felállottak s kardjukat égnek emelve örök hűséget esküdtek az uralkodónak. A zene pedig rázendített a Gotterhaltéra... Milyen kontraszt volt az a mai csenddel és elhagyatottsággal szemben. Schönbrunni kastélyában a király-császár aznap teljesen egyedül volt.

Windischgrätz herceg végül is elérte a császár előszobáját. Az óriási teremben mindössze egy szárnysegéd volt jelen.

— Ő felsége várakozik önre — jelentette emez és bevezette a gobelin-szalonba, hol a király e szavakkal fogadta:

— Hallotta már, hogy Tiszát meggyilkolták?... Rettenetes dolog!

Semmi melegség sem volt azonban hangjában, mert hisz sohasem szerette túlságosan a magyar miniszterelnököt.

— Engedje meg — mondotta Windischgrätz —, hogy még egyszer óva intsem Károlyitól.

— Jó, jó — válaszolt a király —, Károlyi nagyon derék ember. Magyarországon a nép vele van. Teljes erőnkből támogatnunk kell őt. Most már miniszterelnököm és elrendeltem a katonaságnak, hogy álljon rendelkezésére.

A herceg megkérdezte, vajjon Károlyi letette-e a hűségesküt.

— Igen — válaszolt nevetve a császár — és azt hiszem, most fordult elő először a világtörténelemben, hogy egy miniszter telefonon tette le a hűségesküt.

Másnap azonban Károlyi, az utcai mozgalmakat komoly forradalomnak minősítve, a királytól hűségesküjének felbontását kérte.

József főherceg, ki épp akkor abban a szobában volt, honnan Károlyi telefonált, beszélte nekem el e jelenetet. Egy pár pillanat mulva már letette Károlyi a kagylót és kijelentette, hogy ő felsége fölmentette esküje alól. Ezzel az egy szóval elismerte az uralkodó Magyarország önállóságát. Az a paktum, mely Szent István országát a Habsburgok birodalmához kötötte, megszünt érvényben lenni. Amit századok küzdelmei nem tudtak kivívni, azt most a lehető legegyszerűbb módon megtette egy kis telefon-beszélgetés.

Két órával később érkezett Schönbrunnba Windischgrätz és gróf Andrássy Gyula külügyminiszter, Károlyi apósa.

Belépve a császár dolgozójába, látták, amint izgatottan telefonál. A császárné mozdulatlanul állott férje mellett. A császár észrevette látogatóit és intett nekik, hogy lépjenek közelebb:

— Budapesttel beszélek — mondotta idegesen —, azt követelik most tőlem, hogy mondjak le, a magam és utódaim nevében.

E szavak hallatára Windischgrätz kiragadta a kagylót a császár kezéből, hogy megakadályozza őt a további tárgyalásban. Károly király nem ellenkezett.

— Mitévő legyek? — mondotta. — Ma reggel feloldottam Károlyit

esküje alól. Ez az utolsó engedmény, amit tehetek. Most még lemondásomat is követelik! A gyáva gazemberek elhagynak! De nem fogok lemondani! Nincs jogom hozzá. Tegyenek ezek az urak, amit akarnak az adott szavukkal, de én nem szegem meg eskümet.

Andrássy, kit megdöbbentett vejének árulása, így szólott:

— Lehetséges-e, hogy már ennyire süllyedt volna?

Windischgrätz pedig mindent megtett, hogy kimutassa a császárnak az egész magyar forradalom mesterkélt voltát. A császár azonban más véleményen volt. Ő úgy képzelte, hogy a forradalom túlnőtt Károlyin.

Erre Andrássy lépett a telefonhoz, mely ugyanazon az asztalon volt, amely előtt Napoleon szokott volt ülni, és amelyen a négyéves háború alatt annyi fontos rendelkezést írtak alá.

— Megbolondultál, hogy a király lemondását követeled? — kiáltotta a telefonba.

— Ha nem mond le, elzavarjuk őt, mint egy rossz cselédet — válaszolta Batthyány, ki egypár héttel azelőtt még ő felsége személye körüli miniszter volt.

Eközben Bécsben is kitört a forradalom. Windischgrätz herceg azt ajánlotta a királynak, hogy vonuljon vissza egy tiroli kastélyba. A királyné azonban nem akart tágítani, sőt még a Burgba is szeretett volna visszamenni, csak azért, hogy megmutassák a népnek a jogukba vetett bizalmat. Arz vezérkari főnök ugyanakkor az olasz frontról érkezve az ő szokásos udvarias hangján bejelentette, hogy a fegyverszüneti tárgyalások megkezdődtek és hogy a császár-királynak nincs többé egy megbízható százada sem az egész monarchiában. Néhány nap mulva Bécsben kihirdették a köztársaságot, Budapestről pedig a magyarok követelték a király lemondását. November 12-én egy öttagú küldöttség érkezett Eckartsauba, az ideiglenes magyar kormány egy üzenetét hozva magával. A király állva, sápadtan, könnyes szemekkel hallgatta végig az államforma megváltoztatásáról szóló határozatot.

— Uraim — kérdezte végül —, hát ennyire gyűlölnek engem a magyarok?....

— Nem, felség — volt a válasz —, de önállóan akarják intézni országuk sorsát.

Károly király erre búskomoran így válaszolt:

— Semmit sem tudtam keresztülvinni hőn óhajtott terveimből. Népeim számára békét, nyugalmat, boldogságot akartam és kénytelen voltam folytatni a háborút. Én előre láttam a pusztulást, a végső összeomlást. Milyen sors vár reám? Úgy akarnak-e elbánni velem, mint XVI. Lajossal, vagy II. Miklós cárral? Vagy pedig hazámból fognak kiutasítani, mint valami közönséges gonosztevőt?

Majd pedig hozzátette:

— Mondják meg Károlyi grófnak, hogy a nemzet akaratát, bármilyen legyen is az, el fogom ismerni. Nem akarok népeim boldogulása elé állni. Ha távozásom hasznukra lehet, ám legyen.

Négy napra reá, november 16-án Budapesten is kikiáltották a köztársaságot. Ezen a napon tartották utolsó ülésüket a képviselők és a főrendek. Gyászos jellegű volt az. Alig hangzott el egypár szó a letűnt idők búcsúztatására. Tisza emlékét egyik ház sem merte dicsőíteni, pedig

húsz éven át állottak az ő tekintélyének uralma alatt. Pártfelei általában nem voltak oly bátrak, mint vezérük. Legtöbben közülök meg sem jelentek; biztosabbnak tartották elszéledni a vidéken. Néhány színtelen szónoklat után a képviselők és a főrendek összeszedték irataikat és holmijaikat s beszállva lent várakozó fiakkerükbe, szerteszéjjel vitték magukkal a multat.

Délután a vidéki tanácsok küldöttségei gyűltek össze ugyanazon a helyen.

Negyvenezer ember vonult fel a Westminster mintájára épített parlament elé. Tisztek és katonák voltak a főbejárat egyik oldalán, papok és lelkiatyák a másikon. A néma, komor tömeg fölött a szürke légben az ősz csípős szele lengette a vörös- és nemzetiszínű zászlókat, melyeken már csak hervadt krizantémok díszelegtek. A főbejárat magas gótíve alatt végül megjelent Károlyi. Mellette Lovászy, Búza Barna, Szende, Batthyány gróf, Böhm, Bokányi, Linder, Kúnfi, Hock, Jászi, Garami, Diener-Dénes és a nemzeti tanács összes főbb tagjai állottak. Károlyi beszélni akart, de senki sem halotta fátyolos hangját.

A nagyúr után Bokányi, a munkások képviselője lépett elő. Szegényes ruha volt rajta, puha filckalap a kezében; durva, feketehajú, vastagbajuszos fejét a nyers megvilágítás jól kidomborította a tömeg közül. Érces, dominálo hangon szólalt meg a gyakorlott népszónok:

— Elvtársak!... — ordította és erre a szóra az egész tömeg, mintha meg lenne igézve, előretört és tompa morajjal adott megelégedésének kifejezést.

Ez az értelmetlen zúgás lassan mindinkább erősödött, míg végül fülsiketítő éljenzésben tört ki, valami frenetikus zajban, melyben mintha ott tombolt volna a megszerzett szabadságok egész öröme. A köztársaság ezzel ki volt kiáltva. Károlyi esküre emelte jobbját. Minisztertársai követték példáját és utánuk a jelenlévők ezrei és ezrei nyujtották kezeiket az égnek, mint ahogy az a francia forradalom idejéből fennmaradt rajzokon oly gyakran látható.

És még aznap este, hogy teljes legyen a hasonlóság a hajdan nálunk lepergett jelenetekkel, József főherceg, a „homo regius", megjelent a Nemzeti Tanácsban, Habsburg nevéről és rangjáról lemondott s letette a hűségesküt Hock plébános kezébe.

VII. FEJEZET.

Károlyi diadala.

Magyarországon különösen a teljes önállóság visszaszerzésének örültek a hazafiak s mámorukban majdnem elfelejtették a katonai vereséget, az entente állásfoglalásáról pedig általában alaptalan optimizmussal beszéltek. Magyarországon a legutolsó magyar paraszt lelkében is él a haza eszméjének mély átérzése. A nemzetet, melyben számos nemzetiség él együtt, egy teljes, szétválaszthatatlan egésznek tudja, melynek életereje az idők viszontagságai közt is mindenkor megmaradt. A magyar hazát egy tökéletes szervezetnek képzeli el, melynek minden eleme a közös jólétet szolgálja, úgy, hogy egy porcikája sem szakadhat ki anélkül, hogy

az egész meg ne sinylené. Mitévő legyen az Alföld a hegyvidékek fája, vasa és szene nélkül? Hogy élhetnek meg a hegyi lakók, ha nem kaphatják meg a síkság búzáját és gyümölcseit? Bár a magyar nép általában elég maradi, történelméről mégis olyan élénk képet alkot magának, mely messze felülmúlja a máskülönben műveltebb népek ilyirányú tájékozottságát. A közszájon forgó népdalok már magukban véve is olyan romantikus multat érzékítenek meg, mely a régi nagyság és önállóság álmát sohasem engedi kiveszni. Az októberi forradalom után végre, háromszázados küzdelem után, beteljesült a régi vágy! Magyarország elválhatott Ausztriától. Elhihető-e, hogy a magyar történelem egy ilyen gyönyörű fordulópontján Szent István koronáját feldarabolnák!... Mindenki azzal érvelt, hogy csakis Oroszország kényszerítette Magyarországot Németország karjaiba. Most a keleti veszély elmúlt, semmi sem áll többé a francia-magyar barátság útjában. „Igaz ugyan, hogy keményen kitartottunk a németek oldalán, de hát ezt már így kívánta az adott szavunk — mondották. — Köztudomású dolog, hogy a németeket mindig gyűlöltük, a franciákkal ellenben mindig rokonszenveztünk. Most minden kényszer nélkül tesszük le fegyvereinket, mert hisz a magyar csapatok nem az ellenség elől hátrálva jöttek haza. Szabad akaratunkból hagyunk fel a háborúskodással, mert ezentúl semlegesek akarunk lenni. Tehát mint egyenlőjogú tárgyalófelek akarunk az entente színe elé állani és nem mint legyőzöttek. Az entente a mult Magyarországa ellen küzdött, mely akarata ellenére volt kénytelen a német érdekeket védeni. Mai hazánk egészen más, mint a régi. Az a Magyarország, mely lerázta az osztrák bilincset, szabad, demokratikus állam akar lenni, mint Franciaország vagy Anglia. Fogadjanak szívesen a Nyugatnak e nagy népei, kiket mi a Kelettel szemben századokon át saját testünkkel védelmeztünk."

Én, ki sokáig éltem a magyarok között, egész bátran állíthatom, hogy e fent vázolt érzelmek őszinték voltak, legalább is a vidéki lakosság legnagyobb részénél, kik a németeket és osztrákokat mindig egyaránt gyűlölték és megvetették. Ha a magyar paraszt a németről beszél, azt szokta mondani: „Kutyából nem lesz szalonna." Midőn Bismarck egy alkalommal a magyar pusztán járt, a sok németgyalázó nóta annyira meglepte, hogy kétségének adott kifejezést a német-magyar szövetség létrejöttének lehetősége felől. A franciák ellenben egykori közös küzdelmek emlékét hagyták hátra a magyar hagyományokban. Szereti őket a magyar parasztság liberális gondolkozásuk miatt is, mert ugyanez a szellem vezette őket, mikor 1848-ban az osztrák ellen küzdöttek. Az igazság kedvéért azonban ki kell fejeznünk csodálkozásunkat afelett, hogy azok az újságírók és politikusok, kik ötven éven át a német-barátság mellett korteskedtek, nem átallották most hirtelen köpönyegfordítással a néphangulatot kiaknázni és a franciák iránt érzett rokonszenvre hivatkozni.

Hogy tudták ezek elfelejteni azt az ötven esztendőt, melyen át Magyarország arisztokráciája, ipara, kereskedelme és minden fontos vállalata testestől-lelkestől Berlinnek hódolt meg? Micsoda különös elvakultságnak volt az betudható, hogy nem vették fontolóra az entente lekötöttségét és figyelmen kívül hagyták azt az erkölcsi kötelezettséget is, mely győzelem esetén a szövetségesek megjutalmazását követeli? Végül pedig elmondhatták-e magukról a magyarok, hogy oly sok nemzetiségből álló hazájukban megteremtették a lelki egységet, a közös haza szeretetén

alapuló egységet? Vajjon mindazok a fajok, melyeket Szent István koronája egyesített, szintén az ezeréves Magyarország oszthatatlanságát vallották-e? A szerbek, románok, ruténok és tótok nem hangoztattak-e ugyanolyan önállósági törekvéseket, amilyenekért a magyarok századokig küzdöttek?

A budapesti újságírók természetesen az ilyenfajta ellenvetéseket nem hagyhatták teljesen figyelmen kívül, de mégis úgy tettek, mintha azok nem is létezhetnének, mert talán azt remélték, hogy a fanatikus entente-barátság hangoztatásával sikerül majd félrevezetni a szövetségeseket. Károlyi Mihály pedig addig emlegette mindenfelé, hogy ő „persona grata" az entente-nál, míg végre maga is elhitte és szinte örömmel vállalta magára a fegyverszünetkérés megalázó szerepét. A sajtó természetesen megfelelő reklámot csinált e lépésének, olyannyira, hogy a jó magyar honfiak a legvérmesebb reményekkel néztek a belgrádi út elé, mely az önálló Magyarország képviselőit Franchet d'Espèrey generálissal volt hivatva összehozni.

Károlyi, hogy megnyerje a republikánus tábornok tetszését, igyekezett a lehető legdemokratikusabb kísérettel megjelenni előtte. Magával vitte evégből Bokányi szocialista vezért és Csernyák kapitányt, a munkás- és katontanács képviselőjét, kik a forradalmi Magyarország pacifizmusát voltak hivatva jelképezni. Vele volt még Jászi Oszkár, ki az új kormány liberális nemzetiségi politikáját képviselte. Hatvany Lajos az európai szellemet testesítette meg, mely szellem állítólag a Nemzeti Tanácsot is áthatotta. Károlyi mindezt annyira fontosnak tartotta, hogy még saját ruházatának megválasztásával is a demokratikus szellem visszatükrözésére törekedett. Szürke sportöltönyt vett fel e célból.

Este, mikor ezek az urak elhagyták hoteljüket, hogy Franchet d'Espèrey lakására menjenek, annyira biztosra vették ebédre való ottartásukat, hogy egypár levelezőlapot is vittek magukkal, melyeket a desszertnél — mint gondolták — majd aláirathatnak.

A fogadtatás azonban egészen másképen ütött ki, mint ahogy ők azt képzelték. Két petroleumlámpától gyéren megvilágított terembe vezették őket. A tábornok vezérkari főnökének és egy szerb ezredesnek kíséretében jelent meg. Kurta fejbólintással üdvözölte a küldöttséget s a kandalló elé állva, így szólott:

— Rossz a világítás, ugye? Maguk tehetnek róla! Miért vágtak el kivonulásukkor minden villanydrótot?

Károlyi ekkor előlépett és bemutatta társait. Midőn Csernyák került sorra, a generális közbeszólt:

— Hát már ennyire süllyedtek?!

Károlyi ezután egy hosszú memorandumot olvasott fel, melyben az új forradalmi Magyarország érzelmeit fejtegette: „Hazánk most jutott először abba a helyzetbe, hogy önálló akaratát tudtul adhassa az ententenak. A nagy háborút, mely egész Európát lángba borította, a porosz militarizmussal szövetkezett hűbéries és autokrata monarchia okozta. A megbukott rendszer gúzsban tartotta mindazokat, kik ellenezték a háborút és a nemzeti és demokratikus jogok kiküzdéséért harcoltak. Kossuth Lajos Magyarországa bilincsekbe volt verve. Nem volt szava abban másoknak, mint a németbarát nagyuraknak, kik a nemzetiségeknek is ellenségei voltak. A Budapesten kitört októberi forradalom azonban

mindezt alaposan megváltoztatta. Mi, kik itt vagyunk, nem a király, hanem a nép kiküldöttei vagyunk... Ünnepélyesen kijelentjük, hogy nem vállalunk felelősséget a bukott rendszer bel- és külpolitikai cselekményeiért. Mi demokraták vagyunk, kik az általános titkos választójogot és a földosztást akarjuk országunkban megvalósítani. Mi pacifisták vagyunk és határozottan ellenezzük a német szövetséget. Lelkes hívei vagyunk a népek szövetségének... November 1-je óta nem vagyunk többé ellenségek. Mi most semlegesek akarunk lenni... Segítsenek ezen törekvésünkben. Eszközöljék ki a csehektől és lengyelektől, hogy engedjék át a nekünk annyira szükséges szénküldeményeket... Ne bánjanak el erőszakosan velünk és ha már országunkat mindenáron meg akarják szállni, akkor legalább küldjenek angol, francia vagy amerikai csapatokat, de mindenesetre kíméljenek meg a szerb, román, cseh vagy gyarmati katonaságtól... Végül még arra kérjük tábornok urat, hogy támogassa a demokrata magyar kormányt, mely céljául a békét, a jogreformokat és a népek önrendelkezési jogát tűzte ki."

Franchet d'Espèrey, ki az egész idő alatt állva maradt a kandalló előtt, így válaszolt:

— Thököly, Rákóczi és Kossuth, e nagy magyar hősök neveit, kik a németség ellen küzdöttek, minden francia tisztelettel ejti ki. Az általuk képviselt nemzettel Franciaország mindig rokonszenvezett. De 1867 óta Magyarország német befolyásnak vetette magát alá és bűnrészese lett a germán rablóösztönöknek. Ezt a Magyarországot nem tudjuk szeretni többé. Együtt küzdöttek önök Németországgal, együtt fognak bűnhődni is. Sajnos azonban, hogy a szegények fogják a megszállást leginkább megsinyleni, mert hisz a gazdagoknak módjukban áll elmenekülniök. Ön azt állítja, hogy az egész magyar nemzet nevében beszél, pedig valóban ön csak a magyar fajt képviseli. Nagyon jól ismerem én az önök történelmét. Maguk mindig csak elnyomni igyekeztek az idegen vérbeli nemzetiségeket, úgy, hogy ma ellenségeik sorába állottak a csehek, románok és szerbek. Tőlem függnek ezek és csak egy szavamba kerülne országuk elpusztítása. Azt hiszik önök, hogy Franciaország el tudja felejteni a budapesti újságok gyalázó kifejezéseit?...

— Nem minden újság — vágott közbe Jászi —, csak a nacionalisták...

— Jó, jó, tudom mit állítok — válaszolt nyersen a generális. — Önök nagyon későn jöttek hozzánk. Csak két héttel ezelőtt is sokkal többre becsültem volna semlegességi kijelentésüket. Most, hogy már Belgrádban vagyok, semmi hasznom sincs belőle. Csak azért állok szóba önökkel, mert Károlyi Mihály vezetése alatt állanak. A háború alatt tisztességes embernek ismertük őt. Magyarország nehéz helyzetét ma egyedül ő képes némileg enyhíteni. Sorakozzanak tehát mögéje.

Ezek után a generális felszólította Károlyit és Jászit, hogy kövessék őt dolgozószobájába, hol átadta nekik a fegyverszüneti feltételeket, majd pedig a vezérkari főnökre és a szerb ezredesre bízva a magyarázgatásokat, ő maga elment ebédelni.

A fegyverszüneti feltételek, melyeket a generális, a magyarok tárgyalási szándékait megtudva, hirtelen megállapított, csupán azt célozták, hogy Mackensen hadseregét, mely Romániát és Erdélyt még mindig megszállva tartotta, ártalmatlanná tegyék. Éppen ezért kívánta főleg a

magyar vasutak szabad használatát. Ez a szerződés, melyet a szerb vezérkarral együtt állapított meg Franchet d'Espèrey, pontosan megjelölte azon területeket, melyeket Péter király csapatainak kellett megszállni és azon élelmiszereket, állatokat és anyagokat, melyeket a magyarok voltak kötelessek szolgáltatni; a románokat azonban számításon kívül hagyták, úgy hogy természetesen ezek külön követelésekkel léptek fel. A francia kormány ugyanis különös módon fogta föl a keleti hadseregek vezérlő generálisának hatáskörét és elmulasztotta az 1916-i francia-román szerződésnek megfelelőleg őt utasításokkal ellátni. Természetes, hogy ilyen körülmények között a generális csak határkiigazításokat végzett Erdélyben, az északi részre vonatkozólag pedig, teljesen tájékozatlan lévén az entente szándékait illetőleg, semmiféle megállapodást sem javasolt.

Ezeket a hiányokat azonban könnyű lett volna pótolni, mert hisz a generális a fegyverszüneti szerződést csak átmeneti megállapodásnak szánta. A legfelsőbb tanács azonban nem tett semmit ennek kijavítására, úgyhogy a hevenyészve készített szerződés hónapokig maradt alapja minden érintkezésnek, mely a magyarok és szomszédaik között létrejött. A Belgrádban kötött megállapodás hiányai tehát mindinkább érezhetőkké váltak, mert olyan helyzetekre is azt kellett alkalmazni, melyekre annak megkötésénél nem is gondolhattak.

A fegyverszüneti szerződés, mivel Magyarország területét szinte érintetlenül hagyta, igen enyhének volt mondható, a magyar delegátusok mégis szörnyűségesnek találták. „Fel fognak minket akasztani odahaza, ha ezeket a feltételeket elfogadjuk" — mondották. Nagyon leforrázottan érkeztek tehát vissza Budapestre, s Hatvany Lajos mindenfelé beszélte, hogy Belgrádban úgy fogadták őket, mintha valami néger törzs kiküldöttei lettek volna.

Károlyi önbizalmát is nagyon megrendítették a belgrádi élmények. Azzal igyekezett menteni presztizsét, hogy Franchet generálist bretagne-i származású nyers katonának mondotta, ki egyáltalán nem képviseli a francia közvéleményt. A fegyverszüneti szerződést mégis elfogadtatta és folyton csak azt hangoztatta, hogy a békét Wilson elnök elvei alapján fogják megkötni, tehát nem kell félni annak szigorúságától. És ekkor már belopódzott a számításaiba egy gondolat, melytől mindent remélt: „Egy kis bolsevizmussal majd csak kivergődünk a hinárból."

A belgrádi kiábrándulást nemsokára egy újabb csapás követte. Magyarországon évszázadokig nem is ismerték a nemzetiségi kérdést, mert itt, aki jó katona volt, az földet és nemességet kapott. A nagy magyar nemesi családok közül sokan szláv, román, sőt török eredetűek is, mint például a Bánffy-család. Csak 1830 körül, midőn az akkori forradalmi korszak nyugtalanságában a nacionalista gondolkozás és irodalom kifejlődött, vagy még inkább, midőn Bécs rátért a „divide et impera" elv álnok alkalmazására, ütötte fel fejét Magyarországon a nemzetiségi kérdés. Az 1848-i magyar szabadságharcban már erősen elmérgesedett formában jelentkezett. Az osztrákok által felbérelt Jellasicsok és Kara Georgevicsek horvátjai és szerbjei, valamint a Bukarestből felizgatott erdélyi oláhok ekkor mind a felkelt magyarságra törtek. Minden gyűlölködés ellenére, a Kossuthok, Széchenyiek és Deákok liberális korszaka mellőzött mindenféle megtorlást, s a magyar államférfiak továbbra is csak azt hirdették, hogy az ország jóléte csakis a nemzetiségek egyetértésére támaszkodhatik.

A következő nemzedék azonban már nem mutatott ennyi bölcseséget. Meglepő dolog (de a zsidók csak végletet ismernek), a szemita sajtó hatása alatt valami túlzó nacionalizmus fejlődött ki, úgy hogy az eddig jó szomszédságban élő nemzetiségek mindinkább eltávolodtak egymástól. De még ekkor sem ragadtatta magát a magyar sovinizmus arra a szégyenletes durvaságra, mely például a poroszok lengyelországi módszerét jellemezte. Soha nem történt meg, hogy Magyarországon megkorbácsoltak volna egy szerb- vagy románajkú lakost csupán azért, mert anyanyelvén imádkozott! Az eziránvú magyar mozgalom indító rúgója inkább csak valami gyermekes hiúság volt, mely kávéházi vitákban, vezércikkekben és választási szónoklatokban tombolta ki magát. Ha az „elnyomás" kifejezés tehát a magyarok viselkedésének jellemzésére nem felel is meg, annyit mégis el kell ismerni, hogy a nemzetiségeket nem tekintették egészen egyenrangúaknak. Nem tettek semmit, vagy csak alig valamit a más nyelvűek anyagi és szellemi életének fejlesztésére. E részben tehát pusztán büszke nemtörődömség volt a hibájuk.

A magyarok az általuk elhanyagolt nemzetiségek hűségének kérdésében is hatalmasan csalódtak. Az állam keretén belül kínált önkormányzat most már nem elégítette ki az idegenajkúakat. Közvetlenül a fegyverszüneti szerződés megkötése után az erdélyi oláhok egy nemzeti bizottságot alakítottak, mely teljes önállóságot követelt. Jászi Oszkár ezek hallatára lesietett Aradra tárgyalni az oláh nép megbizottaival. De hiába buzdította ezeket hűségre és ígért, megoldásképen, egy keleti Svájcot nekik, ezek már semmiről sem akartak hallani. Türelmét veszítve, végre ő is a bolsevizmussal fenyegetőzött: „Vigyázzanak — mondotta —, a béke nincs már a Fochok és más generálisok kezeiben, kik cseppet sem különböznek a Hindenburgoktól és Ludendorffoktól. Az európai szovjet-köztársaság fog dönteni e kérdésben. Hiába tettek egyes nagyhatalmak különféle ígéreteket a cseh és román imperialistáknak; az új köztársaság nem fog ezekkel törődni. Moszkva éppen a napokban küldötte Budapestre a szovjetek képviseletében Rakowski elvtársat. A népbiztosok a jövő emberei, ők fogják diktálni a békét..."

Kérdés, hogy Jászi ezen szavaiban mennyi volt a taktikázás és mennyi az őszinte meggyőződés? Mint magánszemélynek, ennek a radikális burzsoának a kommunizmus bizonyára ellenszenves volt, de mint politikusnak, kinek ábrándjai sorra buktak (hisz a rutének, tótok, szerbek is követték az oláhok példáját), jól esett az a gondolat, hogy az általános felfordulás egy olyanféle állapotot fog létrehozni, melyben se győző, se legyőzött nem lesz többé.

Időközben az országban, akárcsak nálunk 1793-ban, mindenfelé parasztlázadások törtek ki. A falusi lakosok az eddig ismeretlen „köztársaság" szót „közös társaság"-nak magyarázták és azt hitték, hogy jogukban áll ezentúl kirabolni a kastélyokat, felszántani a legelőket és kivágni az erdőket. Ezt a feltevést az idegenajkúaknál a faji gyűlölet is szította. Minden községnek volt továbbá elintézni valója a jegyzővel vagy a boltos zsidóval. Hisz a négyéves háborúban a Hinterland és a front között a legtöbb levelezésnek a jegyzők és zsidók elleni bosszútervek adtak anyagot. Hisz mindenfelé csak zsidó intendánsokat lehetett látni. A szabadságos katonák dühös szemmel nézték a Hinterlandban lebzselő elegáns bevásárlókat, kik a szegény frontkatonák bőrén gazdagodtak meg.

A falu zsidainak sem lehetett megbocsátani gyanus eredetű meggazdagodásukat, mert hát az egyszerű parasztfurfang nem tudta felérni ésszel a gyors sikerhez vezető fortélyokat. A jegyzők pedig azáltal vonták magukra a nép haragját, hogy a háború alatt a falvakban ők végezték a rekvirálásokat, melyek a világ minden parasztjának a szemében mindig csak igazságtalanok lehetnek. Hogy el tudjuk képzelni a magyar paraszt haragját, ismerni kell az ő büszkeségét, melyet halálra lehet sérteni azáltal, hogy a rekvirálások folytán két ló helyett már ezentúl csak egyet foghat be. A vidéki csendőrséget, mely azelőtt nagyszerűen meg volt szervezve, nemrégiben feloszlatták, úgy hogy nem volt, aki megvédje a népítélet elől a jegyzőket és a zsidókat. Mindenfelé véres falusi tragédiák játszódtak tehát le. Budapesten nem volt már se szén, se fa. A bányákat és az erdőket az ellenséges nemzetiségek szállották meg és mindenféle forgalmat megakadályoztak. A külvárosok gyárai kénytelenek voltak megállani és munkásaikat ezerszámra elbocsátani. Ebben a kemény középeurópai télben a fűtő- és világítóanyag hiánya fokozott keserűséget okozott. Az élelem is fogytán volt már a városban, mert a vasutak sem rendelkeztek többé kellő mennyiségű szénnel.

Ezalatt pedig az összes határokon, a fegyverszüneti szerződés figyelmen kívül hagyásával, cseh, oláh és szerb csapatok tolakodtak be mind közelebb az ország szívéhez, állítólag azért, mert fajtestvéreik hívták őket. Ellenállásról szó sem lehetett, mert hisz Károlyi, midőn hatalomra jutott, elrendelte az általános fegyverletételt. Hadügyminisztere pedig, Linder ezredes, ki bátor katona volt ugyan, de elkeseredett exisztencia, kijelentette az eskütételre összegyűlt tisztek előtt: „Azt hittük, hogy az az ideál, amelyért küzdöttünk, megérdemel minden áldozatot, pedig ma mint felelős miniszter határozottan állíthatom, hogy tévedtünk. Csakis a pacifizmusból születhetik egy új, győzedelmes világrend. Nem akarok többé katonát látni!“ Természetes, hogy erre mindenki, aki csak tehette, otthagyta a katonaságot és más foglalkozás után nézett, vagy hazament családjához. Csak a hontalan és tehetetlen lézengők maradtak meg az állam szolgálatában, kik az akkor dívó könnyű katonai szolgálatért szívesen zsebelték be a jó zsoldot.

A hadügyminiszter túlzott pacifizmusa még Károlyit is megrémítette, úgy hogy Lindert nemsokára felmentette állásából. Környezetének destruktiv befolyásától azonban nem tudott szabadulni és ő maga is lehetetlen rendeleteket osztogatott. Az olasz frontról hazatérve például, egypár jól fegyelmezett csapatnak sikerült keresztülverekedni magát a fosztogató osztrák és szlovén lakosságon és teljes fegyverzetben hazaérni Budapestre. Károlyi ezeket is lefegyvereztette. Sőt még azt is megtette, hogy írásban fordult a lembergi, krakói és gráci hadtestparancsnoksághoz, arra kérve ezeket, hogy minden magyar katonától szedjék el a fegyvert, megfosztva így saját országát minden védekezési lehetőségtől.

A fegyverszüneti szerződés megtartásának ellenőrzése végett Budapesten volt ugyan egy szövetségközi bizottság, de ennek vezetője, Vix francia alezredes, hiába igyekezett Magyarország ellenségeit a Franchet d'Espèrey által megállapított vonalak mögött tartani. A csehek nem törődtek az ő tiltakozásaival, mert a legfelsőbb tanács megengedte nekik a tót vidékek megszállását egész a Dunáig. A belgrádi szerződés ilyenforma megsértése Vix alezredes helyzetét nagyon kényessé tette, mert

így nélkülözött minden morális alapot ahhoz, hogy a fegyverszüneti szerződés megtartását követelhesse a magyaroktól. A románok sem törődtek a belgrádi szerződéssel, hanem siettek az 1916-ban nekik ígért területeket elfoglalni és rekvirálni mindenféle nyersanyagot és élelmet, állítólag azért, hogy megtorolják a Mackensen-hadsereg rablásait. Mindent megtett a katonai misszió vezetője annak bizonyítására, hogy pártatlanul akar eljárni a belgrádi szerződés alapján. Nemcsak a magyarokra rótt ki büntetéseket, hanem a cseheknek, oláhoknak és szerbeknek is küldözgetett szigorú hangú jegyzékeket. Ez azonban nem sokat használt, mert a benyomult katonák diadalmámorukban mitsem törődtek e jegyzékekkel.

A belpolitikában sem volt rózsás a helyzet. A Károlyi köré csoportosult pártok megegyezése, mely az októberi forradalom sikerét biztosította, most már csak a mult emlékei közé tartozott. A szocialista és polgári párt miniszterei állandó veszekedéssel töltötték idejüket. Mivel Magyarországon a túlsok nagybirtok visszás helyzetet teremtett, a földreform keresztülvitelét mindenki szükségesnek tartotta, csak a módozatokban voltak nagy eltérések. A polgári párt miniszterei egy konzervativ kisgazdaosztályt akartak volna alapítani, a szocialista miniszterek ellenben a nagybirtokokat parasztszövetkezetekre akarták volna bízni. A polgári pártbeliek határozottan pártolták a rend fenntartására alakult tiszti századokat, míg a szocialisták, a katonatanács izgatásaira hallgatva, azok feloszlatását követelték. A polgári miniszterek erélyesen el akartak nyomni mindenféle kommunista mozgalmat, melynek magvait az Oroszországból hazatért katonák hintették el, a szocialisták ellenben szívesen paktáltak olyanokkal, kiknek eszményei az övéikkel azonosak voltak s kik csak a keresztülvitel módjaira nézve különböztek tőlük.

Minden időben és minden országban tehetetlennek bizonyult egy hadsereg és karhatalom nélküli polgárság. Még inkább állott ez Magyarországra nézve, hol a polgári elem, mely nagyobb részében zsidókból áll, még teljesen szervezetlen. Velük szemben a szakszervezetekben tömörült munkásság állott, mely körülbelül kétszázezer tagot számlált és amely az általános fejetlenségben az egyedüli fegyelmezett alakulat volt. Károlyit természetes ösztönei mindinkább balra vonzották, úgyhogy ő maga rendelte el a tiszti századok feloszlatását és ismertette el a bolsevizmust mint politikai pártot. A nagybirtokok, bankok és gyárak szocializálásának tervét elfogadta, úgyhogy végül egymásután odahagyták őt had-, bel- és földmívelésügyi miniszterei. Ha szemére vetették túlságos radikalizmusát, így szokott válaszolni: „Gyorsvonatba ültem. Akik nem akarnak ilyen sebesen velem utazni, szálljanak ki."

A polgári miniszterek csakugyan ki is szálltak. A Nemzeti Tanács erre, hogy új kormány alakulhasson, Károlyit megtette köztársasági elnöknek, nem várva be a nemzetgyűlés összeülését, melynek összehívása az általános zűrzavarban állítólag lehetetlen volt. Az új államfő a kilépett miniszterek helyébe szocialistákat hívott meg. Ő maga pedig beült a budai várba a király helyébe. Gyermekkori álmai végre beteljesedtek!

Fordította: *Règnier Viktor.*

(Vége következik.)

ELŐHANG.*

Te hívsz?... Te hívsz?... Már késő alkonyat van,
Hüs esti szél jár, terjedez homály.
Távol-harangszó kong a csendbe' halkan,
Szitál ezüst köd, elborúl a táj.
Gyengül a szem, s uj dalra késik ajkam,
Fogytán erőm, a szív busongva fáj...
Mi végre szállsz ki, Múzsám, a homályból?
Hívsz?... Hasztalan!... Rég elfárad[t] a vándor.

Miért csak most!?... Miért nem híti korábban
Szerelmes, édes, általó szavad:
Tünt ifjúságom büvös tavaszában,
Midőn jártam dús fényü ég alatt,
S szép volt a lét!... Habzó arany pohárban
Mámort kinált, felpezsgő vágyakat...
Miért nem akkor?... Álom volt az élet,
Forrób a vér, — jövőm egy szent igéret.

Miért, miért csak most?... Olyan kietlen,
S magányos éltem! — bús tarolt határ.
Az ifjuságnak vége. — — Lásd, szivemben
Emléke sírva, elborongva jár.
Mély árny borít, közelget élet-estem,
Hivó szavad már csüggedőt talál.
Ah, félve, tétován indúl az ének...
Ki hallja meg!?... Ki érti?... Senki — félek.

Hová vezetsz?... Körül sötét nagy árnyak...
A lombokon mily búsan ring az est!
A sürüből komor hangok kiáltnak...
Ki jő amott?... Leül... és sírni kezd...
Szivem szorong... A fák mögött kik állnak?...
Mint zúg a lomb! s mily kétes fénybe' rezg!...
A táj riad... S e titkos rengetegbe'
Sóhajtás árad, száll felém, remegve!?...

*

„Ó, dalnokom! szivem mély búra lágyul, —
Fojtott panaszba tör fel bánatod...
Miért e könny?... Leomló fályolátul
Nem lát szemed... s mily fájó dallamot

* Egy verses regény előhangja.

Sir ajjakad, hogy hívlak késve társul!...
Kesergsz: örömre szíved rég halott..
Nem érzed-é, hogy jöttöm szent ajándék
S hol én vagyok: fény nő, és tűn az árnyék?...

Mi szebb? A tűnő életifjúságba'
Hazug remények álköltészete?
A képzelet merész pompájú álma,
Mit szétfú a való lehellete?
Építni légvárt egy ábránd-világba',
Mámorba' járni, mondjad: élet-e?...
Elszáll a mámor, el; szépség elévül
S csak vád mered rád sok hiú reménybül.

Szebb éveid lehiggadt bölcs nyugalma,
Átfogja elméd a lét tág körét;
Látóbb szemed, tisztább szived sugalma,
S kinek sorsába mély búdat szövéd:
Életre kelti gyászod szent hatalma,
Mozdulni látod márvány sírkövét:
Előtted áll az elhullt tiszta élet,
Tartós siralmad és megtört reményed.

Mi látszik itt komor, sötét szineknek:
Oly dús, milyent nem láthat ifjúság!
Az akkordok merész dallamra lejtnek, —
Ó halld a dalnak teltebb ritmusát!
Egy új világ tárul fel ím szivednek,
Rejtelme vonz, igéz, el nem bocsát!
Szebb lesz valóból szőve élted álma,
Mint egykoron volt képzeted világa.

S hogy búból kél dalod: mit tépelődöl?
A földi lét múlhatlan része ez.
Lám az öröm hamar veszít erőből,
Szivárvány csak, mely felhőn lengedez.
A bánat él, — s bár lágyan, csendbe' tör föl,
De egyre nő, forrása csergedez,
Omolva száll, tengerré lesz dagálya,
Örvényt sodor, tajtékba szökken árja.

A bánat él, — táplálja szenvedélyed,
Ha nagyra tör — de meddőn!... célt nem ér;
És elborít, ha semmivé enyészett
Miben hivél: az áltató remény;

Örvénybe ránt, ha rád tipor a végzet
S gyilkos kezén elomlik az erény...
A bánat él, mert érezel sziveddel
S mert sorsod ellen gyönge vagy te ember!

És volt-e dal, ha nem mély bú sugallta,
Telt hangú, zengő, — ó mondd: volt-e dal?
Ha szállt sóhaj mint esti szél fuvalma —
Vágy, mit szerelmes szent gyönyörbe' hall,
Ha földi szív hevülve égi dalra,
Szárnyalt belőle szenvedély-vihar:
Mitől gyúlt fel, s lángolt a szív lobogva?...
Bánat! te voltál égő csipke-bokra!...

Ó szent a bú — hidd el, nemes kiváltság,
Mit meg nem ért hitvány és balgatag,
De lelki fény fogadja benne társát
És véle jár lemondón, hallgatag...
Hagyd hát: sugallja lelked látomását,
Ihlesse dalra csüggedt ajkadat...
Vagy láthat-é az embersorsba mélyre
Ki néma bút nem hordozott szivébe'!?...

Rejtély az élet, szül tragédiákat,
A felszinesnek ez csak torzalak,
S az elbukott hős jellemében árnyat
Könnyen találva gúnnyal felkacag — —
Ne higgy ilyennek! — Mit lát: puszta látszat,
Egykedvüen mellette elhalad;
Gyöngéd szivek belső tragédiája
Néki rajongás vad tébolyra válva.

Nem látja meg, hogy titkos, láthatatlan
Erő intézi ember végzetét,
Amely körötte munkál száz alakban,
Szivére csap, szétzúzza életét.
Szólsz: vak a végzet...? Nem! Bölcs, halhatatlan,
Látó erő — munkája bár setét;
A vak te vagy s mit nem látsz puszta szemmel,
Tagadja elméd: önhitt, gyatra ember!...

Ömölhet-é a lét harmóniába,
Ha szemben áll az ember és a sors,
S az erre támad dőrén és hiába:
‚Erős vagyok, előttem meghajolsz!'...?!

Önistenítő báb, sors sarujába'
Szemernyi por! — vak gúnyod ó mi torz!
Balgán az ember sorsa ellen állhat, —
De ez lesújt s, haj, szül tragédiákat.

Immár elég. Ne szóljon többet ajkam.
Mit ér a szó, hol véges a tudás?
Hol felsikolt az ember szörnyü jajban,
Hol tiszta lénynek sorsa elbukás:
Hideg beszéd, kél bár suttogva, halkan:
Bántó, — a szívbe éles tőrszurás.
Erényében ha elpusztúl egy élet,
Hiú elmével vaj' ki értené meg!?

Külső szinén a tettnek áthatolva,
Lásson mögéje, dalnokom, szemed.
S most jöjj velem! A nap szállt nyúgovóra,
Az éj közelg. Az alvó rengeteg
Rezdül s merengve néz a szende holdra,
Mely kél amott s ezüst köpenyt vetett
A fényben úszó erdős, méla tájra, —
Nézd, — ott bolyong egy ifjú lánynak árnya.

Jól ismeréd. Most már csak síri árnyék.
Életre kél, ha jő a holdas éj.
Hol elhalad: felsír a néma tájék,
Mely látta itt egykor szeretni s mély
Bánatba' halni... Mért jár?... Üdvre vár még,
Mit el nem ért a földön?... Szenvedély
Ég benne még, gyöngéd szivét emészti,
S a holdas éjben most bolyongni készti?!...

Magasba' fenn a sápadt fényü holdat,
A csergő ért az ősi fák alatt,
A lombokat, mik földig elhajolnak:
Mint nézi búsan, néma árnyalak...
Költőm, csak sírj!... Hisz ismeréd a holtat,
Őnéki ez bolyongó árnya csak.
Elhal szined, könnyed meg hull omolva...
Sirasd, sirasd: te voltál földi sorsa...“

Kutas Kálmán.

VIGYÁZZATOK!...

(Egy alkoholista vallomásaiból.)

Ezelőtt tíz és egynéhány esztendővel a Felvidéknek egyik nagyon öreg, nagyon szép, de nagyon unalmas városában újságíróskodtam. Abban az időben, amikor boldogult édesatyám — hogy kifejezést adjon az irodalmi ambicióim iránt való nagy lelkesedésének — levette rólam a kezét és rám tette a lábát. (Ó, be igaza volt boldogult atyámnak!) Következésképen nyakamba szakadt a nyomorúság és ma már egyáltalában nem csinálok titkot belőle, hogy ez az időszak ifjú életemnek legsötétebb és legszégyenteljesebb fejezete volt.

Úgy koplaltam, mint egy tibeti őslakó, úgy szomjaztam, mint a Szahara homokja, nem csoda hát, hogy ebben az ingerült lelkiállapotban megmartam a város minden elevenjeit és holtjait. Az elkeseredett hadviselés egyes ütközetei után természetesen én voltam az, aki a vicinális lap hasábjain már másnap visszavonulót fújtam, mert minden ilyen megretirálás a kiadómnak, ama Winter Jakab nevezetű nyomdatulajdonosnak, nehéz pénzeket hozott. A sok rehabilitált városi panamavitéz s egyéb „helyreigazított" piszkos kis üzelmek miatt rövidesen ellenségem lett az egész világ, jóllehet — és ezt őszintén mondom — talán én voltam az egész városnak egyetlen becsületes embere. Dehát ebben a panamázó és helyreigazító bűnszövetkezetben az én garasokért árendába vett tollam volt az a bizonyos csatorna, amelyen át a rehabilitálások és a helyreigazítások titkos díjszabása a kiadóm zsebébe folydogált.

Szomorú volt ez az idő. Nagyon szomorú. Reménytelen italozásban átdevernyált éjtszakák, borgőzös hajnalok és nappal a hitelezőkkel való állandó küzdelem. Az ebédet átaludtam, az uzsonnáról lemondtam, a vacsorát átdolgoztam a „szerkesztőség"-ben, amely a nyomda rideg és bűzös pincéje volt, s minden táplálékom abból a „két tojás pohárban"-ból állott, amit a Lang-kávéház főpincére időről-időre és ötvenszázalékos polgári haszonra hitelezgetett. Ez a derék férfiú mentett meg hónapokon át a bizonyos éhhaláltól, no és később Zadrovánszky Kamilló okkultista tudós, polgári foglalkozására nézve patikussegéd, akivel rövidesen szoros és benső barátságra léptem.

Zadrovánszky Kamilló igen megértő lélek volt s alig került a városunkba, máris fölfedezte bennem, hogy elveszett és félreismert zseni vagyok. És míg éjféltől hajnalig ott könyököltünk a Lang-kávéház valamelyik maszatos márványasztalán s a temérdek barackpálinkától réveteg ködben zsongott köröttünk a gázlángos éjtszaka, nem egyszer mondta, hogy:

— Ez a mi sorsunk, testvér. Az ember repülni szeretne, repülni... és a végén belefullad a sárba...

És az őszi eső dobolt az ablakon, kint patakokban sustorgott a víz és a Lang-kávéház maszatos asztalánál veséig éreztem, hogy Zadrovánszky

Kamilló igazat beszél. Hogy repülni szeretnék, de belefúlok a sárba. Hogy ebben a lenézett, aljas és lélekölő foglalkozásban valaki ellopta az égről a napot és valaki elsikkasztotta a szívemet s most a szívem helyén az életunalom ásít a kihűlt holdak felé. Vígasztalan volt a lelkem, mint a novemberi szemhatár és fázós, mint fűtetlen szobában a nyirkos ágy.

Ilyenkor Zadrovánszkynak megnyílt a nyelve és beszélt. Beszélt a Teremtés, az Anyag és a Szellem nagy misztériumáról, az eltűnő és visszajáró életek folyton változó formáiról, a széthullott atomok hatalmas kaoszáról, amelyet mi Világür név alatt ismerünk és a lappangó energiák csodálatos harmóniájáról, amelyben az eltünt életek minden atomja egykor egy életformában, egy fizikai testben találkozik. Bár a barackpálinka igen erős volt és Zadrovánszky elég zavarosan beszélt, kivettem a szavaiból, hogy rendkívül tapasztalt férfiú, aki az Asszír-birodalom virágkorában föniciai hajós volt, Athénben fügeárús az Akropolis alján, a Forum Romanumon korán meggyilkolt néptribun, a népvándorlást mint kóbor jazig lovas verekedte végig, Mátyás király udvarában pedig az alkimisták műhelyében dolgozott. Egyben már megfordult a Marson is, ahol csakugyan emberek élnek, ismeri a Neptun kihalt jégmezőit is, ahol éppen most haldoklik az utolsó eszkimó, sőt a Saturnus szomorú völgyeiben is járt egykoron, amikor a felsőbb hatalmak a kegyetlen és parázna jazig lovast vezekelni küldték. És míg az őszi eső egyhangúan dobol az ablakon, mi a túlvilág és az eljövendő megújulások vígasztalásával ringattuk el szepegő lelkünket, amely a részeges patikussegéd és a lezüllött újságíró életformájában immár fuldokolt a sárban.

Ezeken a fülledt éjtszakákon Zadrovánszky Kamilló barátomat őszintén megszerettem. A sápadt, vézna, aprószemű és mindig exaltált emberke rövidesen a szívemhez nőtt. Közösséget éreztem vele, mert a városnak ő is egyik kitaszított figurája volt és becsültem, mert a mesterségét nem becsülte semmire. Zadrovánszky Kamilló egyszerűen és röviden patikusnak vallotta magát, aki a doverpornak és a szódabikarbónának nem kerített tudományos feneket, mint ahogyan abban is különbözött a kartársaitól, hogy az egyetemi végzettségre nem ejtett célzást minden harmadik szavában. Szóval ő volt a mesebeli szimpatikus patikus.

De hogy nem volt mese, az abból is kitűnik, hogy Zadrovánszky Kamilló jeles tulajdonságait rajtam kívül más is felfedezte. Ez a más Bobor Ferenc bácsi, kedves atyai barátunk volt, akit még a haló porában is áldjon meg az Isten.

Bobor Ferenc a Bagolyvárban lakott, igazabban a régi városháza egyik tágas toronyszobájában, amelyből azért hurcolkodott ki a magisztrátus, mert félt, hogy egy lármásabb közgyűlés alatt a nyakába dől. Ezért a vén embergyűlölőért úgy sem lesz kár, gondolták a városi urak és Bobor Ferenc nyugdíjbavonulásakor, ezelőtt tíz esztendővel, ingyen ajánlották fel neki e toronyszobát. Bobor Ferenc ugyanis huszonöt éven át a helybeli törvényszéknek valóban kiváló, de érthető okokból gyűlölt elnöke volt, s így nem történt véletlenül, hogy bús agglegényi életének hátralevő napjairól a város hálája ilyen formában gondoskodott.

Mikor mi, már mint Zadrovánszky Kamilló és én, Bobor Ferenc atyai barátunkkal — Feri bácsi egyenes felszólítására — ismeretségre léptünk, a toronyszoba még mindig nem akart nyakába szakadni a vén agglegénynek. Olyanok voltak a falai, mint a Dumas-regények egyik-másik börtöne,

az ablakon vaskosár vicsorgatta rozsdás fogát a város felé és a láthatatlan repedéseken állandóan nyafogott a léghuzat. A falak mentén sötét és öreg bútorok álltak. Itt egy almáriom üvegserlegekkel, ott egy könyvszekrény vastag porréteggel a hátán, egy ágy, amelynek mindenik lába olyan volt, mint egy-egy mozsártörő, egy rücskös asztal, amelyen egykor buzogánnyal verték ki a nóták taktusát, egy kályha, amelyben a török dúláskor az egész magisztrátus ellakhatott és egy pipatórium, amely megszámlálhatatlan sokaságban viselte a selmeci és a pozsonyi pipásmesterek remekműveit. Na és egy keshedt, de nagyon kényelmes kanapé, amelyen, mikor a Bagolyvárba beléptünk, Bobor Ferenc atyai barátunk feküdt.

— Azért hivattalak benneteket — kezdte az öreg mozdulatlanul és minden bevezetés nélkül —, mert hallom, hogy már ellenségetek az egész város. Szervusztok. Ti bizonyára becsületes emberek vagytok, fiaim, mert a becsületes embernek csak ellensége van. Üljetek le, legyetek otthon nálam. Takarodsz, Gogo!... A kutyámra vigyázzatok, mert harap.

Gogo, egy aránytalanul nagyfejű, törpelábú, csontos kuvasz, bekoncsorgott az ágy alá, de félszemmel állandóan a nadrágomat nézte. Mi leültünk, az öreg agglegény felkelt, bort, szárazkolbászt, kenyeret és dohányt tett elénk, majd visszafeküdt a kanapéra, pipára gyujtott és beszélt tovább:

— Tudom, fiaim, hogy sok minden tücsköt-bogarat hallottatok rólam, de annak a fele se igaz. Mért nem esztek? Vagy törődöm is vele, ha igaz?! A kolbászban fokhagyma van. Rezedával csak a bolond eszi... Hogy embergyűlölő vagyok? Hát persze, hogy az vagyok. Negyven éves bíráskodásom alatt éppen eleget láttam, hogy az legyek. Mért nem isztok? Talán nem szeretitek a bort? Hát van ebben az undok és józan életben más, amiért vegetálni érdemes, mint ez a kis mámor?!... Szervusztok, fiaim!... Becsületemre, minden korhelynek igaza van. Csak hagyd, fiam, azt a gyufát. Majd rágyujtok én magam is... Útálom az udvariasságot. Látod, a kutyám se szíveli, ha valaki ugrál; takarodsz, Gogo!... Úgy látszik, már ez az oktalan pára is tudja, hogy az udvarias ember a legalattomosabb bestia. Soha se légy udvarias, fiam. Igaz, hogy így éhen döglesz, de legalább nyugodtan döglesz éhen!... Útálom, ha valaki ugrál! Na, szervusztok!... S most egyszer s mindenkorra jegyezzétek meg, fiaim, hogy nálam mindenki annyit eszik és annyit iszik, amennyit akar, annyit pipál, amennyit akar, oda köp, ahova akar, akkor megy, amikor akar és akkor jön, amikor a Gogo beengedi.

Bobor bácsival való megismerkedésünk első feszes és sok tekintetben fonák percei után lassan mindkettőnk előtt kibontakozott a rigolyás és nagyon rosszhírű agglegény igazi ábrázata, akiben a kérges beszéd és a nyers külső mélységesen jó és szenvedő szívet takart. Lehet, hogy valamikor egy szörnyű, de eltitkolt tragédia űzte a meghasonlásba, az sem lehetetlen, hogy az igazságszolgáltatás fórumán gyülemlett fel benne a megvetés a társadalom ellen, amelynek előítéletes butasága a bírák kezét is megköti. Egy bizonyos: Bobor Feri bácsi számára már minden földi hiúság elvégeztetett, nem hitt semmiben, kételkedett mindenben és filozófus nyugalmából még a villámcsapás sem tudta volna felrezzenteni. Egyetlen ambiciója az volt, hogy maga köré gyüjtse a város minden lezüllött exisztenciáját, mert egyrészt ezekben a lezüllött exisztenciákban a társadalmi előítéletek áldozatait látta, másrészt rettentően unatkozott.

Zadrovánszky Kamilló az öreg és életúnt agglegénynek, éppen az unaloműzés szempontjából, rövidesen a legkedvesebb pártfogoltja lett. Kamilló az átitalozott, borgőzös éjtszakákon elragadó és sokszor már átszellemült elokvenciával beszélt a szellemek vándorló életéről, a változó anyagok új és új életformájáról, a feltámadásról, illetőleg a megújulásról, amely végigszerepeltet minket az egész világhistórián és a halálról, amely semmi egyéb, mint a bennünk lappangó szellemi energiák diadalmas felszabadulása. Eseteket mondott el föniciai hajós korából, pompásan tudta leírni az akropolisi fügeárús, a korán meggyilkolt római néptribun, a félvad jazig lovas és a félbolond alkimista kalandjait, amelyeken Bobor Feri bácsi olyanokat kacagott, hogy még a kanapé beteg rúgói is muzsikáltak bele. És ismeretségünk negyedik hetében, amikor már havas cipőkkel dörömböltünk a toronyszoba ajtaján, a nagy kályhában pedig Belzebub harsonáit zúgatta a fagy: Zadrovánszky Kamilló a szoba közepére tette a letarolt pipatórium egydarab fából faragott, nehéz tölgyasztalát és kijelentette, hogy megidézi Lucchenit. Mint mondotta, azért nem idézi meg például Kleopatrát, mert Kleopatra szelleme azóta már más nember bőrében bujkál a földtekén, míg Luccheni csak nemrég harapott a fűbe. Egyébként is az orgyilkosok szelleme annyira nyugtalan, hogy minden legkisebb spirituális ingerre pompásan reagál.

Bobor Feri bácsi végigfeküdt a diványon, szívta a pipáját és mosolyogva figyelt. A társaság többi tagja is nyugvóra tette a poharat, már mint Kuzima Leó végzett földbirtokos és aktiv korhely, Pétery Sándor huszárkapitányból degradált adóhivatalnok, Serjes Árpád díjnok, akinek már a denaturált spiritusz sem ártott, Gogo és én. És míg a borgőzös toronyszoba láthatatlan repedésein halk dúdolással áramlott a léghuzat, Zadrovánszky Kamilló leterítette magát egy nagy, foltos lepedővel, ráült egy székre, kinyujtott kezével rátapintott az asztal peremére és mozdulatlanul várt. A feszült várakozásban olyan nagy volt a csend, hogy a városházi toronyóra ketyegését, fönt, magasan a fejünk fölött, tisztán lehetett hallani.

Zadrovánszky Kamilló közben valami beteges és visszataszító merevséggel rángatta a végtagjait, jeléül annak, hogy hipnotikus álomba merült, transzba jött. A lepedő alatt gyöngén köhécselt, majd zihált. Végül pedig megszólalt olyan síri hangon, mint mikor valaki a pincéből beszél:

— Kérem Luccheni szellemét, jelenjen meg. Ha jelen van, gurítsa az asztalt a szoba másik szögletébe.

Két-három másodpercnyi döbbenetes csönd után az asztal kicsúszott Kamilló kezei alól és egy láthatatlan erőtől hajtva, erőteljes dübörgéssel a szoba másik sarkába gurult.

— Kolosszális! — mosolygott Bobor Feri bácsi.

— Csssst!... — intett Kuzima Leó.

Pétery Sándor hirtelen legurított egy pohár italt, Serjes Árpád kettőt, én nekitántorodtam a falnak, Gogo pedig lába közé húzta a farkát és beszelelt az ágy alá.

— Kérem Luccheni szellemét — folytatta fáradt hangon a médium —, emelje az asztalt a levegőbe!

Az asztal újból megmozdult és távol a médiumtól, távol a jelenlevőktől, önmagától, furcsa, ingaszerű lebegéssel a magasba emelkedett. Onnan

lezuhant és a nehéz zuhanásra Gogo égnek meredő szőrrel ugrott ki az ágy alól.

— Ügyes, ügyes! — bólintott kedélyesen Bobor Feri bácsi.

Kuzima nyögött, Pétery csuklott, Serjes végkimerülve a földre ült, s én úgy éreztem, hogy a szívem ki akarja verni a halántékomat.

— Kérem Luccheni szellemét — suttogta Kamilló a lepedő alatt —, hozza vissza az asztalt. Ha visszahozta, elmehet.

Az asztal engedelmesen visszagurult Kamilló keze alá, ott megállt, s valami sustorgásszerű zaj kíséretében egy alig látható árny suhant az ablak felé. Kamilló felébredt, a lepedőt ledobta magáról és sápadtan dörzsölte a homlokát.

— Nagyszerű fickó ez a patyikus! — kacagott Bobor Feri bácsi.

S míg mi egy idegen, soha nem érzett rémülettől lúdbőrös háttal bámultunk az elsuhanó árny után, ő töltött és jóízűen ivott.

Ezt cselekedte Bobor Feri bácsi másnap is.

Pedig másnap már a képek is potyogtak a falról és olyan csörömpölést vittek végbe az almáriomban a régi üvegserlegek, hogy még a szeánsz vége előtt kénytelenek voltunk Kamillót felébreszteni.

A harmadik éjjel a kályha mögött megjelent egy arc. A szája sötét volt, a nyelve kilógott, a szemei felfordultak az égre.

A negyedik éjtszakán Kuzima Leónak egy láthatatlan és hideg kéz végigsimította a homlokát, Pétery Sándort meg hátbalökte valaki. Holott a falnak támaszkodott.

Az ötödik napon Kamilló a mi legnagyobb rémületünkre és Bobor Feri bácsi nagy mulatságára a Tót-utcai temető összes halottait rapportra hívta, amitől olyan rettentő zenebona keletkezett a szobában és a padláson, hogy a toronyóra alá épített ügyeletes-fülkéből a tűzőrség hanyatthomlok menekült haza.

De Bobor Feri bácsi csak mosolygott és ivott.

— Ügyes, nagyon ügyes!...

Ám a hatodik éjjel már az ő nyugalma is elveszett.

Csunya, viharos éjtszaka citerázott a toronyszoba vaskosaras ablakán és olyan dermesztő hideg szélt fújt, hogy szinte vonyított a kályha. Mint később megtudtam, már este nyolc órakor minden barackpálinka és egyéb komolyabb ital elfogyott, úgyhogy mire éjféltájban én is megérkeztem a „szerkesztőség"-ből, már erősen a piros vinkó járta. Igaz, hogy forralva és ijesztő szorgalommal. A fűszeres, nehéz párás italt kék mázas fazekakban Péter, a Königgrätz óta féllábú inas hordozta szüntelenül a vendégek elé, akik közül ma Zadrovánszky Kamilló különösen nyugtalan, de ünnepélyes magatartást mutatott.

Mikor a toronyóra elzúgatta fejünk fölött az éjfélt, Kamilló felállott.

— Ma olyat fogok mutatni nektek — mondta —, amilyent élő ember még csak egyszer csinált. Ama bizonyos Bosko mester, híres hatvani tudós professzor, aki arról nevezetes, hogy József császár idejében hat kapun szökött ki egyszerre Bécs városából.

— Na, az érdekes lesz! — könyökölt fel a kanapén Bobor Feri bácsi. — Patyikusból egy is elég, nehogy te is hatfelé szakadj!

— Ezideig még csak Bosko mester tudta megszólaltatni a halottakat — folytatta Kamilló. — Hát most megszólaltatom én is. És azt hiszem,

hogy ma még a mi hitetlen véncsontunkat, Bobor Feri bácsit is meg fogom téríteni.

— Akkor kösd fel a nadrágodat! — hümmögött az öreg.

Kamilló nem szólt egy szót sem, hanem a szoba közepére húzta a pipatórium nehéz tölgyasztalát, aztán leterítette magát a foltos lepedővel és — mint egy táltos az áldozati szertartásra összesereglett nép felé — intett, hogy csönd legyen.

Mi a szokásos módon elhelyezkedtünk. Péter mindenki elé odakészített egy lábas tartalékot a borból, Kuzima és Pétery még egy utolsót és hosszút ivott és a nagy, fülledt, borgőzös hallgatásban, amelybe csak a viharos éjtszaka kurjogott be olykor, Zadrovánszky Kamilló rövidesen transzba jött. Köhécselt a lepedő alatt, zihált, a teste rángott, mint a galvanizált békacomb, aztán hátraszegte a fejét és alig hallhatóan suttogott:

— Kérem ide azt a szellemet, akinek a társaság valamelyik tagjával közölnivalója van. Ha megjelent, szólaljon meg és a közölnivalóját mondja el.

A szobában, mint a gyűléstermekben, ha a szónok beszédének valami kényes és mindenkit találó passzusához érkezik, kellemetlen mozgolódás támadt. Kuzima vakarta a fejét, Pétery és Serjes némán összenéztek és láttam, hogy Bobor Feri bácsi a szemöldökeit a homlokára húzta.

Ezalatt a kályha mögött, a sötét sarokban, valami gyenge, ideges, bizonytalan zaj neszelt. Mintha valaki tenyérrel simogatta volna a falat, vagy borsót csörgetett volna egy zsákban. Mindnyájan felkaptuk a fejünket s míg Gogo behúzott farokkal oldalgott a kanapé alá, kidülledt szemmel kutattuk a zaj okát. Később ez a zaj megerősödött. A szorongó várakozásban lefojtott krákogás, utóbb pedig mély, egyenletes szuszogás hallatszott a nagy kályha mögött s mire valamennyien az első fazék fenekére értünk, már azt is hallottuk, hogy valaki beszél. A kályha mögül jött a hang, de olyan gyengén, olyan fátyolszerűen s mégis olyan mélyről, mint mikor a barlangba bekiáltott szó sötét dübörgéssel visszajön.

— Itt va-gyok...

Serjesnek összekoccant a foga, Gogo dühösen ugatott.

— Ha itt vagy — mondta monoton hangon a médium — beszélj!

Két-három elcsendesült perc után a sötét sarokban újból mozgás támadt, aztán az idegen hang megszólalt és összefolyva a fülünk csengésével, beleszűrődve a láthatatlan repedések kuncogásába és a kályha orgonaszavába, beszélt:

„Élt ebben a városban ezelőtt húsz évvel egy ügyvéd. Az ügyvéd a világon a legdurvább ember volt és neki volt a világon a legszebb felesége. Természetesen rosszul éltek. Az asszony gyengédségre vágyott s a férfi ezt nem tudta megadni neki. Mikor a férj látta, hogy a szép asszony elhidegül tőle, állandóan féltékenységi botrányokat rendezett s ilyenkor nem egyszer úgy megverte az asszonyt, hogy az napokig feküdt bele."

A vén Bobor itt gyorsan felemelkedett. Pipáját — ami nála nagy ritkaság volt — letette, feszülten figyelt. Mi ittunk.

„Ilyen viszonyok között jutott a házba egy új ügyvédbojtár — mondta tovább a hang gyengén, fátyolosan, álomszerűen, de olyan folyékonyan, mint a kályha zümmögése. — Az új ügyvédbojtár fiatalember volt, tele jóindulattal és szívvel és nagyon szerette a szép, szenvedő hölgyeket és nagyon gyűlölte a durva férfiakat. Ez a gyöngédlelkű fiatalember

már az első hetekben szeretett volna a házból kereket oldani. De annyira sajnálta az ügyvéd feleségét, hogy inkább maradt és megosztotta vele a szenvedést. Esténkint, amikor a fiskális kártyázni és duhajkodni járt, ő a szép és szomorú asszonynak felolvasott Musset-verseket, vagy Schubert-dalokat játszott a zongorán s rövidesen arra döbbent, hogy az asszonyba halálosan beleszeretett.

Válásra, házasságra nem is gondolhattak. Végül a szép asszony, aki az ifjú ügyvédbojtár szerelmét boldogan viszonozta, azt az ajánlatot tette kedvesének, hogy szerezzenek titokban útlevelet, szökjenek Amerikába, kezdjenek új életet.

Az ügyvédbojtár a két útlevelet meg is szerezte s most már csak az utiköltséget kellett előteremteni. Ám az ügyvédbojtár nagyon szegény ember volt s így kénytelen-kelletlen elfogadta a szép asszony újabb ajánlatát, amely abból állott, hogy vigye magával az ékszereit és adja el.

A tervezett szökés előestéjén a szerelmes ügyvédbojtár el is vitte a szép asszony ékszereit, de végzetes hiba történt: a készülődés izgalmában a két útlevél véletlenül a zongorán maradt.

A férj éjtszaka hazajött, az áruló írás a kezébe került.

Berohant az asszony szobájába, az asszonyt kirántotta az ágyból, botot ragadott és egyetlen ütéssel megölte. A gyilkosság után visszafutott a kocsmába és mintha mi sem történt volna, ivott hajnalig.

Hajnalban hazatámolygott. A gyilkosságot felfedezte, lármát csinált s a megrendüléstől többször elájult. A város sajnálta, a lapok írtak róla, közben megindult a nyomozás, amelynek során a szegény, lesujtott férj a nyomozó hatóság figyelmét egy merőben gyanus fiatalemberre: az ügyvédbojtárra irányította. Az ügyvédbojtár szobájában házkutatást tartottak, a meggyilkolt asszony ékszereit hiánytalanul megtalálták nála s a bűnjelek kétségtelen bizonyítéka alapján ki is mondták rá a halálos ítéletet... Ez az ügyvédbojtár én voltam — suttogott az idegen hang. — Nevem Vokutovics Milán."

— Ilyen buta vicceket pedig kár csinálni! — pattant fel Bobor Feri bácsi. Felkapott egy husángot és vérbenforgó szemekkel indult a kályha felé.

— Ha-hha-hha!... — hangzott egy messziről szűrődő nevetés a mennyezetről. A kacagás átvonult a másik sarokba és ott megállt.

„A bíró — folytatta itt tovább az idegen hang —, a bíró nem volt hibás. Elvégre nem tudhatta a jámbor, hogy az ügyvédbojtár inkább elvállalta a rablógyikosságot, semhogy meghalt kedvesét beszennyezze a világ előtt."

A vén Bobor a másik sarokba futott. Kezében a husáng, arcán a rémület.

— Ez már nem vicc! — ordította. — Ez már határos az őrülettel!... Velem ne bolondozzatok... Itt valaki hasbeszélő!... Itt én valakit agyonütök!...

— Ha-hha-hha!... — válaszolt a fal. S a rejtelmes kacagás a harmadik sarokba vándorolt.

Mi egész testünkben remegve egymásra néztünk, de olyan nagy, ködös kábulat alatt vergődött az agyunk, hogy nem láttunk egyebet, csak Kamillót, amint a széken beteges görcsökben rángott és a vén Bobort, amint nekidühödve, kihabosodott szájszéllel üldözte a vándorló kacagást.

Végül is lerogyott a kanapéra, s míg mi hirtelen legurítottuk, ami a kékmázas fazekak alján megmaradt, a kályha mögé menekült hang ujból beszédbe fogott.

„Kivégzésem után a kórházba kerültem, ahol felboncoltak. Feldarabolt testemet egy rozoga faládába tették és egy őszi délután rábíztak a kórház szolgáira, hogy vigyenek ki a temető árkába és ott földeljenek el. A szolgák kocsira tettek, megindultak velem a temető felé. Útközben betértek egy kocsmába és addig ittak, amíg este lett. Ezalatt én az utcán vártam a rozoga ládában, a kocsin és megtörtént velem az a mulatságos eset, hogy egy arra haladó cigánykaraván — érezvén a felséges illatot — majdnem megdézsmált. Este aztán újból megindultak velem a szolgák, de mert már nagyon sötét volt és az eső is szemetelni kezdett, ott ástak el hirtelen a város végén, ahova a hulladékokat szokták kihordani.

Aki nem a hisz a szavaimnak, keressen fel. Jeltelen sírom a Missák-féle téglaégető déli sarkától számítva harminckét lépés kelet felé."

Csönd lett. A szobán valami végigrepült. Zadrovánszky Kamilló előrehajolt és fáradtan, fájdalmasan nyögött.

— Rettenetes! — szakadt fel a sóhaj az öreg Boborból. — Rettenetes... förtelmes...

Zadrovánszky Kamilló ezalatt lehámozta magáról a foltos lepedőt és sápadtan, kimerülve hunyorgatott.

— Tönkretettél, te gozember! — hörgött Bobor Feri bácsi. — Tönkretettél, te féleszű patyikus!...

— Mi történt? — tárta szét karjait a patikussegéd.

Az öreg kezeibe temette az arcát.

— Még kérdezed?... Te! — kiáltott és felemelt ökéllel odaugrott a patikus elé. — Én utánajárok ennek a dolognak. De ha én megtudom, hogy nem igaz és valami buta viccet csináltál velem... megöllek!! Értsd meg: megöllek!!

Azzal felszakította az ajtót, elloholt. Mi tanácstalanul vártunk és remegtünk. Gogo vonyított, a kályha orgonált, kint tombolt a vihar és a szobában valami sajátságos, messziről szűrődő kacagást visszhangoztak a falak.

Rövid vártatva nyílt az ajtó, a vén Bobor megjelent. Nyomában Péter. Feri bácsi bundában volt és viharlámpást lógált, Péter pedig egy ásót, meg egy csákányt cipelt.

— Mehetünk! — szólt be keményen az öreg. A hangja erőszakos volt, az arca elszánt.

— Ilyen időben?! — hőkölt vissza a patikussegéd.

Feri bácsi egy árnyalattal magasabban rárivallt:

— Mehetünk!

És mentünk. Elől az egykori törvényszéki bíró a viharlámpással, nyomában Kuzima Leó egy üveg itókával, őutána Pétery Sándor kaszált, mintha még most is kard lett volna az oldalán. Majd Serjes Árpád, aztán a tántorgó patikussegéd, a patikussegéd nyomában én, az én nyomomban a féllábú veterán és a különös menetet morogva zárta be Gogo. Azt hiszem, az az egy-két lézengő és csodálkozó alak, aki a kihalt sikátorokon a közelünkbe került, igen erős és félre nem ismerhető alkoholillatot érezhetett. Csak arra emlékezem tisztán, hogy hosszú és kínos hótaposás, vánszorgás után ott állottunk meg a Missák-féle téglaégető kőpalánkja

mellett, ahol a szabad mezők felől ijesztő gorombasággal támadt ránk a hóvihar. A viharlámpás minduntalan kialvással rémítette a szuroksötét éjtszakát, a havat lapátszámra verte arcunkba a szél s a vén Bobor csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudta a megjelölt harminckét lépést kiszámítani.

— Ide gyertek! — kiáltott az öreg egy alig észrevehetően kiemelkedő dombocska tetejéről.

Mi odabokándoztunk, s míg az öreg dacolt a viharral és elszántan tartotta a lámpást, Péter nekiesett a dombnak a csákány élével és hasogatta a fagyos rögöt.

— Nem lesz itt semmi! — legyintett fanyaron a patikussegéd. Fázósan nyakába húzta a vállát és oldalgott a város felé.

— Itt maradj! — kiáltott rá gorombán az öreg.

Kamilló kényszeredett húzódozással visszajött, összeharapta az ajkait, nézte a munkát.

Péter dolgozott, zihált, döngette a földet és a föld nehéz, fenyegető kongással felelt. Végre áttörte a fagyos réteget és az ásó lapja már a puha talajban haristolt a törmelékek között.

A patikussegéd megfogta az öregember karját.

— Bobor bácsi! Kár az Istent kísérteni...

— Itt maradj! — húzta fel homlokát a vén Bobor. És úgy csillant a szeme, hogy már mi is kezdtünk félni.

Ebben a pillanatban Péter eldobta az ásót, hirtelen lehajolt és a földből kiemelt egy koponyát. Odatartotta az öreg Bobor elé s a koponya a vén ember arcával farkasszemet nézett.

Aztán csak annyit láttunk, hogy a vén Bobor a szeméhez kap, hogy a lámpást beledobja a hóba, s mire észbekaptunk, már Gogoval együtt elfutott a viharos, sikoltozó határ felé.

— — — — — — — —

Másnap Bobor Feri bácsi nem volt sehol. A toronyszoba üresen várt, minden szomorú volt, minden kihalt volt, csak az asztalon feledt nagy, foltos lepedő egyik lecsüngő szárnyát lengette a repedéseken halkan dúdoló léghuzat.

Tavasszal az a hír járt a városban, hogy a vén embergyűlölőt a szécsényi barátok klastromában látták, amint szöges ostorral verte a mellét és imádkozott.

Nyáron az erdőben találkoztak vele, amint gyökeret és gombát szedett. De olyan favágó is akadt, aki ősszel egy barlangban látta, amint egy ormótlan kődarabból a tíz véres körmével feszületet csiholt.

Ám az sem lehetetlen, hogy más történt vele. Mert amikor újból ránkszakadt a tél és Zadrovánszky Kamilló a lelkiismeretfurdalástól félőrülten megidézte azt a szellemet, akinek a társaság valamelyik tagjával közölnivalója van, a Lang-kávéház szaparéjában — a mennyezeten vagy a kályha mögött, nem tudtuk pontosan megállapítani — kitagolta a következő mondatot:

„Vigyázzatok, fiúk, vigyázzatok! Vokutovics Milán igazat beszélt!"

De akkor már szegény Zadrovánszky Kamilló a morfinisták utolsó stádiumában volt... *Szilárd János.*

A BÖLCSŐ ÉS A KOPORSÓ KÖZÖTT.

Rég elhagyám az enyhe révet,
Hátam megett már évre évek
Úgy torlanak, mint tengerár,
S új rév, koporsóm csendje vár.

Csalóka fény nyomát csapáztam,
De néha gyöngyöt is halásztam,
S azt képzelém bolond-vakon,
Hogy kincseket visz csolnakom.

De most, hogy már a révbe térek,
Látom: a gyöngyök mit sem érnek,
S kaviccsal partra szállni kár,
Hadd nyelje bé a tengerár.

Vargha Gyula.

KÉRDÉSEK FELELET NÉLKÜL.

Maholnap elfogy már a földi élet.
Jön a nagy éj. S dereng-e újra hajnal?...
Uram, szeretnék megbékélni véled
És enmagammal.

A csillagok hideg rejtelmeit
S a végtelenség vak titkát kutattam;
De nem találkozám tevéled, itt,
Földi útadban.

Kereszted lábánál letérdepelvén,
Ha sírtam is tán a szent asszonyokkal,
De mély titkát üres sírodnak elmém
Nem győzte okkal.

Kinek nagyobb, mint a csillagsereg,
S százezer napnál fényesebb a trónja,
Hogyan lehettél egy kis porszemed
Fájó atómja?

S a földről én hogy' szállanék ki messze?
Mért lennék üdvezült, egy szebb világon,
Hiszen nincsen szó, amely kifejezze
Parányiságom?...

A természet kérdéseimre néma.
Ki fel a nap felé, a fényre törtem,
Világosságod ott találom-é a
Sötét gödörben?

Vargha Gyula.

MÉG EGYSZER „AZ OLÁH KÉRDÉS".

Egy előadást tett közzé márciusi számában a Napkelet, a reánk, magyarokra különösen nagyjelentőségű oláh kérdésről. Legkiválóbb nyelvészeink egyike, Melich János tartotta a vidéken. A rövidre szabott, mégis mélyenszántó előadás megdönthetetlen tudományos érvek sorozatával, világos logikával mutatott rá az oláhok *autochton* elméletének, vagy más néven a *dáciai folytonosság* tanának tarthatatlanságára. Tette ezt szándékosan egy szempontból: a nyelvtudományéból. Úgy vélem azonban: egyéb, történelmi és politikai szempontokra sem ártana rámutatnunk, melyek a kérdés elbírálásánál szintén számításba jönnek. Tanácsosnak látszik éppen azon cél érdekében, melyet előadása végén tűzött ki Melich János: „Ha a művelt magyaroknak általános meggyőződésévé válik az, amit a külföldi tudósok egyhangulag vallanak, hogy t. i. Erdély honfoglalói és megmívelői mi vagyunk, az oláhok pedig csak beszivárgott nép, s ha ez a meggyőződés olyan általánossá lesz, amilyen általános az oláh intelligenciának az a hite, hogy ők *Trajan* utódai, az rendkívüli erkölcsi erőt fog jelenteni a mi nagy igazságunk számára..." Legalább a *Napkelet* közönsége, s legalább nagy vonásokban, ismerje az oláh kérdés egész komplexumát!

Én ugyan talán túlságos sokatakarásból — ennél többet is szeretnék. Mert:

Miért csak a *művelt* magyaroknak váljék általános meggyőződésévé az elvitázhatatlan igazság? Hiszen az úgynevezett *dáciai folytonosság* nemcsak az oláh intelligenciának hite, hanem általában minden oláhé, művelté és nem-művelté egyaránt. Az oláh, hamis leszármazási elméletet nemcsak ma kell az oláhországi és oláh uralom alá került iskolákban tanítani, hanem — persze meg nem engedett módon — tanították azt erdélyi és bánsági iskoláikban, titkos, sőt nem-titkos összejöveteleiken, valamint sajtójukban már a magyar uralom alatt is. És ha az oláh parasztnak az egész Trajan-féle leszármazási tanról csak homályos képzetei vannak, az nem jelent egyebet, mint hogy a magyar parasztnak is csak hasonlóan homályos képzetei vannak az iskolában tanult Hunor és Magor-mondakörről.

S miért elégedjünk meg azzal, hogy az oláh tévtanítással szemben a mi igazunkat vallják egyhangúan a külföldi *tudósok* is? Az államok, népek sorsát — sajnosan vagy szerencsére? — nem tudósok intézik, hanem politikusok, akik pedig, bármily profánul hangzik: nem tudósok, mert ha „tudósok" volnának, eo ipso nem volnának „politikusok". A tiszta tudomány véleményem szerint csak kevés kiváltságosaknak ínyenc csemegéje, a politika azonban a nagy tömegek kedvenc falatja; amazt egymagában be sem veszi a tömeg-gyomor, csak ha politikával tetszetősen körülgarnirozva adják be neki. Nos, a *dáciai folytonosság* hirdetői tudták ennek a módját. És bizony-bizony: Clemenceau és társai nem voltak tudósok, csupán politikusok, de bizony-bizony ránkhúzták azt a trianoni szerződést!...

*

A trianoni úgynevezett békeszerződést illetőleg erősen divatba jött az oláhoknál újabban egy szólam. Politikusok, napilapok egyaránt szeretik

hajtogatni. Eszerint a trianoni „békemű" voltakép csupán végső ítélet egy ezeréves perben. Hát igen, lehetséges, hogy per folyt köztünk, magyarok és oláhok között, s megengedem, hogy ott Trianonban csakugyan ítéletet hoztak; ámde:

Amilyen hamis maga a folytonossági elmélet, éppen olyan hamis a megállapítás, hogy ez a per *ezer éves*. Az „ezer év" kitétel az oláh kérdéssel vonatkozásban csakis úgy állhat meg, hogy ezer esztendeje annak, hogy a magyarok itt laknak, maga a per azonban legfeljebb évszázados. Hiszen még kétszáz éve sincs, hogy *Klein* (oláhosított nevén *Micu)* Innocentius balázsfalvai püspök kitalálta a per „jogcímét" képező *dáciai folytonosság*-elméletet, azt t. i., hogy az oláhok Trajan császár Dáciában letelepedett római gyarmatosainak egyenes leszármazottjai, vagyis őslakói Erdélynek stb., amely területeknek tehát a magyarok csak bitorlói. S ennél még kevesebb ideje annak, hogy az ő tanítványai: *Sinkay* Gergely és *Major* Péter rendszerbe szedték és propagálni kezdték ezt az elméletet, ami tulajdonképen megindítását jelenti a pernek.

Aztán meg: a legcsekélyebb jogi érzék szerint sem állhat meg az sem, hogy a trianoni ítélet *végleges*. Igaz ugyan, hogy fellebbezni ellene nincsen hová, minthogy a Népszövetség nem, vagy legalább is még nem olyan fórum, amely szépszerével megváltoztathatna egy ítéletet, de hát van más jogorvoslat is: a per újrafelvétele. A per elmult szakában elkövettük ugyanis azt a végzetes hibát, hogy nem hittünk, nem akartunk hinni annak komolyságában, sőt talán azt magát sem bírtuk elhinni, hogy egyáltalán van, létezik ilyen per. Azzal a bizonyos patópáli nemtörődömséggel szemléltük az egészet s azzal a bizonyos úri gesztussal intéztük el az egész oláh irredenta-mozgalmat. És a magunk igaza mellett egyáltalán nem gondoskodtunk bizonyítékokról a perhez. Pedig hát vannak ilyenek, vannak bőven.

*

Ami a *dáciai folytonosságot* illeti:

Egykorú latin krónikások: *Eutropius, Sextus Rufus, Flavius Vopiscus* egybehangzóan írják, hogy *Trajan* császár, amikor Dáciát elfoglalta, az egész római birodalomból (toto orbe romano) telepített oda gyarmatosokat, minthogy magából Itáliából egy már előzőleg hozott törvény tiltotta kivinni a lakosságot, s utóbb, 250-ben *Aurelianus* császár, amikor megszüntette Dácia római provinciális jellegét, ezeket a gyarmatosokat is kivonta innen és a Duna jobbpartjára, Moesiába (a mai Bulgáriába) telepítette őket. De ha itt maradtak volna, ahogyan azt az oláh származási elmélet elhitetni szeretné: vajjon kifejlődhetett volna-e ebből a „toto orbe romano" idecsődített germán, örmény, zsidó és más zagyva népességből egy olyan egységesen faji nép, amilyen az oláh? Ilyesmire nincs példa a történelemben. És arra sincs példa a történelemben, hogy tisztára városi lakók utódai, — már pedig az egykori római gyarmatosok egykorú feljegyzések szerint mind városi lakosok voltak — mondom: nincs példa a történelemben arra, hogy tisztára városi lakosok utódai később felcserélték volna a városi foglalkozást a nomád pásztorkodással, ahogyan ez az oláh folytonosság-elmélet helyessége esetén történt volna. És ha az oláhok egyenes leszármazottjai *Trajan* római gyarmatosainak, akiket nem telepített ki azután *Aurelianus*, hanem akik azóta is *állandóan* itt laknak Erdélyben, miért nem tartották fenn egyetlen római város latin nevét sem?

Miért keresztelték át az idők folyamán mostani koronázó városukat, a római Apulumot, a magyar Gyulafehérvárt is a magyar nevéről Alba Julia-nak, sőt miért csináltak magából *Transsylvaniá*ból is *Ardealt* Erdély magyar neve után?...

A római tartománynak, mint ilyennek, megszünése után meglehetős gyors egymásutánban váltakozva gótok, húnok, gepidák, avarok, szlávok özönlötték el a hajdani Dáciát s ezekről mindannyiukról vannak egykorú feljegyzések, mindannyiuktól találtak a vitás területen régészeti leleteket, mindannyiuktól maradtak fenn helynevek stb., csupáncsak a rómaiakról, vagy mondjuk oláhokról nincsen ezen a területen (a mai Óromániá területén sem!) 260-tól 1208-ig egyetlen feljegyzés, avagy egyetlen lelet. Hát vajjon mit képzelnek a dáciai folytonosság hirdetői, hogy közel ezer évet (már megint „ezer év"!) csak úgy egyszerűen elsikkaszthatnak a történelemből? Vagy hát hol voltak az őseik ez alatt az ezer év alatt? Talán mint kecskepásztorok úgy megbújtak a hegyek közt, hogy legfeljebb ha a madár tudhatott róluk, avagy még ez sem?...

Íme, a „folytonosság" már az elején is nagyot zökken! És zökken az még később is. Mert lélektanilag, akár népi, akár emberi lélektani alapokon elképzelhető-e, hogy az oláhok igazuk tudatában sohasem kísérleteztek volna a magyarok ellen holmi nemzeti aspirációk megvalósításával már azelőtt is, mielőtt a *Klein—Sinkay—Major*-társascég kisütötte a „kontinuitást"? Az elméletnek ezt a zökkenését érzik ők maguk is s ezért tanítják újabb történelmi könyveik olyan buzgón, hogy első nemzetiségi megmozdulásukat tulajdonképen *Vitéz Mihály* vitte. Ez a Vitéz Mihály oláh vajda volt s miután Schellenbergnél legyőzte *Báthori* erdélyi fejedelmet, tizenegy hónapig (1599 októberétől 1600 szeptemberéig) csakugyan uralma alatt tartotta Erdélyt. Csakhogy sehol semmi nyoma annak, mintha ez nemzetiségi hadjárat lett volna, sőt kimutathatólag nagyon is távol állt ilyesmitől. Okmányok igazolják ugyanis, hogy a hadjárat csak a bécsi udvar ösztökélésére indult meg Erdély ellen s hogy magát a csatát is csak a fejedelemmel elégedetlen *székelyek* segítségével nyerte meg a vajda, aki különben is (jellemző!) betörése előtt négy hónappal még hűséget esküdött *Báthori*nak, megátkozva önmagát és családját, ha az erdélyieket megcsalná...

Nos, a dáciai folytonosság elméletével szemben mindezek: történelmi *negativumok*. Ezektől azonban persze továbbra is nyitva marad a kérdés, hogy: hát akkor honnan, hogyan, mikor kerültek ekkora tömegben ide az oláhok? Vagyis: tulajdonkép honnan származnak? — Ennek a kérdésnek a megoldásánál aztán már nagy hasznát látjuk azoknak a nyelvészeti következtetéseknek, amiket Melich János oly szakértelemmel fejtegetett szóbanforgó előadásában.

Az oláh nyelv kimutathatóan és kétségbevonhatatlanul újlatin nyelv, melynek kifejlődése összeesik a többi újlatin, de főleg az olasz nyelv kifejlődésével, körülbelül a IV. századtól a X.-ig. Ebből jogosan föltehető, hogy ez időszakban, vagy legalább ennek az elején, az oláhok is talán még ott laktak, ahol az olasz nyelv kifejlődött, vagyis a mai Olaszország területén, mert hiszen egymástól távoleső területen (értve alatta azt, hogy az oláhok már akkor is ott laktak volna, ahol most), — ilyen helyzetben, különösen az akkori közlekedési és érintkezési viszonyokat figyelembe véve, kifejlődése nem eshetett volna össze „főleg az olasz nyelv kifejlődésével". Egy további fázist jelentenek aztán az oláh nyelv kiképződésében az

albán vonatkozások, melyeknek legszembeötlőbb példái, hogy a névelőt a többi újlatin nyelvvel ellentétben hátul veti (például az olasz *il uomo* helyett *omult* mond) és hogy a 11—19 számneveket albán módon képezi (*un szpre zecsé* = egy a tíz fölött). Ismét egy további fejlődési fokot jelentenek a görög vonatkozások; a keresztény vallás alapfogalmait például még az olaszoknál szokásos latin szavakkal jelzi, de azután már egyes görög szavakat is átvesz, főleg keresztneveket, s csupán a folytonosság elméletének divatbajötte után jött megint divatba a latin, sőt tisztára római keresztnevek használata. Végül jellemzőek a szláv vonatkozások. Ezekből nem lehet döntő jelentőségű következtetéseket levonni, minthogy a szláv-oláh érintkezés Erdély területén is lehetséges lett volna, ahol hely-, folyó- és hegynevekben még ma is számtalan nyoma van a szlávok ottjártának. A görög vonatkozásokból már lehet érdemlegesebb következtetéseket vonni, de döntő jelentőségűeknek ezek sem tekinthetők, mert ezekkel szemben is fölmerülhet a kifogás, hogy Bizánc imperialista hadakozásai révén való érintkezésből keletkeztek. Az albán vonatkozások azonban döntő jelentőségűek, miután albánokkal sehol másutt nem érintkezhetett az oláh, mint ott, ahol az albánok mindenkor laktak, anélkül, hogy valaha is elmozdultak volna onnan: a Balkánon.

A nyelvészeti következtetések így tehát világosan rámutatnak arra a helyre, ahol az oláhok eredetét keresnünk kell. S csakugyan, történelmi pozitivumok erről az eredetről, az oláhok multjáról, majd meg vándorlásáról olyan tiszta képet adnak, amelyet semmi homály sem zavar. A kép nagy vonásokban a következő:

A keletrómai császárság 553-ban elfoglalta Itáliát s a Balkán, de főleg a régi Thesszália és Epirusz megfogyott lakosságának a pótlására áthozott egy csomó délitáliai hegyipásztort, akiket a Pindusz-hegységbe telepített le. Ezek az áttelepített hegyipásztorok lettek aztán az albánokkal összekeveredve, a mai oláhok ősei. Erre vallanak a görög *Kedrenos* X. századbeli, úgyszintén *Kekaumenos* 1071-ből származó följegyzései s erre vall, hogy a XI—XIV. században általában nem is hívják másként Thesszáliát, mint *Megali Blachiá*nak, *Vlachia Magná*nak, sőt a tenger szalonikii oldalát is *Mare Valachicum*nak. Az ugyancsak görög *Skylitzes* ugyancsak egykorú adatai szerint 983-ban *Sámuel* bulgár cár betört Thesszáliába, elfoglalta annak legnépesebb várát, Larisszát, s ennek tisztán oláh lakosságát a maga egészében, családostól elhurcolta Bulgáriába, ahol a Rhodope-hegységben telepítette le. 1180-tól 1260-ig aztán ezt a vidéket is *Vlachiá*nak nevezi mindenki, amiként ez a pápák és a bulgár cárok 1202—1237 közti leveleiből, továbbá *Henrik* konstantinápolyi császárnak 1205-ben a pápához intézett leveléből világosan kitűnik. Erre a telepítésre vallanak még ma is a Szófia környékén található oláh helységnevek. Ez időben, pontosan 1164-ben lépték át először a Dunát oláhok, mikor busás jutalom fejében *Mánuel* görög császár trónkövetelő unokatestvérét, *Andronikot*, üldözőbe vették. 1186-ban aztán a bulgárok és oláhok együttesen fellázadtak a görög uralom által kíméletlenül kivetett adók miatt, a lázadás azonban leveretett s részint ennek következtében, majd pedig ezt követőleg a sorozatos háborúk folytán megindult az oláhok rendszeres átvándorlása a Duna balpartjára, az akkori Kúnországba, a mai Óromániа területére. Erdély területén már előzőleg megjelent ugyan egy csoport oláh, melyet *III. Béla* királyunk körülbelül 1182-ben, sikeres görög háborúja alkalmával

hozott be és telepített le az Olt mellé határőrszolgálatra, de ettől eltekintve, az első nagyobb csoport oláh csak 1241-ben jött Kúnországból Hunyad vármegye területére, s ettől az időponttól kezdve a legújabb időkig hiteles okmányokkal igazolhatóan, lépésről-lépésre lehet követni az oláhok beszivárgását Magyarországba. 1335-ben érte el itt a bevándorlás a legészakibb vonalat, Máramarost, ahonnan 1348-ben megindult a bevándorlás, illetve kivándorlás Moldvába, majd innen lassan tovább szivárogtak az oláhok megint lefelé, úgyhogy amikor aztán 1400-ben a moldvai és tulajdonképeni oláhországi oláhság összeért, külön nemzetté alakulva már birtokba vette „Romániát" egészen.

Mindezeket a cáfolhatatlan tényeket nemcsak az előbb említett okmányok, egykorú levelezések, valamint görög történetírók följegyzései igazolják, hanem maguk a régi oláh történetírók is, míg a dácai elmélet nem kapott lábra, a Balkánt jelentik ki az oláhok őshazájának. Így például kifejezetten ezt írja egy XVI. századbeli névtelen oláh krónikás, akinek jegyzetei *Balcescu* és *Laurianu* „*Magazinul Istoric*" című munkájában láttak napvilágot; az Erdélybe való bevándorlás menetét pedig *Aricescu* is bevallja, amikor az úgynevezett fanarióta-korszakról így ír: „Az úrrá lett görögök falánksága kényszerítette az oláh parasztot, hogy tömegesen vándoroljon ki a Kárpátokon túlra", t. i. Erdélybe.

*

Hogy lehetséges az mégis, hogy ilyen, minden kétséget kizáró érvek ellenére, az oláhok oly kitartó buzgalommal kürtölik világgá a maguk bizonyíthatólag hazug származási elméletét? Vajjon milyen érvekre hivatkoznak ők, vagy egyáltalán vannak-e hát nekik is érveik?... Igen, vannak. És pedig éppen két magyarországi neves történetíróra hivatkoznak, mint a „folytonosság" igazolóira: *Anonymus*ra és *Bonfini*ra.

Csakhogy *Anonymus*ról, *Béla* király névtelen jegyzőjéről, már bebizonyította az oknyomozó történelem, hogy a maga korabeli állapotokat visszaképzelte a IX—X. századba. Az ő idejében már voltak oláhok Erdély területén; amikor tehát elbeszéli a honfoglalás történetét és leírja Erdély meghódítását, a legyőzött *Gelu* erdélyi fejedelmet egyszerűen „oláh és szláv" fejedelemnek teszi meg. Hangsúlyozandó, hogy szerinte Gelu oláh *és szláv* fejedelem volt, mert hát a *dáciai folytonosság* hirdetői, éppen mikor *Anonymus*ra hivatkoznak, a szlávokat minden lelkiismeretfurdalás nélkül elsikkasztják és kizárólag oláhokról beszélnek, ami mindenesetre nagyon kétségessé teszi jóhiszeműségüket... *Bonfini*t illetőleg pedig tudnivaló, hogy ez az olasz humanista történetíró mindenképen be akart jutni *Mátyás* királyunk fényes udvarába s e célból „*Libellus de Corvinae domus origine*" címen könyvet írt, melyben az akkori szokáshoz híven, hogy t. i. mindenki minél régebbről kívánta a maga családját leszármaztatni, a *Hunyadi*-családot hizelegve Valerius *Corvus* dáciai prokonzul családjától származtatta, olyan egyébként nem igazolt alapon, hogy az erdélyi oláhok leszármazottjai a római gyarmatosoknak s így maradt fenn a *Corvus*-család is a *Hunyadi*akban.

Hogy mennyire lehet hiteleseknek elfogadni ezeket a följegyzéseket, az nyilvánvaló. De *Klein Innocentius*, majd meg tanítványai, *Sinkay Gergely* és *Major Péter* éppen kedvezőknek találták azokat az oláh faji aspirá-

ciókra s a XVIII. század végén megkezdték a maguk messziretörő munkáját: a „dákóroman" cél érdekében a — propagandát.

*

Mert igen: a propaganda!... A dáciai folytonosság hirdetői hamar fölismerték ennek a jelentőségét. Ha alap nélkül is, de mellüket verve és fennhangon hirdették a magyarok jogbitorlását Erdély fölött, — mi pedig hallgattunk. Hallgattunk mélyen és nem siettünk elő a bizonyítékokkal. Ők harsonáztak, egyre csak kürtölték a magukét, aminek érthetően megmaradt a nyoma a külföldi közvéleményben s az eredményét megtudtuk Trianonban...

Klein elmélete alapján *Sinkay* megírta „*Cronica Românilor*" címen az első rendszeres oláh történelmi munkát. Ennek a munkának az alapján írta meg utóbb *Major* is a magáét, majd ezeket használta fel később *Kogalniceanu*, aztán *Balcescu* s ma már minden oláh könyv ezt a tant vallja. És így ment ez szinte egyidejűleg a külföldön is. Párizsban J. A. *Vailland* már 1844-ben teljesen ebben az oláh szellemben írta meg a maga könyvét Romániáról, melyet sietve követett 1846-ban az oláh *Laurianu* ugyancsak francianyelvű romániai történelme. És — figyeljünk csak!... Valamilyen hasonló, de talán még messzibbre törekvő oláh propagandát kell észlelni legújabban, napjainkban is. *Jorga Miklós* egyetemi tanár, az oláhoknak ma legnevesebb történésze, sűrűn utazgat Franciaországban, Svájcban s ahol csak szerét ejtheti, sorozatos előadásokat tart Romániáról, az oláhokról stb. Előadásai egész tartalmát nem ismerem, de éppenséggel nem tartom kizártnak, hogy azok folyamán talán már hirdeti azt az ő egyenesen meglepő elméletét, mely szerint — a székelyek is oláhok! S van ennél még több is! Brassóban a minap *Mehedinti Simon* egyetemi tanár, az oláhok egyik legnevesebb etnografusa, tartott népszerű előadást, melynek során még meglepőbb kijelentéseket tett. Szerinte az oláhok ősei már nem is a dáciai római gyarmatosok, hanem maguk a dákok, akik a régi Pannóniában már kétszáz évvel *Trajan* római császár uralma előtt is latinul beszéltek, a dákok ősei viszont a géták, akikről *Herodotos* már Kr. e. 513-ban ír. Mindezeknek ősi jellemvonásai az oláh népben mai napig fennmaradtak volna. Ezzel szemben a magyarokon ma már alig lehet észrevenni az ősi faji vonásokat, de ereikben annál több — oláh vér folyik!... Nos, ma már ilyeneket hirdet Románia két legnevesebb tudósa. Hogy min alapszik elméletük? Bizonyára nem többön, mint a dáciai folytonosság elmélete. Hogy mi a célja elméletüknek? Talán jogalap teremtése a kérlelhetetlen oláhosításhoz, illetve az erdélyi magyarság, székelység „visszarománosításához", vagy lehet, talán az oláh határok további kiterjesztéséhez. S az ilyen törekvéseken semmiesetre sem szabad csak úgy könnyedén mosolyognunk, éppen a mult tanulságai alapján nem. Résen kell lennünk és komolyan kell vennünk az oláh propaganda minden megmozdulását. Hiszen... hiszen ennek a propagandának némi sikerét még bennünk magyarokban is ki lehet mutatni.

Az előbb említett *Vailland* is még a „*valacques*" szót használja művében az oláhokról, amiként az összes történelmi okmányok és régi följegyzések is csak „*vlachii*"-król tudnak. A „*román*" elnevezés csak a dáciai folytonosság elméletével együtt lett általánossá. Mégis: a magyar sajtó is, és talán ennek következtében a magyar ember is, legtöbbnyire „*román*"-t mond „*oláh*" helyett. Egyik napilapunk szerkesztője még indokolta is ezt

előttem azzal, hogy a magyar „nobilitáshoz" nem illik az ellenfél lebecsmérlése, már pedig az „*oláh*" éppen olyan lebecsmérlés, mint ha a német „*madjaren*"-nak mondja a magyarokat. De kérdem: nem jelenti-e részünkről is bizonyos mértékben a *dáciai folytonosság* elismerését a „*román*" szóhasználat?

*

Végül ismét néhány szót arról, hogy az oláh kérdés körül folyó perben a dáciai folytonosság elmélete egyáltalán „jogcím" lehet. Az oláh leszármazási elmélet önmagában is hamis. Maga *Trajan* császár is csak elfoglalta Dáciát, ahogyan később honfoglaló őseink is elfoglalták a vitás területet. Már pedig „Dácia" mindössze 107-től 250-ig lévén római tartomány, a mi több mint ezer éves birtoklásunknak jogi szempontból talán mégis nagyobb az értéke, mint ennek a száznegyvenhárom évig tartó birtoklásnak! Aztán meg: miért uralkodnak angolok a brit-szigeteken az egykori rómaiak helyén? miért nincsenek ma a rómaiak *Musztafa Kemál* Kis-Ázsiájában? miért nem vallja magát *civis romanus*nak a kölni polgár, mint azt *Trajan* idejében tette?... Hiszen efféle jogcímekkel mi magyarok is előjöhetnénk!

Moldvában még ma is mintegy 100.000 főnyi magyar csángó él, akik máig fenntartották jellegzetes magyar szokásaikat, sőt nyelvüket, noha az oláh uralom egyetlen magyar iskolát sem enged nekik, sőt egyházi életükben is tilos más nyelv, mint az oláh. Ezekről a csángó-magyarokról kimutatták, hogy már a IX. század óta ott élnek a Szeret völgyében, hogy a hegyek, völgyek, folyók, falvak nevei azon a területen túlnyomólag magyar eredetűek, hogy Husi városát is ők alapították. Még az oláh *Radu Rosetti* is kénytelen megvallani, hogy Moldvában a magyarok sokkal régibb lakók, mint az oláhok. — Íme, Moldvában *mi* vagyunk az „őslakók"!

A magyar multtal foglalkozó történészek szerint őseink hazáját, Etelközt, a mai Óromániа területén kell keresnünk, vagyis nem csupán a Dnyeszter, Prut és Szeret körül, hanem az Al-Duna mentén; *Zonaras* görög történetíró egykorú följegyzéseiből ki is tűnik olyasmi, hogy 890-ben őseink hazája az Al-Duna mentén már egészen Orsováig ért. A Vereckei-szorosról szóló mondával ellentétben tehát a Vaskaput és a karánsebes—orsovai útvonalat lehet elfogadnunk annak az útiránynak, amelyen őseink bejöttek hazánk területére. Hiszen ezen az útvonalon jött be az első magyar csoport is *Arnulf* császár hívására 892-ben a morva-szlávok uralmának megdöntésére, ami természetesen csak vendégszereplés volt itt, mert a segélycsapat azután ismét visszatért az őshazába; de valószínűnek látszik, hogy ugyanezt az útvonalat követte utóbb, 895-ben az egész magyar had, amikor *Simeon* bulgár cár Ruszcsuk környékén döntően legyőzte, úgyhogy új hazát volt kénytelen keresni. — Íme, Óromániа a *mi* őshazánk!

...Vajjon a magyar-oláh per újrafölvétele kapcsán ne támasszunk-e „viszontkeresetet" az oláhokkal szemben? Az övékéhez hasonló, sőt különb „jogcímünk" mindenesetre volna ehhez! *Vida Péter.*

A KATAKOMBA.

A mélyből kezdje, ki magasba készül.
Poklokat járt meg minden megfeszített.
Ki porba hullt, mert mindent elveszített,
rabszolgasorsát állja meg vitézül.
A mélyből kezdje, ki magasba készül.

Vizek, vulkántüzek mélyben feszülnek:
így nő a tenger, csúcsa hegytarajnak.
Minden vetés sötétből, sárból sarjad.
Ősztől készül az aratási ünnep.
Vizek, vulkántüzek mélyben feszülnek.

Testvér, tudom, nagy templom dőlt itt romba:
az Istened keresztre feszitették.
Lopd el magadnak szent, felnégyelt testét:
lelked legmélyén ott a katakomba,
ott rejtsd el, bár a templomod dőlt romba.

Ha Cézárt látod diadalszekéren,
teli torokkal ordítsd a vivátot,
a te vivátod úgyis mindig átok!
A te jövőd csirázik már a mélyben,
míg Cézárt látod diadalszekéren.

Nappal tömjént gyujts pogány isteneknek,
légy katona, rabszolga, hivatalnok.
Egyszer megúnják majd az élet-malmok
a bánat-őrlést, míg mások nevetnek.
Nappal tömjént gyujts pogány isteneknek.

— Katakombádba menj le éjtszakára!
A holtak várnak, kik közt nincs hamis szent,
igézd, éleszd, imádd az igaz Istent.
Erőket rejt a szenvedések vára!
Katakombádba menj le éjtszakára.

Fölpattant, nagy szemétől a halottnak
egyszer ragyogni kezd a katakomba.
Cézár befullad trágár vigalomba
s új zsoltárok, új dómok tornyosulnak
fölpattant nagy szemétől a halottnak...

Mécs László.

MOHÁCSNÁL.

Az augusztusvégi nap maradék melegét dobálta a rőtülő mohácsi rónatájra. Esőt szomjúhoztak a lankadtan hervadozó füvek, virágok.

Vihar készülődött.

Mintha lángtalan füstben égett volna, olyan volt a látóhatár. Por ködölt körös körül.

Hadak közeledtek Mohács mezejére.

A fülledt déli szél bandériumok színes zászlóit lengette. A délutánra hajló nap fegyverek fényével csókolódzott.

A villányi szőlődombok tetején vértek csillogtak; jöttek a túladunai urak dandárai. Bátta irányából Tahy János vránai pörjel s Erdődy Simon lovasai vertek porfelhőt. Napenyészet felől Thurzó György félelmetes lövészei mozogtak hosszú acélfalként. Lassan, komoran. Messziről jöttek. Nyomukba Szerecsen János úr gyalog-íjászainak vasteste alatt nyöszörgött a kiaszott föld; nehéz gömbölyű pajzsaikkal, tarajos sisakjaikkal mintha Traján dáciai légiói álltak volna talpra aldunai sírjaikból.

Mindenfelől jöttek kisebb-nagyobb csapatok.

A Dunára támaszkodó szekértábor körül gyarapodtak a hadoszlopok. Nyüzsgött, zsongott a mohácsi mező. Kopácsolás, fegyverzörgés, vezényszavak zűrzavara bódorgott a tábor felett.

A király sátora körül mindtöbb címeres zászlót lengetett a szél. Sokasodtak a sátrak.

Czetricz Ulrik, a kedvelt cseh-sváb kamarás, sűrűn járt ki s be a királyi sátorba. Jelentette: kinek a dandára érkezett.

II. Lajos a sátor nyílásával szemben alacsony tábori ládára hajolva írt. Halovány arcán ott ült a megszokott mélabú, bársonyköntösén a megkopottság. Sebtében dobálta pergamenre a betűket. Csak akkor nézett föl érdeklődve, ha egy-egy ismerős főúr behajlongott a sátornyíláson. Tekintetük elárulta, amit szájuk elhallgatott: — Lásd, felséges úr, itt vagyok. — Németmódra viselt hegyes szakálla megrezzent ilyenkor s szelid szemébe fény csillant. — Mégsem hagytak cserben a főurak!

Valóban: a királyi sátor hantolt dombja körül egész acélgyűrű képződött páncélbaöltözött főúri vitézekből. Az ország zászlósai, bárói, előkelőbb nemesei majdnem mind itt voltak. Mintha vérükkel akarnák most lemosni az elmult félszázad sok-sok gyalázatát.

Csoportokba verődve tanácskoztak a sátrak előtt. Közbe-közbe figyelték a látóhatárt, a hadak érkezését. Éljenezték az érkezőt, szidták az elmaradót. Kevés éljen, sok kifakadás hangzott. Az a néhány főúr, akit hiába vártak, sokat jelentett. Különösen Szapolyát, a „vajdát" emlegették sűrűn. Csőstől szállt távoli fejére a káromlás. A hatalmas testű Drágfy János országbíró meztelen karddal fenyegetett az erdélyi részek felé:

— Nem tudom, a beste lélek, nem a törökkel cimborál-é?

Báthoryt, a nádort, kínzó köszvénye s bérelt lelkiismerete sem tudta visszatartani, hogy fel ne ugorjék hordszékéről:

— Akkor kardra hányjuk!

Dühös és komor volt az urak hangulata. Mintha gyászbaöltözött turul madár szárnyalt volna a fejük felett.

Még Perényi Ferenc, az ifjú váradi püspök is kedvszegetten mélázott. Pajzán kedvét, úgy látszik, otthonhagyta fényes váradi rezidenciájában. Hanem kesernyés maliciájából hozott ízelítőt. A királyi sátor elől sűrűn induló véreskardos futárok láttára odafordult az óriásmellű Tomoryhoz:

— A pápa őszentségéhez nem küldtök futárt?

A kissé lassan gondolkodó fővezér nem értette el a püspök szellemes szavait.

— Már késő! — dördült ki belőle a válasz.

Perényi szájszögletében megrándult egy izom:

— Dehogy késő — hogy szentté avassanak bennünket! Azt a húszezer jó magyar vitézt, aki Krisztusért fráter Tomory vezérlete alatt holnap itt elvérzik...

A jós szavakra Tomory maga elé meredt. Sötéten.

— Lehet — mondta elgondolkodva. — A török sok.

Azután hirtelen kihúzta magát. Így sem igen volt nagyobb; de kidomborodott melle óriássá tette. Félelmesen zörrent meg rajta az egyszerű vaspáncél:

— Azért győzhetünk. Az ellenség gyülevész. A magyar had bizakodó.

Perényi széthordozta éles tekintetét a hadoszlopokba sorakozó maroknyi seregen. Lehorgasztotta fejét.

— A reménytelenségben is van reménység — mondta.

Czetricz Ulrik közeledett feléjük. Elhallgattak. Gyűlölték ezt a kényes idegent; a bécsi udvar fizetett kémének tartották. Ügyet sem látszottak vetni rá. Mintha nem hallanák, amit mond:

— A király úr őfelsége várja nagyságtokat!

Az udvaronc még közelebb lépett. Minden lépésnél összecsörrent agártestén a bő vaspáncél. Megismételte mondókáját.

Tomory rádörrent:

— Megyünk.

A király arca nyájasra derült, ahogy a két úr belépett. Kezet fogott velük s maga mellett mutatott helyet az alacsony tábori kereveten. És fátyolos, erőtlen hangon elkezdte olvasni a késedelmeskedő urakhoz írt levelét:

> Lajos, Isten kegyelméből Magyarország és Csehország királya stb. Tisztelendő, nagyságos, jeles, őszintén kedvelt híveink! Újból intünk és parancsoljuk, hogy a legnagyobb sebességgel siessetek hozzánk. Az ellenség szemünk láttára több helyen lángbaborítja az országot. Csak reátok várakozunk és mihelyt megérkeztek, Isten segítségével mindjárt megütközünk. Tehát a leggyorsabban siessetek! Kelt mohácsi táborunkban, Szent Bertalan napja utáni szombaton, 1526. Lajos király saját kezével.

Az uralkodó kérdőn nézett a két úrra. Megszokta, hogy minden tettét mások irányítsák, helyben hagyják vagy ne hagyják.

Az urak helyeslően meghajoltak.

A király odavetette még a levél végére: Sebesen, sebesen, sebesen! Aláhúzta a szavakat s a levelet átadta Czetricznek:

— Vigye a legsebesebb futár a szlavóniai rendeknek.

Ismét az urakra nézett. És fáradtan hátradőlt a kereveten.

Nagy munkát végzett.

*

Szent Bertalan napját követő szombaton délután a budai vár királynéi ágyastermében szintén sercegett a gondosan hegyezett lúdtoll. Mária királyné aranyveretes íróasztalkáján vékony pergamenre karcsú betűket rovogatott. Fenséges bátyjainak írt. Kissé sietett. A levelet már várta az előteremben dévaj német frajlákkal évődő futár.

A felséges asszony, ahogy egyik betűt a másik mellé vonta, könnyedén el-elmosolyodott. Élveteg ajkán kivillantak fehér fogsorai, telt, födetlen nyakán megreszketett az igazgyöngyökre fűzött rubint diadém. Magának is tetszett a levél. Aláírta. A tollat végighordozta a sorok felett s félhangon mégegyszer végigolvasta:

Édes gonosz bátyáim! Úgy látszik, ti ájtatos hugotokról egészen megfeledkeztetek, mert régóta nem írtatok nekem. Én azért ájtatos imádságaimban nem feledkeztem meg rólatok; mindennap imádkozom értetek, hogy Isten olyan ájtatossá tegyen titeket, amilyen én vagyok. Kérlek, írjátok meg nekem, imádságomnak volt-e foganatja vagy sem? Ha nem segített volna rajtatok, egy-két fillérért szívesen árúba bocsátok néktek ájtatosságot, mert én ebben túlontúl bővelkedem. Szívesen írnék többet is, de testvéretek, György őrgróf kertjébe kell sietnem mulatságra, a levélvivő futár pedig tovább nem várakozhatik. Ájtatos hugotok: Mária.

Megcímezte. És ahogy pici gyűrűjével lepecsételte, ismét fölkacagott. Hangja összevegyült a megütött ezüstharangocska csilingelésével s kisuhant az előteremben dévajkodó komornák közé. Azok tánclépésben siklottak az aranycirádás szárnyasajtóig s hajlongva léptek be. Mereven várták a parancsot. A felséges asszony átadta egynek a levelet, kettőnek pedig intett: kövessék a pipere-fülkébe.

Mária királyné készült fivére, György, brandenburgi őrgróf táncestélyére...

*

Mohács mezején a török fogadására készülődtek.

Delelőről lefelé kúszott a nap.

A szlavóniai rendek csapatai nagy kerülővel megérkeztek. Fáradtan sorakoztak a magyar hadsorok harckész négyszögei közé.

A földvári dombtetőkön megjelentek a török előörsök. Ráskay harcvágytól égő lovasai vágtak beléjük elsőnek. Azután sorra összecsaptak a többi portyázó előörsök. Zengett a fegyveracél, döngött a páncél, folyt a vér. A két tábor közti téren gomolygott az előharc.

A magyar hadoszlopok meredten álltak még a síkon. Várták a török sereg fölfejlődését. A középső hadsor mögül, ezer vérteslovas csillogó acélgyűrűjéből, messze kimagaslott a kettőskeresztes országzászló. Drágfy János, az óriás, fennen lobogtatá.

Forrón tűzött a nap. Izzottak a harci sisakok. Lajos király halálsápadt arcáról csurgott a veríték.

Délután III-ra árnyalt a szekértábor homokórája.

A török hadinép ráomlott a mohácsi síkra.

A magyar sereg tárogatósai vészesen fújták a riadót.

Sivítottak szörnyen a török sípok.

Dübörgött, nyöszörgött a föld.

Bali bég ötvenezer lovasa nyílként fúródott a magyar sereg oldalába.

Gnojenszky tábormester nyolcvan ágyúja rámorrant a törökökre.

Tomory középhada megrohanta a janicsárok sorait.

A török sereg vasfala beszakadt; ámde a támadt résen bezúduló magyar középhadat négyszáz láncos ágyú okádta szemközt. Óriási gomolyagokban hömpölygött lovas és gyalogos, magyar és török vitéz. Ölték, vágták, harapták egymást. Fojtogatott a füsttel kevert vérszag, vadított a bömbölés, halálordítás...

A szikkadt magyar mezőre rászakadt a zápor. Bőséges, meleg, gőzölgő vérzápor. Régen készülődött...

A nemzet színe-virága megmutatta, hogyan tud meghalni, megbűnhődni örökölt s tetézett bűneiért.

Fogytak az élők, gyarapodtak a holtak. Halomra hulltak a testőrlovasok. Mint véres-fekete buckák, veszik körül a királyt. Sebekkel ékes II. Lajos is. Tétován tekintget. A szpáhik ellenállhatatlan rohama dübörög feléje... Hűséges udvarnoka, Aczél István, utat vág az embergomolyagban. Harsog a hangja:

— Erre, uram király!

Követi a király. Nem félelemből, hanem mert mondják néki.

Nyomában Aczél István.

Azután Czetricz Ulrik.

A Csele-patak meredek kaptatójánál már ő mutatja az utat:

— Erre, uram király! Itt biztos a menekülés!

II. Lajos visszanéz. Az üldözők elmaradtak. Előre néz. Látja, veszélyes az út. Érzi, fáradt a lova s ő maga is. Azért sarkantyút ad a reszkető állatnak, mert mondják néki.

Aczél hasztalan kiált:

— Ne arra! Emerre uram, király!

II. Lajos már nem hallja. A síkos, meredek kaptatóról visszaesett a fáradt ló lovasával együtt bele a patakba.

Czetricz nem mozdul.

A hűséges magyar udvarnok rohanvást siet ura-királya mentésére. Utána ugrat.

Zuhanás, loccsanás... S a szűk, vízzel telt árokból halálhörgés, lóhorkanás zajlik.

Azután csönd. S a mély árok piszkos felszínén buborék...

Czetricz, II. Lajos magyar király kedvelt cseh-sváb udvaronca mozdulatlanul figyel. Majd kajánul mosolyog. És más úton, gyors iramban indul Buda felé.

Brandenburgi György őrgróf palotájában három a tánc.

Várják.

Porkoláb István.

JÓ MAGYARSÁG.*

Midőn körülbelül egy félszázaddal ezelőtt mind hangosabbá vált az a követelés, hogy a nyelvújítók szertelenségeinek gátat kell vetni, és megkezdődött az erős ellenhatás, közkézen forogtak Müller Miksának nagyon elmés és érdekes, de sokszor fölületes nyelvtudományi fölolvasásai. Mi fiatal orthológusok móhon szíttuk magunkba az ő tanait: hogy a nyelvtudomány a természettudományok közé tartozik; hogy a nyelv természeti tárgy, amely folyton változik ugyan, de változását az ember sem elő nem idézheti, sem el nem háríthatja; hogy „éppen úgy gondolhatnánk arra, hogy megváltoztatjuk a vérkeringés törvényeit vagy hogy testünk magasságát megtoldjuk egy hüvelykkel, mint arra, hogy változtatunk a beszéd törvényein vagy hogy föltalálunk új szavakat a magunk tetszése szerint". Ezek olvastára az a meggyőződés vert bennünk gyökeret, hogy a nyelv valóságos nenyúljhozzám-virág, és súlyos vétséget láttunk abban, hogy a nyelvújítók a nyelvnek (Müller Miksa szerinti) „természetes növését" megzavarták.

Az új orthológiai mozgalom megindulása óta egy félszázad telt el, s ebbe a félszadba esett bele a nyelv életéről való fölfogásunknak nagy átalakulása. Ezzel természetesen vele járt a nyelvhelyesség fölfogásának megváltozása is. Meg kell vallanunk, hogy ha annak idejében figyelmesebben olvastuk volna Müller Miksát, már (Zrínyiként szólva) „iffiú elmével" sem lettünk volna oly merevek az emberi beavatkozással szemben. Ez a merevség idő jártával, mialatt módunkban volt a régi nyelvet és a nép nyelvét alaposan megismerni, egyre jobban engedett. Azt az elméletet, hogy az embernek semmi hatalma sincs a nyelv fölött, teljesen meghazudtolta a nyelvújítás, mert diadalmasan megmutatta, hogy igenis: van. A mi szemünkben, mostani nyelvészek szemében, a nyelvújítás egy darab nyelvtörténet: forradalmi korszak, amelynek emberei lelkesek és merészek voltak s hazafias tűztől hevítve iparkodtak a magyar nyelvet gazdagítani, szépíteni és mindennek kifejezésére alkalmassá tenni. E nyelvi forradalom alkotásai nagyon elegyes értékűek, és jó részük nem is bizonyult életrevalónak. Azonban a szokatlan módon alkotottak között is nagyon sok olyan van, amely eleinte bántotta ugyan a nyelvérzéket, de idő jártával megszokottá vált és az irodalmi nyelvnek nélkülözhetetlen elemévé lett. Ezeken már nem érzik, hogy „nem igaz kamarán keltek", s ma már lemosolyognák azt a pedáns orthológust, aki az ilyeneket üldözné és ki akarná irtani. Nyelvújítás nélkül nem volna olyan Vörösmartynk, Petőfink, Aranyunk, sem olyan szépprózánk, amilyen van, és ügyefogyott volna a tudományos nyelvünk.

Azonban mégis természetes és jogos volt az az ellenhatás, amelyet a nyelvújítás a mult század hetvenes éveinek elején keltett. A szokatlan alko-

*) Részlet a budapesti kir. magyar Pázmány Péter-Tudományegyetem Rector Magnificusának az egyetem újjáalakítási ünnepén, f. évi május hó 13-án elmondott megnyitó beszédéből.

tások között már nagyon sok volt a fölösleges, és az ilyenek gomba módra szaporodtak; az idegenszerűségek is, különösen a németességek, veszedelmesen terjedtek. A nyelvérzék el volt alélva, azt föl kellett rázni kábultságából. Az új orthológusok kérlelhetetlenek és kíméletlenek voltak; serényen forgatták a polémia fegyvereit s az érvek sujtó buzogányával és a maró gúny, az irónia hegyes tőrével sajgó sebeket ejtettek. Ellenfeleik azt lobbantották a szemükre, hogy túlzók. Eleinte azok is voltak, de semmi ellenhatás sem lehet el túlzás nélkül. Az eredmény meglett: az elalélt nyelvérzék föleszmélt. Az az irtóháború, amelyet a Magyar Nyelvőr a nyelvújításnak fölösleges és könnyen pótolható szokatlan alkotásai ellen indított, sok ilyen szótól szabadította meg nyelvünket. Az 1879-ben megjelent Antibarbarus még egy sereget tesz rovásra mint kivetnivalót, s ma már ezeknek hírük-hamvuk sincs. Ilyenek: *delnő, dolgozda, dülény, egészleti hánylat, külzeléki hánylat, egély, ferdény, lobor, mireny, nedély, vigarda, fősz, göreb, gúnyor, itész, látab, ébrény, indóház, emlény, hajtalék, mentelék, nyakorján, reggély, ujdondász, ódondász, szabadonc, gyárnok, gyúpont, gyűnév* stb. Ezek voltak, nincsenek; és jó, hogy nincsenek.

De a M. Nyelvőr nemcsak a „fattyúhajtásokat" nyesegette, hanem az „idegen csemetéket" is irtogatta. Soha még tudományos folyóiratnak nem volt minálunk olyan erős és általános hatása, mint a Szarvas Gáborénak. A beszélők vigyázni kezdtek a nyelvükre, mert nem tudhatták, nincs-e a társaságban egy fiók-nyelvőr, aki menten rájuk pirít, ha kocsintanak. Az írók is jobban kezdtek ügyelni a tollukra, mert fölébredt bennük a lelkiismeret, s a Nyelvőr ostorától is féltek. Jóformán minden tudomány és a hírlapirodalom terén is támadtak apostolai a jó magyarságnak; csak az aktáknak megcsontosodott nyelvét nem érintette az új korszak szele. Akadt ugyan a hivatalszobákban is egy-két buzgó nyelvjavító, de szavuk „a pusztában kiáltónak szava" volt.

Az orthológia hívei között találkoztak olyanok is, akik buzgóságukban pápábbak akartak lenni a pápánál és a jó helyébe is mást akartak tenni. Némelykor éppen olyan jóval helyettesítették, máskor meg rosszul ütött ki a csere. Így pl. egészen ok nélkül húzódoztak és húzódoznak némelyek még most is a *veszély* meg az *engedély* szótól, mert amaz már a XVI. században előfordul, emez meg nyelvújítási alkotás ugyan, de teljesen kifogástalan, azért semmi ok sincs arra, hogy *veszélyeztet* és *engedélyez* helyett azt írjuk: *veszedelmeztet, engedelmez.* Ha a kódex-íróknak jó volt a *mostani* szó, ne régieskedjünk és ne írjunk helyette *mostan valót.* A *vezércikk* Kossuth Lajosnak szerencsés alkotása, nem csinálmány, hanem két meglevő szónak magyar minták szerinti összetétele, amely legalább is kevésbbé németes, mint a *vezető cikkely.* Az elnök rendszerint magasabban ül, mint azok, akiknek tanácskozását vezeti, azért az *elnöklete alatt* kifejezés egészen természetes és helyes, kár tehát ennek helyébe a meg nem felelő *elnöklése mellett* vagy *elnöklésével* kifejezést erőszakolni. Nemrégiben még a *faj* szó ellen is kifogást tett valaki és csak a *fajtát* tartotta helyesnek, pedig a *faj* szó már a Halotti Beszédben megvan, annak az írója pedig nem volt szófaragó.

Az orthológiai mozgalomnak Szarvas Gábor volt a lelke. Az ő halála után lelohadt a tűz és megcsappant a buzgalom. A korábbi nagy harcokat apró csatározások váltották föl. Az orthológusok egy része elhallgatott, mások egészen belemerültek tudományos búvárlataikba, s egyiküket-

másikukat talán megingatta a nyelvhelyesség kérdésének az a szabadelvű fölfogása, amelyet egy kiváló külföldi nyelvtudós hirdetett. A nyelvjavítás és nyelvtisztítás ügyében inkább nem-nyelvészek és félig-meddig nyelvészek buzgólkodtak, de ezzel korántsem azt akarom mondani, hogy avatatlanok.

Kár, hogy nem támadt még egy Szarvas Gábor, mert sok irtani és javítani való maradt még, s a régihez sok új is járult hozzá, sőt bizonyos oldalról valóságos második nyelvújítás indult meg. A nyelv romlásának és a nyelvérzék megfogyatkozásának okai továbbra is megvoltak. A tanult osztályokba folyton nagy számmal kerültek bele olyanok, akik apjuktól, anyjuktól nem tősgyökeres, hanem németességekkel kevert magyarságot tanultak. Ezt később olvasmányaik is táplálták, olyan olvasmányok, amelyeknek nyelve egy hajszálnyival sem volt jobb az övéknél, mert akiknek tolla alól kikerültek, azok otthon ugyanazt a nyelvet tanulták. Hogy ezek közt az olvasmányok között melyik hatott és hat ma is legkártékonyabban, azt nem szükséges mondanom. Gutta cavat lapidem. Amit az ember előtt mindennap ismételnek, arra egyszer-másszor rájár a szája, ha még oly ép is a nyelvérzéke; hát még, ha nem ép!

Nyelvünknek legfőbb baja az idegen hatás befogadására való nagy készségünk. Nem szavak meghonosítását értem, mert erre a „behozatal"-ra minden nyelvnek szüksége van, s nálunk ez nem is volt túlontúl nagy. Azt a szellemi tunyaságunkat fájlalom, hogy sokszor nem a magunk nyelvén gondolkozunk, amely rendkívül gazdag és a legnagyobb finomságok kifejezésére is alkalmas, hanem idegen nyelvből — most már legeslegtöbbször a németből — fordítunk, idegent utánzunk. Igazgyöngyök és gyémántok hevernek kincsesházunkban, mégis üveggyöngyöket és csehgyémántokat veszünk át a szomszédtól. A tősgyökeres magyar nép agyából számos talpraesett elnevezés pattant ki. Az óra ingáját elnevezték *sétálónak*, az ébresztő órát *serkentőnek*, az automobilt *robogónak*, a gyujtót *vëllantó* (= villantó)nak, s még a megröntgenezésre is termett már népi szavunk: *megsugarazni*. Ilyenek íróktól is telhetnének, aminthogy teltek is, de sajnos, sokan vannak a gyenge nyelvérzékűek, a magyar észjárás híjával valók, a jó magyarság iránt érzéketlenek, s azok inkább nagy kényelmesen átveszik azt, amit készen kapnak: fordítanak és utánoznak s így sokszor voltaképpen németül írnak magyar szavakkal. A németségnek igen erős hatása már a nyelvújításnak sok alkotásán is meglátszik. Hogy csak egy-két példát említsek: a németnek van egy jó csomó *-ling* végű szava, ezeknek másait természetesen a magyarban is egyenruhába kellett bujtatni, s így állott sorba a *bérenc, fegyenc, ifjonc, kedvenc, kegyenc, különc, lelenc, tanonc, tolonc, udvaronc, újonc, védenc* meg a többi. A német *-lich* végű határozók egész hadát vonták maguk után a *-lag, -leg* ragos magyar szavaknak: *bíróilag, törvényileg, hatóságilag, rendeletileg, fegyelmileg, elnökileg, jegyzőkönyvileg, küldöttségileg, átiratilag, írásbelileg, levélileg, szóbelileg, lényegileg, sajátkezűleg, tényleg* stb. A *fivér* és a *nővér* szó igazolható alkotás ugyan, de a jó nyelvérzékű magyar ember még mai napság is kiérzi belőlük a *Bruder*t és a *Schwester*t s idegenkedik tőlük. (Az ilyen nyelvgazdagításban kevés a köszönet, mert szegényítéssel jár; sok városi magyarnak már nincsen *öccse, bátyja, huga, nénje*, csak *fivére* és *nővére* van.)

A németség hatása folyton tart, s az apáinkról ránk szállott nemszeretem örökség egyre gyarapszik.

Úton-útfélen bántja a fülünket az idegenszerű kiejtés. Meg kell hallanunk, mert éppen azok között, akik így beszélnek, sok a hangos beszédű. Nekik a mi földrészünk nem *Európa*, hanem *Ejrópa;* a hosszú magánhangzók helyett rövideket ejtenek: *kelemes, szelemes, vilamos, elenkezőleg, bene, retenetes;* az ő vonatjuk nem „*egy* óra mulva" indul, hanem „egy *óra* mulva"; ha valakit megdícsérnek, hogy „nagyon derék ember", akkor mind a három szónak kiemelik az első tagját, s mikor azt kérdik, hogy „mikor megyünk haza?", az utolsó szótagon fölkapják a hangot.

Nagyon elharapództak az olyan összetételek, amelyeknek csak az utótagja van lefordítva, az előtagjuk pedig meg van hagyva német alakjában. Ezek között van egy soktagú család, a *kultúr*-család: *kultúrember, kultúrnép, kultúregylet, kultúrviszonyok, kultúrszükséglet, kultúrigények, kultúrállam, kultúrpalota* és a sokszor emlegetett *kultúrfölény*. Ilyenek még: *agrárállam, agrárország, agrártársadalom, agrárkérdések; textilipar, textilpiac, textiláruk*, sőt *textildolgok* is (e h.: *-holmik);* a néhány-éves *strandfürdő* (de magában *strand* is). (Az így beszélők fölfogása szerint nyilván különbséget kell tenni *strand* és *part* között; a *strand* az előkelőké, míg az alsóbbrendűeknek csak közönséges *part*juk van.) Félig-magyarok az ilyen összetételek is: *Afrika-utazó, Balkán-háború, havanna-szivar*, e h.: *afrikai utazó* vagy *Afrika-járó, balkáni háború, havannai szivar*. Nagyon lábrakaptak újabban ismét a *túl*-előtagú németes összetételek is, mint *túlnagy, túlsok, túlkevés, túlédes, túlerős*, pedig ezeket régebben már sikerült megtizedelni.

Sok visszaélést követnek el a névelőkkel is. A határozatlan névelő idegenszerű használata félelmetesen terjed, s az ép nyelvérzékű embert mód nélkül bántja, midőn pl. egy aranyszájú szónokunk ajkáról ellebben ez a mondás: „Az *egy* szép tett, az *egy* nemes tett, az *egy* hazafias tett volt." Ebbe a hibába sokszor beleesnek kitűnő stiliszták is; akárhányszor elkövette egy nagy írónk is, pedig nem is tudott németül (vagy talán éppen azért). De nem kisebb hibát követnek el azok, akik az ellenkező túlzásba esnek és a határozatlan névelőt elhagyják, holott ki kellene tenniük, pl. *kis* vizet kérek, *pár* szál virágot vettem, *kicsit* szégyellem is. — Förtelmes németesség a határozott névelőnek a német *die* értelmében való alkalmazása ilyenekben: *a* Jászai, *a* Márkus, *a* Fedák. Sajnos, hogy ez már a leányiskolákban is meggyökeresedett, pedig a magyar ember a nőt sohasem nevezi, se nem szólítja a puszta vezetéknevén; neki *Jászai, Márkus, Fedák* így magában, vagy akár névelővel is, mindíg generis masculini. — A német *am* lappang ezek mögött: *a* legjobban, *a* legtisztábban, *a* legvilágosabban stb. Viszont hiba némelykor a határozott névelő elhagyása. Unos-untig megrótták az ilyeneket: *elnök* az ülést bezárja, *szerző* nem helyesen fogta föl a föladatát, *vádlott* alibit igazolt stb., amelyek rossz németségnek rossz magyar utánzásai. Ennél még gyakoribb hiba az, hogy elhagyják a különválasztó névelőt, pl. e h.: „*a* magyar és *a* német hadsereg" azt mondják: „*a* magyar és német hadsereg", mert ez magyarokból és németekből álló hadsereget jelent.

A névmások használatában legbántóbb a vonatkozó *aki, ami, amely*nek túltengése a személynévmások vagy a mutatók rovására, pl. A kereskedők a kormány tagjainál is jártak, *akiket* közbelépésre kértek. Több gyujtógránát érte a hajót, *amely* három órai harc után elsüllyedt.

A miniszter úr válasza nem kielégítő, *amire* nézve meg kell jegyeznem... stb. a végtelenségig. A hivatalos nyelvben csakúgy hemzseg a sok *minélfogva, miért is, minek folytán, minek következtében* e h.: *ennélfogva, azért, tehát, ez okból, ennek következtében.* Ezek réges-régi magyartalanságok, abból az időből valók, mikor gyarló fordítóink a latin nyelv igájába hajtották szolgai fejüket. De talán kipusztultak vagy legalább meggyérültek volna, mint sok más latinosság, a latin hatás megszüntével; csakhogy ezek a latinosságok a német irodalmi nyelvben is meggyökeresedtek, s nekünk azt természetesen utánoznunk kell. Gyakran előforduló németesség a mutató névmás elhagyása is, pl. Mutatja a körülmény, hogy... Vegyük az esetet, hogy... Fölvetették a kérdést, hogy... (e h.: *az* a körülmény, *az* az eset, *azt* a kérdést). Vagy: Meddig fog tartani, nem tudhatjuk. Mire célzott, nem is sejtem. (E h.: *azt* nem tudhatjuk, *azt* nem is sejtem; de az effélékben még egy németesség van, t. i. az első mondat elejéről hiányzik a *hogy* kötőszó.) Az *azon* névmás az élő nyelvben már csak „ugyanaz" jelentésében él, pl. *azon* mód(on), *azon* melegiben, *azon* véresen; de mondani nem mondja senki: *azon* ember, sem: *ezen* szerződés, hanem *az az* ember, *ez a* szerződés. Az *azon, ezen* névmásnak irodalmi használata hibának nem hiba, nem is németesség, csak egy darab avultság, azért bántja a nyelvérzéket, mert nem jó, ha az irodalmi nyelv az élő nyelvtől nagyon eltávolodik. Az *azon, ezen* helyett sokan az *ama, eme* névmást kapták föl, de ez csöbörből vödörbe lépés (különösen így: *ama* elmélet, *eme* alkalom, *z* nélkül), mert az *amaz, emez* névmást az élő beszédben jelzőül már nem, hanem csakis főnév helyett használjuk és úgy is csak nyomatékosan.

A szenvedő igéről egy tudósunk, aki magyar nyelvészettel is foglalkozott, azt állította és bizonyítgatta, hogy „idegen észjárás utánozhatására tudósoktól mesterségesen csinált igeidom."[1] Ez éppenséggel nem áll. Már csak azért sem, mert azokról a jámbor, ügyefogyott fordítókról, akik a kódexekben ezer meg ezer szenvedő igealakot hagytak az utókorra, föl sem lehet tenni akkora leleményességet, hogy föl tudtak volna találni a latin passivumnak megfelelő alakrendszert. A szenvedő mondatszerkezet megvan a mi nyelvcsaládunknak mind a két ágában, és egyik-másik nyelvben nagyon széles körű, a latin passivuménál sokkal szélesebb körű az alkalmazása. (Így pl. a vogul e h.: „az asszony ennivalót hozott neki", azt mondja: „az asszonytól ennivalóval hozatott".) A magyar passivum is természetes fejlemény, és hajdanában bizonyára széltében éltek vele. A régi fordítók az élőbeszédből vették, nem maguk találták ki. Gyér nyomai a nép nyelvében ma is akadnak még itt-ott, nevezetesen szélső nyelvjárásokban: a székelységben, a moldvai csángóknál és Szlavóniában. A köznyelvből azonban teljesen kiveszett, mert azt az egynéhány hagyományos alakot, amely még megvan, ú. m. *dícsértessék* (a Jézus Krisztus), *születik, méltóztassék*, tisztelettel *viseltetik*, benne *foglaltatik*, senki sem érzi már szenvedőnek. De abban igaza van az imént idézett tudósnak, hogy a szenvedő ige „erősen terpeszkedik a politikai (és a) hivatalos nyelvben, a német perrendtartás formáihoz szokott ügyvédek irataiban és az idegen, főkép német irodalom széles folyamából merítő tudományos szakirodalmunkban."[2] A politikai szónoklat, a közigazgatás és a törvényhozás meg a tudományos irodalom nyelvén kívül már papiroson sem találkozunk ezzel az elavult ige-

[1] Finály Henrik, Hogy is mondják ezt magyarul? 125. l.
[2] Id. m. 124. l.

alakkal. De a német észjárásúak nem tudnak ellenni passivum nélkül, azért megalkották maguknak az ilyen szerkezeteket: holnap *lesz* az ítélet *kihirdetve*, az egész készlet *ki lesz árusítva*, a javaslat *el lett fogadva*, a választás napja *meg lett állapítva* stb. Ilyeneket a közbeszédben gyakran hallani; az irodalomban nem igen terjedtek el, mert az orthológusok jókor fölemelték ellenük óvó szavukat. Ennek az óvásnak meg az a következménye lett, hogy sokan általában tartózkodnak a *lesz* igének és a *-va, -ve* képzős igenévnek összeszerkesztésétől. Pedig erre nincsen ok, csak tudni kell, mikor helyes, mikor nem. Helytelen pl., ha azt mondják: „Nyáron a boltok hat órakor *lesznek becsukva*“ (= werden geschlossen), de egészen helyes, ha állapotot jelölve azt mondom: „Mire beérünk a városba, a boltok már *be lesznek csukva*.“ Sokan még a *van* igét sem merik *-va, -ve* képzős igenévvel egybeszerkeszteni s a vélt hibát úgy kerülik el, hogy valódi hibával helyettesítik ilyenképpen: a nyelve *bevont*, a hegytető hóval *borított*, a vendéglőben minden szék *elfoglalt*, a cél tehát *tudott* előttünk. Ez éktelen németesség. Különösen kedvelik és terjesztik a „nyugatosok“, de őket nem a hibakerülés jámbor szándéka vezeti, hanem az a törekvés, hogy úgy írjanak, ahogy más emberfia nem ír.

Hogy a passivumra visszatérjek, meg kell még említenem, hogy újabban nagyon lábra kapott a szenvedő mondatszerkezetnek egy furcsa pótléka, amelyben az állítmány a *nyer* ige meg a tárgya, pl. ugyanaz a szabály *nyer alkalmazást*, ez a hír nem *nyert megerősítést*, ezzel az ügy *befejezést nyert*, a kérdés beható *megvitatást nyert*, *tisztázást nyert*, *megállapítást nyert*, *igazolást nyert*, *elintézést nyert*, *elhelyezést nyert* stb. Semmi okunk sincs rá, hogy ennek a sok nyereségnek örüljünk.

A németességek között sűrűn szerepel a többes szám. Néhai való Geleji Katona István, a XVII. századbeli nyelvigazító, aki a magyar nyelvből ki akart küszöbölni némely logikátlanságokat, hibáztatta egyebek között *a tizenkét apostol*-féle kifejezéseket is, mert hiszen nem egyről, hanem többről van szó, ennélfogva így kell mondani: *a tizenkét apostolok*. Ez hiábavaló törekvés volt; a nyelvet nem lehet a logika szerint igazgatni. A magyarság tovább is ragaszkodott az ősi megszokáshoz, az egyes szám használatához, s ez rendjénvaló is volt. De elkövetkezett a német hatás, és ha odáig nem jutottunk is, hogy *a tizenkét apostolok*ról beszélnénk, számtalanszor találkozunk a tősgyökeres magyar egyes szám helyett német módra használt többessel. Egészen közönséges németesség a két- és többtagú alany állítmányának többes számba tétele, pl. Anyja és nagyanyja *nevelték*. A miniszterelnök és a pénzügyminiszter Párizsba *utaztak*. A klasszicizmus és a romanticizmus egymást fölváltva *uralkodtak* a nyugati irodalmakban. (Jól tudjuk, hogy ilyenek elvétve remekírók, pl. Vörösmarty és Arany tolla alól is kikerültek, de talán csak a rím vagy a versmérték kedvéért, s ez semmiképp sem menti a kisebbeket és az egészen kicsinyeket.) — Sokan még a németnél is németebbek és többes számot használnak olyankor is, mikor a német sem él vele, pl. Horvát-, Szlavón- és Dalmát*országok*; a Bécsi- és Müncheni-*kódexek*; a latin és görög *nyelvek*; a VII. és a VIII. *osztályokban*; a kereskedelmi és pénzügy*miniszterek* stb. A „nyugatosoknak“ egyik hóbortja az elvont neveknek többes számba tétele; az ő nyakatekert eredetieskedő nyelvükben csakúgy hemzsegnek a *meglátások*, *megérzések*, *magányosságok*, *elhallgatások*, *láthatatlanságok*, *megfoghatatlanságok* stb.

A németség hatása szegényíti is irodalmi nyelvünket. Minden nyelvnek tömérdek olyan szava van, amely többfélét jelent, s az ilyeneknek más nyelvben több szó felel meg. Aki jól tud magyarul, az meg tudja választani, hogy a többjelentésű német szó helyébe mikor tegye ezt, mikor azt a magyar szót. Akinek fogyatékos a magyar nyelvtudása (talán a német is), az beéri a német szónak egy megfelelőjével s ezzel félreszorítja azt a másik vagy azt a többi magyar szót, amely más-más alkalommal inkább helyénvaló volna. Íme egy-két példa. Ami a németnek *verschieden*, azt igen gyakran mondják *különböző*nek, holott *különféléről* van szó. A német *alt*ra a magyarnak tíznél több szava van. Ha bútorról van szó, akkor az *alt* lehet *régi*, lehet *ódon*, lehet *ócska*. Ezt tudja minden jó nyelvérzékű magyar. Újabb regényekben, elbeszélésekben, rajzokban ezek helyett elharapódzott az *öreg* bútor, *öreg* fiókos-szekrény, *öreg* karszék. Ez nem költői megszemélyesítés, s a legutóbbi nem Arany János *öreg karszéke*, amelybe Toldi György „úr-magát vetette", hanem csak gyarló németesség. — Lépten-nyomon találkozunk most az áthidaló *nos* szóval, mint a német *nun* megfelelőjével, s ezzel félreszorítják a *hát* szót. — A „nyugatosoknak" és önkénytelen követőiknek kedves kötőszavuk az *és;* ezzel forgatják ki ősi örökségéből a *meg*, a *hát* és a *pedig* szót.

Ezzel kapcsolatban mindjárt szóvá teszem azt a nyelvszegényítést is, amelynek szülőanyja nem a német hatás, hanem néhány geografusunknak hazafias buzgalma. Nekik köszönhetjük, — ha ugyan van benne köszönet — hogy most már csak a maradiak szókészletében vannak meg olyan külföldi városnevek, mint *Bécs*, *Boroszló*, *Drezda*, *Lipcse*, *Tübinga*, *Göttinga*, *Velence* stb., ellenben a korral haladó magyarok *Wien*be és *Breslau*ba utaznak, a *dresdeni* műkincsekben gyönyörködnek, a *leipzigi*, a *tübingeni* vagy a *göttingeni* egyetemre mennek tanulni, *Velencé*ben üdülnek stb. Mindez pedig azért történik, hogy az osztrákok és a nagynémetek ne bosszantsanak minket *Ofen-Pest* emlegetésével és ne nevezzék Kolozsvárt, Pozsonyt, Székesfehérvárt a maguk nyelvén *Klausenburg*nak, *Pressburg*nak, *Stuhlweissenburg*nak. Ebben a naiv reménységükben a mi földrajzi vezérembereink megcsalatkoztak ugyan, mert a németeknek eszük ágában sincs az ő szókészletüket meggyéríteni, de az új divaton kapó magyarok azért csak tovább *Wien*eznek és *Leipzig*eznek.

Hogy a mi édes magyar nyelvünk mennyire át meg át van itatva németességekkel, annak van egy jó próbája. Ha németül írunk, és egyszerre csak megáll a tollunk, mert valamely kifejezés hirtelenében nem jut eszünkbe, csak arra kell gondolnunk, hogy ezt magyarul hogy is mondjuk, és íme a tollunk mindjárt tovább szalad a papiroson.

A budapesti magyarságra nem érdemes a szót vesztegetni. Annak a forrásai a kabarék, szállító csatornái a kávéházak, a zsúrok meg a többi társas összejövetelek. Ezeken a csatornákon át utat talált magának e korcs nyelv az irodalomba is, mert akadtak írók, akik józan számítással inkább bizonyos közönség szája íze szerint írnak, semmint hogy balga idealizmussal nemesíteni akarnák közönségük ízlését.

A németességek között szép számmal vannak olyanok, amelyeket nem lehet csokorba kötni. Egy-egy gyönyörűséges virágszál, amelyet magában ültettek át német cserépből magyarba. Ilyenek: *föltétlenül*, *első sorban*, *ki van zárva*, *kizárt dolog*, *közismert*, *koszorúslány* (nyoszolyólány helyett), *rózsafüzér* (becsületes magyar neve: olvasó), *lekésni* a vonatot, a szabályo-

kat *betartani*, *elmesélni* (e h.: elmondani, elbeszélni), *beképzelt* ember, *bebeszélni* magának, *átfogó* javaslat, *leépíteni*, *amennyiben* (e h.: ha), nyolc napon *belül* (kettős németesség, mert ami a németnek nyolc nap, az a magyarnak egy hét, éppen úgy, mint a franciának „tizenöt nap"-ja nekünk két hét), a sokszor megrótt *el van utazva*, amely tisztán nyelvtani szempontból nézve kifogástalan ugyan, de mégis bántja az ép nyelvérzéket, mert érezni rajta az idegen ízt; éppen ilyen a *fiatal úr* a magyar *ifiúr* helyett.

Határozottan német hatás alatt állanak azok is, akik sűrűn tarkítják beszédjüket és írásaikat latin, görög és latin-görög szavakkal. Ilyenek pedig sokan vannak. Én éppenséggel nem vagyok rajongó híve a purizmusnak. Vallom és követem ugyan azt az elvet, hogy ne használjunk idegen szót, ha van jó magyar megfelelője; de teljes készséggel elismerem bizonyos idegen szavak használatának jogosultságát. Még a szépírónak is szüksége lehet rájuk, mert némely idegen szóban van olyan jelentésbeli vagy hangulati árnyalat, amely a megfelelő magyar szóban nincs meg. Még kevésbbé lehet el nélkülük a tudós; egyrészt azért nem, mert az idegen műszó neki és közönségének éppen azt és csakis azt jelenti, amit ő értetni akar; másrészt pedig a tudomány nemzetközi volta miatt. Milyen nehéz dolgunk volna pl. nekünk nyelvészeknek, akik hat-hét nyelven írt szakmunkákat olvasunk, ha minden külföldi szaktársunk a teljes purizmusnak hódolna, s mi kénytelenek volnánk minden egyes közös műszó helyett hatot-hetet megtanulni! De az idegen műszók használatának is határa van, s ezen a határon jóval túlmegy az a tudós, aki ilyenképpen ír: „eltekintve a *pronomina personalia suffixa syntaktikai functiójától*", úgyhogy némely mondatában a névelőn és a kötőszón kívül nincsen magyar szó.

Politikusaink és újságíróink csakúgy ontják a latin, a görög és a latin-görög szavakat, de ezek nem a régi latinos világ maradványai, hanem jóformán mind a német újságnyelv virágai. Napról-napra reggel, délben, este fölvonulnak előttünk az ilyenek: *mentalitás*, *politikai atmoszféra*, *konszolidáció*, *szanálás*, *orientálódás*, *reparáció*, a bőségesebb szókészlettel rendelkezők nyelvében *liberáció*, lelki *konszonancia*, sőt *szentimentum* is. Olyan politikus vagy újságíró, aki tart magára valamit, világért sem beszélne magyar lélekről, hanem az neki magyar *pszühé* (így!). Az idegen szavaknak megvan a maguk csábító varázsa, mert használójuk tudós színben tűnik föl. Meg aztán előkelőbbek is a magyar szónál, pl. amit a zálogházban közönséges nyelven árverésnek neveznek, az az Ernst-múzeumban, a Nemzeti Szalonban és az antikváriusnál *aukció;* előkelő asszony szalónjában nem állhat üvegszekrény, hanem csak *vitrin*. De legfőbb előnyük az idegen szavaknak az, hogy kényelmesek; egyrészt azért, mert készen kapni őket a németben, másrészt mert veszedelem nélkül dobálódzhatik velük az is, aki a jelentésükkel nincsen egészen tisztában. Az ilyen aztán nyugodt lélekkel beszél *állandó permanenciáról*, *pontos precizitás*ról és *progresszív haladás*ról.

De a magyar nyelv betegségei nem mind idegen földről behurcolt bajok; támadt idehaza is elég. Ilyenek mindenekelőtt a nyelvtani hibák, pl. *magatartásom*, *magaviseletem*, *névnapom*, sőt *nevenapom* is (e h.: magamtartása, magamviselete, nevemnapja); *Kolozsváron*, *Pécsen*, *Brassón* (e h.: Kolozsvárt, Pécsett, Brassóban); *hasznothajtó*, *vésztjósló*, *tudománytmentő* (e h.: haszonhajtó, vészjósló, tudománymentő). (Ellenben jó nyelv-

érzékre vall a *Vagyonmentő vásár* elnevezés, fényes példája annak, hogy akármilyen képtelenséget is helyesen lehet kifejezni.)

Lépten-nyomon belebotlunk jó magyar szavaknak és szókapcsolatoknak ferde használatába. A régi magyar *beszámol* valami*vel*, t. i. azzal, ami — hivatalos nyelven szólva — „elszámolás kötelezettsége mellett" rája volt bízva; az új magyar *beszámol* valami*ről*, mikor azt akarja mondani, hogy elmond vagy jelent valamit. — A *szóvá tenni* kifejezést körülbelül egy negyedszázad óta széltében használják „szóba hozni, meg- vagy fölemlíteni" értelemben, pedig *szóvá tenni* valamicskéval többet jelent, s ez a valamicske nem éppen lényegtelen, t. i. „helytelenítve, rosszalva említeni". — A jó nyelvérzékű magyar *véget vet* valaminek vagy *végét szakasztja* valaminek; a rossz nyelvérzékűek a kettőből harmadikat csinálták: *végét veti* ennek vagy annak (pl. „hogy végét vesse a háború sanyarúságainak"). — *Kiveszi a részét* az ételből, a mulatságból, az élet örömeiből, minden jóból: helyesen van mondva; de nem helyes dolog azt mondani: *kiveszi a részét* a munkából, a fáradalmakból, a választási küzdelmekből, a verekedésből, a sebesültek ápolásából stb., mert *kivenni a részét* nem azt jelenti: „résztvenni", és igen furcsa volt, mikor a háború alatt egy újság azt írta a főpapságról, hogy ki fogja venni a részét a hadikölcsönből. — Sok visszaélést követnek el a *létére* szóval is, mert nem tudják, hogy ebben benne lappang az „ámbár, habár, noha". Ha azt mondja valaki: „Gazdag ember létére soha egy fillért sem ad a szegényeknek", az helyes magyar beszéd, de nem szabad mondani: „Gazdag ember létére marékkal szórja a pénzt." — Nagyban garázdálkodott vagy tíz évig a *révén* szó; most már meglehetősen félreszorult, de azért még mindig föl-fölüti a fejét ott, ahol nem helyénvaló. Ezt olyasvalaki kapta föl, aki tudta, hogy az *által* névutó használata némely esetben magyartalanság, de azt már nem tudta, hogy mikor helyes, mikor nem. Kapóra jött neki a *révén*, és az *által*t számkivetette a szókészletéből. A *révén* csakhamar annyira elburjánzott, hogy egy időben alig volt olyan névutó vagy rag, amely helyett ne használták volna. Ha valaki hamarjában nem tudta, milyen névutót vagy ragot használjon, a *révén* szóval segített magán. Az mindenre jó volt. A tüzet a kitóduló *füst révén* vették észre; az író gyengéit megbocsátották *ragyogó érdemei révén;* a halott kilétét az újján talált *gyűrű révén* állapították meg. — A kényesebb nyelvérzéket kellemetlenül érinti a *múlik* igének újabban fölkapott használata is. *Rajta múlt* ez vagy az: azt jelenti, hogy ő volt az oka, hogy ez vagy az nem lett meg. Most a *rajta múlik*ot helytelenül „rajta fordul meg, rajta áll, tőle függ" értelemben használják, s az a szónok, aki azt mondta: „Rajtunk múlik, hogy Magyarország ismét talpra álljon", nem is sejtette, milyen lesujtó jóslatot ereszt ki az ajkán. — Igen közönséges hiba az igekötő elhagyása is, abban a hiszemben, hogy a megfelelő rag mellett fölösleges. Különös dolog, hogy aki állítva helyesen így beszél: *abba beleegyezem, ahhoz én is hozzászólok, arra magam is rászorulok*, tagadva már csonkán mondja: *abba én nem egyezem, ahhoz én nem szólok, arra én nem szorulok*, holott az ige nem *egyezem, szólok, szorulok*, hanem *beleegyezem, hozzászólok, rászorulok*.

Nyelvünk mostani arculatának vannak másféle szeplői is. Elbeszélő irodalmunkban sokszor bosszant bennünket a hibás vagy a túlságig vitt, ízléstelen népieskedés, nemkülönben egyes fölkapott népi szavaknak derűreborúra való használata. Ilyenek pl. *duruzsol, fölhördül, megtorpan, vissza-*

torpan (e két utóbbinak félreértése maga után vonta az *összetorpant*, ami képtelenség). Kellemetlenül hat reánk az is, ha tréfás szót komolyan használnak, pl. mikor I. Napoleon életrajzában *katonaság* helyett *katonáék*at olvasunk, vagy mikor a vezércikkíró jóvátételi *fizetségeket* emleget. Ízléstelenség a *vedleni, átvedleni* szónak ilyetén használata: a reformáció korában sok katholikus pap protestáns pappá *vedlett;* a műbíráló egyszerre drámaíróvá *vedlett át.* — Azután egy csomó elkoptatott, útszélivé süllyedt szó és kifejezés, mint: *tető alá hozni* (törvényt, kényszerkölcsönt, külföldi kölcsönt), tényt *leszögezni*, a dolgot így vagy úgy *beállítani*, kérdést *kikapcsolni*, hatást *kiváltani*, a szívbe (vagy a lélekbe) *markol*, ennek meg ennek *függvénye*, *kapuzárás* és *kapunyitás* a Nemzeti Színházban stb. Végül sok embernek ilyen vagy olyan szavajárása, pl. a *jelzem* vagy a *megjegyzem* mint mondatkezdő, és mindnyájunknak jó ismerőse, a hézagtöltő *ugy-e*. Szerencse, hogy az ilyenek csak múló divatok.

*

A nyelv történetéből meglehetős sok olyan jelenséget lehet kimutatni, amely keletkezésekor vagy beszármazásakor szokatlan volt, ennélfogva minden bizonnyal bántotta az akkoriak nyelvérzékét. A mienket ezek már nem bántják. Hagyományos elemeivé váltak a nyelvnek, és a nyelvérzék nem tesz különbséget köztük és más nyelvi jelenségek között. Amin mi, mostan élő nemzedék, megütközünk és bosszankodunk, annak egy részéről az idő szintén lekoptathatja a szokatlanság bántó bélyegét. Akkor a jövendőbeli nemzedékek nyelvérzéke már nem fog e befogadottak ellen berzenkedni, csak a nyelvtudós tudja majd megállapítani, hogy ezek valamikor helytelenség számba mentek.

Azt mondhatná mármost valaki: ha így van a dolog, akkor ne avatkozzunk bele a nyelv fejlődésébe, hanem hagyjuk szabadjára; döntse el a gyakorlat, hogy mi maradjon meg, mi ne. — Ez mindenesetre a legnagyobb szabadelvűség volna, de ennyire szabadelvűeknek nem szabad lennünk. A magyar nyelv a mienk, magyaroké, a mi féltett ősi nemzeti örökségünk, a magyar lélek megnyilatkozása, amely minden gondolatunkhoz, minden érzésünkhöz leghívebben símul hozzá. Nem nézhetjük közömbösen, hogy avatatlanok rontják és elléktelenítik. Nem szabad belenyugodnunk abba, hogy amit mi rossznak érzünk, az dédunokáinknak talán már jó lesz. A gyakorlat sok mindent szentesíthet, de ha nekünk nem kívánatos, hogy valamit szentesítsen, akkor azt üldöznünk, irtanunk, pusztítanunk kell. Már pedig a nyelvbeli gyomnak, dudvának, fattyúhajtásoknak és idegen csemetéknek szentesítése nem kívánatos. A nyelvérzéket ápolni, fejleszteni kell és mindig ébren kell tartani. Akik közömbösek, fásultak, azoknak járjon ki a megrovás ostora. Minden igaz magyarnak rajta kell lennie, hogy az a nyelv, amelyet az új nemzedéknek átadunk, ne akármilyen szedett-vedett nyelv, hanem tőről-metszett magyarság legyen.

Szinnyei József.

Herczeg Ferenc: Kilenc egyfelvonásosa. E darabok mindegyike megfordult már színpadon, s legtöbbjük előadását zajos siker kísérte. És méltán! Ezekben az apró kis játékokban jut igazán érvényre írójuk mesteri komponáló képessége. Mintha a tárcaelbeszélésnek, ennek a szűkreszorított elbeszélő fajtának, ma élő legnagyobb magyar művelője a drámaírás területén is vonzódnék ehhez a keskenyre szabott formához. A lényegest villámgyors tekintettel felfogó szemlélete, nem a részletező, hanem a futó jellemzésben erős talentuma, nem szélesen, hanem röptében, szinte csak érintve rajzoló ügyessége az egyfelvonásos drámában a legszerencsésebben nyilatkozik meg.

Hangjuk tekintetében egymástól merőben különböznek. Tragikus sötétségű problémák a legvígabb bohózatokkal, lelkes hazafias témák véres szatirákkal, ötletes aktualitások könnyed és kecses játékokkal váltakoznak. Tárgyukat tekintve olyanokra is akadunk, amelyek szerzőjük egy régebbi feldolgozásának új formában való ismétlései. Ilyen a *Karolina vagy: Egy szerencsés flótás*, amelyet teljesen hasonló mesével tárca korából ismerünk, s *A holicsi Cupido*, melynek cipő-ötlete már megvan *A rejtelmes özvegy* című elbeszélésben. De Herczegnek nagy formaérzéke éppen ezekben az önmagától való kölcsönzésekben jut a legfényesebben érvényre. Más írót a már egyszer megírt téma az új formába helyezéskor feszélyezett volna, s a régi megformálás emlékei az új keretben bizonyos aránytalanságokat szoktak eredményezni. Herczeg műhelyéből azonban vadonatújon gondolva és teljesen újra öntve kerülnek ki. Ez a művelet csak olyan írói egyéniségnek sikerülhet, akinek a mondanivaló és a forma összhangja talán a legfőbb erénye.

A kompozíciónak e nagy virtuózitásán kívül azonban Herczeg egyéb jelességei is megnyilatkoznak ez apróságokban. Ötletessége, friss és eredeti szellemessége különösen azokban a színpadi játékokban érvényesül, amelyek bizonyos alkalmakra készültek. Itt a legkönnyebben tévedhet az író a banalitások útjára, ha nem érzi át az illető aktualitásnak egész szociális mélységét és erejét. Herczeg azonban ki tudja ragadni ez időhöz kötött alkalmakból is azt, ami bennük több, mint futó jelenség, és ami által frissen hatnak még akkor is, mikor aktualitásuk már elenyészett. Ilyen szellemes alkotás e kilenc darab legelseje, a *Színházavatás*, amely a kolozsvári Nemzeti Színház új épületének megnyitására készült. A színház rendezőjét a felavatás estéjén egy erdőt ábrázoló dekoráció között vizió kapja meg, és megjelennek előtte a régi nagy magyar színészek, az Egressyek, a Lendvayak, a Kántornék, Dérynék, amint vándorolva igyekeznek Kolozsvár felé. Még mélyrenyulóbb aktuális kis darabja e kötetnek *Az árva korona*, amely Magyarország szertehullásának elégiájául készült. E megkapó kis párbeszédben a magyar címert tartó két angyal elevenedik meg, s az ő keservükben és bizalmukban, az ő lemondásukban és fölemelkedésükben a magyar gyásznak és a magyar reménységnek egész szimfóniája talál szárnyas szavakra.

Általában Herczegnek érzelmeket támasztó képessége ott van igazán helyén, ahol a nemzeti bánat vagy a hazafi lelkesedés húrjait érinti. Más területeken talán kissé a kelleténél tartózkodóbb, az érzelmeknek bizonyos előkelő hűvössége vonul végig rajta, de ahol a ma-

gyarság sorsa érinti, ott meghatni és lelkesíteni szívbemarkoló erővel képes. Milyen lélekre nehezedően árad ki a rodostói emigránsoknak reménytörtsége *A bujdosók*ból, a nagy kuruc tragédiának ebből a fájdalmas epilógusából! Vagy hogy tud nemzeti keserűségének egész erejével lázítani a világháború győztesei ellen, a *Baba-hu*ban, ebben a véres és maró szatirában! A lelke-hagyott fehér kultúra alkonyán megjelenik a fekete és a sárga ember, s már előre szövik terveiket a nyugati ember bukásának rövides elkövetkezésére. Így tágul ebben a kis drámában a magyar sors valósággal az *Untergang des Abendlandes* művészi illusztrációjává.

Éppen így a magyar forradalmak tanulságaiból fakadt a *Két ember a bányában* című drámai párbeszéd. Egy beomlott tárnában a világtól elszakítva és éhhalálra kárhoztatva két ember, a mérnök és a bányamunkás egymásra találnak, s a szellemi és testi munkásnak egymástól való idegenkedése a halál közelségében emberi szeretetté forrósodik, s végül is egymással kezetfogva közös munkával utat törnek a napvilág felé. E bemutatásban az utóbbi évek magyar élményei mélyülnek szociális értelművé.

Sötét és tragikus tónusú a *Violante és a bíró* című. Ez az egész voltaképen egyetlen monológ. Csak a vádlott, a Fehmgericht bírája elé idézett bűnös Violante, beszél. Először hazudik, majd a bírónak hangtalan nézése, szinte hipnotizáló tekintete előtt összetörik, egyre többet vall be bűnéből, végül meggyónja egész gonosztettét. Maga a gondolat ebben is igen drámai, de keresztülvitelén némi kis erőszakoltság és csináltság érzik.

E sötéthangú darabok mellett a derűs jókedv sem hiányzik a gyűjteményből. A rokokófinomságú *Holicsi Cupido*, az ötletes *Karolina* és a kabarévidámságú *Péter és Pál* egykép sikerültek. Herczeg finom szatirája, fölényes gúnyorossága ragyogóan érvényesül ezekben a vidám apróságokban. Látása erősen leleplező. A pózról és nyegleségről, a gondosan kendőzött önzésről finom késsel tudja lefejteni a héjat, s amikor könnyed kése látszatra csak az epidermist hántotta le, meglepve vesszük észre, hogy már mélyebbre is boncolt. *Karolina*ban egy sivárlelkű, érzéki nő jelleme úgy bontakozik ki előttünk, hogy maga a főszemély meg sem jelenik, csak a köréje fonódó eseményeken villog keresztül kacér egyénisége. A *Holicsi Cupidó*ban egy Párizst járt művészifjúnak megkótyagosodott és pózos lelke egy félórai élmény hatása alatt csendesedik nyárspolgárian igaz önmagává. *Péter és Pál*ban pedig agy eladósodott gavallér és hirtelen meggazdagott inasa cserélnek életszerepet, a szolgából úr lesz, s az úrból szolga, a világrend legkisebb kára, a társadalmi szeizmográf legparányibb megrendülése nélkül.

És mindezek a megrendítő, vagy ötletes apróságok, ezek a feszesen megkomponált, mindig mértékre imbolygó kis színpadi alkotások a legelőkelőbb, a legnumerózusabb prózában jelennek meg. Ezek a mondatok lelkesek vagy cinikusak, szárnyalók vagy nyugalmasak, modernek, vagy archaizálók, engedelmesen simulva mindig a szituációhoz, a couleur locale-hoz, s a beszélő egyéniségéhez. Drámaiságuk elsőrangú. Rövid fordulataik vágnak és szikráznak, mint a jól kifent acélkardok, s ezer mérföldre vannak attól, amit a színházak tájékán papirosnyelvnek neveznek.

...Modern német kritikusok, különösen az expresszionizmus hívei, többször hangoztatják, hogy a közvetlen jövőnek drámája az egyfelvonásos, vagy legalább is az a fajta színpadi mű, amely az egyfelvonásosnak összeszorítottságát veszi mintaképül. Kétségtelen, hogy Herczeg Ferenc nem ez elméletek hatása alatt írt ilyen kitűnő egyfelvonásosokat. De hogy e kis alkotásai olyan frappáns elevenséggel hatnak, abban bizonyosan része van annak az irodalmi ízlésiránynak is, amely megelégelte már a modern drámának lazább és széjjelterítettebb formáit, s a szoros kompozició, a sűrített lényegesnek kiemelése, és az eseményeknek rohanvást menete iránt olyan követelő.

Galamb Sándor.

Székely István: Az apokalyptika a világirodalomban. (Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.)

Az apokalyptikus irodalomnak ma Európa-szerte legkiválóbb ismerője

és kutatója Székely István. Érthető tehát, hogy akadémiai székfoglalójául is azt a téma-területet választotta, aamelyen kialakult egész tudományos egyénisége s vele pályája. A magyar szellemi világ tájékoztatása szempontjából is igen hálás ez a kérdés, mert olyan vonatkozásokra és kapcsolatokra vet világosságot, amelyekről mind a művelt, mind pedig a tanult köztudatnak csak határozatlan avagy ködös fogalmai vannak.

Székely István az apokalyptikát műfaj-történeti felfogással vizsgálja s a fejlődés összefoglaló formájával mutatja be történeti életének menetét. Az apokalyptika lényegét abban látja, hogy: látomás-költemény vagy látomásdráma, mely tárgya szerint lehet világegyetemi vagy kozmikus, túlvilági és történelmi. Rendkívül értékesen és sikerülten fejtegeti az apokalyptikus irodalom kialakulásának útját. A hatalmas és kényes természetű anyagon, mely át meg át van szőve vallástörténeti, néprajzi, természetbölcseleti, néplélektani szálakkal, biztos világossággal vezeti végig témáját, még pedig úgy, hogy egyúttal rámutat arra is, milyen nagy gyüjtő- és ihlet-forma volt az apokalyptika az európai irodalomban. Ez az utóbbi része Székely István munkájának nagyon termékeny indítást tartalmaz arra vonatkozólag, hogy a kutatás e téma-áramkörbe belekapcsolja a mi irodalmunknak s egyúttal az általános irodalmi életnek vizionárius motívumait s így felállítsa kapcsolatainak egész rendszerével azt a typusműfajt, amely magasabb egységbe foglalja össze az irodalom egy-egy ilyen forma-irány-történetét.

Székely István értekezése nemcsak tudás-anyagával, hanem kellemesen és vonzóan fejlett nyelvtisztaságával s eleven szempontjaival maradandó hatást biztosít magának.

Brisits Frigyes.

Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai. „Nyelv, ruha, szokás" volt a XVIII. század végén az a hármas jelszó, melytől a magyarság nemzeti voltának fennmaradását várta és remélte. Azóta a nyelv megfutotta teljes kifejlődésének fényes pályáját és klasszicitásban a világ első nyelveivel egy sorban áll. A másik kettő azonban egyre sorvadt s nemsokára egészen el is enyészik a mindent egyformásító európaiság árjában. A magyar ruha időről-időre kerül elő, mint tiltakozás az idegen, rendszerint politikai nyomás ellen; vagy mint dísz, nagy ünnepnapokon, hogy fényt, pompát mutasson. Különben pedig viseljük azt a nemzetközi, voltakép francia ruhát, mely Budapest, Kairo, Tokio és San-Francisco utcáin éppúgy otthonos, mint Párizs terein. Falun is egyre ritkul a magyaros ruha, kivált a férfián; asszonyán még itt-ott gyönyörködteti a szemet a sárközi, mezőkövesdi színpompa, de már ezt is vagy rikítóvá teszi, vagy eltompítja az üzleti vállalkozás s a gyáripar. A város öli a falut, nemcsak ruhájában, de szokásaiban is. Keresztelő, leánykérés, lakodalom, temetés, névnap, sátoros ünnep, búcsú, vásár — mind egyre színtelenedik, elveszti helyi zamatát; a templomból kiáradó hívek ma már szinte egyformák Egerben és Szekszárdon, Debrecenben és Szegeden. Mintha az ünnepnapok is uniformist öltenének egymásután.

A nemzeti, ma már csak régi szokások morzsáit menteni: ezt tűzte ki feladatául a Néprajzi Társaság. A népélet tárgyait a Néprajzi Múzeum őrzi; a népélek hagyományait a Társaság folyóiratában és a címben jelzett kötettel megindúló sorozatos vállalatban örökíti meg. Részben ereklyéül, részben kincstárul, hogy a művészet — legszélesebb értelmében véve — újra meg újra meríthessen belőle s a hazai talajjal érintkezve, a mondai Antaeusként ellen állhasson a nemzetköziség Herkulese fojtó öleléseinek.

Az első kötet a „Magyarság táncai"-nak van szentelve. Írója negyedszázada gyüjtötte hozzá az anyagot s most tudományosan rendszerezve bocsátotta közzé a magyarság emlékeit szerető olvasó közönségnek. Történeti adatok, hiteles források, saját szemlélet — szöveg, kóta, egykorú képek és rajzok — szigorú tudományosság és magát kedveltető, zamatos előadás teszik becsessé a nyomdailag is valóságosan fényes kiállítású könyvet. Alaposan elemzi a magyar néptáncot, amint régi hagyományokban tükröződik s még a közelmultban is tapasztalható volt; követi fejlődését nemesi s paraszti változatában; korbeli és

földrajzi eltéréseiben; általános és különleges formáiban. Megkapjuk a mai — formájavesztett — csárdásnak eredetét; a régi hajdú-táncot, a kállai kettőst, a verbungost, az erdélyi csűrdöngölőt s mind valamennyit, ahányat még az idő romboló hatása elől akár egészében, akár csak töredékeiben vagy hírében is meg lehetett menteni. A szöveget igen sok jellemző táncdallam kíséri s csak az sajnálható, hogy a leírásokhoz nincsen mellékelve a tánckotta is, a choreographia, mert ez rögzítette volna meg elmúlhatatlanul a jellemző lépéseket és mozdulatokat, mert erre a puszta szó nem képes. A tánccal kapcsolatban szól a tánczene hangszereiről, melyek koronként s vidékenként más-mások; magukról a zenészekről, kik a „talpalá valót" szolgáltatták. Kiegészítésül ehhez említjük, hogy a cigányokon kívül Dunántúl egy időben muzsikus zsidók is voltak; Csokonai Dorottyájában nemcsak versébe iktatja a toponári zsidókat, hanem külön jegyzetet is szentel nekik s a költemény folyamán több helyt szót ejt róluk.

A gazdag anyagnak puszta fölsorolását nem bírja meg az ismertetés szűk kerete, mert a szorosan vett magyar táncokon kívül kimerítően szól a könyv az idegen táncok hatásáról, valamint a magyar táncnak idegenben tett hódításáról, a kimeríthetetlenül gazdag táncnyelvről és tánckölteszetről, a magyar táncról a költészetben (csupán a versesben) s végül a magyar tánc irodalmának teljes jegyzékét is adja. Így a könyv mindazt összefoglalja, amit eddig a magyar táncról írtak s ezzel biztos alapot ád a további kutatásnak is. A szerző nemcsak szép könyvet írt, hanem a szó valódi értelmében nemzeti munkát végzett, eszközt és fegyvert adott az erejében megfogyatkozott magyarságnak megújulására.

Tolnai Vilmos.

Farkas Gyula: Vörösmarty az ember. E kis füzet a szerzőtől kiadott *Klasszikus sorozat* második számaként jelent meg Berlinben (az 1. szám Petőfi válogatott költeményeit hozta), Ludwig Voggenreiter könyvkiadó magyar osztályában. Vörösmarty azon költeményeit tartalmazza, melyek, mint a cím is figyelmeztet rá, az emberre nézve vallomást tevők s emellett a költő legszebb remekei. Farkas Gyula Vörösmartyról, az emberről a füzet végén rövid életrajzi vázlat mellett tartalmas, összefoglaló képet is ad, még pedig akkép, hogy az ember mellett a költő arcvonásai is meg elevenednek. A füzet célja, hogy a megszállt területek magyar ifjúságát a nagy költő ismeretéhez vezesse. Vörösmarty huszonhat költeményét választotta ki e célból a szerkesztő; több költemény „kényszerítő okok" következtében maradt ki, valószínűleg azért, hogy az ifjúság a kis füzetet olcsóbban kaphassa meg. Említésre érdemes, hogy e vállalatban a klasszikus sorozaton kívül Ifjúsági regénytár és Cserkészkönyvtár is megjelenik. *pp.*

Torday Emil: Bolyongások Afrikában. (Világirodalom kiadása.) Torday Emil munkája három utazás, kilenc év tapasztalatainak és élményeinek foglalata. A tudományos eredményeket francia nyelven írta meg a belga kormány kiadásában megjelenő pazar kiállítású, művészi illusztrációkkal díszített, gyönyörű kötetekben.

Torday — folyóiratunk munkatársa — Budapesten született, 1875-ben. Húsz esztendős korában került Afrikába, a Kongó vidékére belga állami szolgálatban és egészen 1909 nyaráig — csekély megszakításokkal — künn tartózkodott. 1901-ben tette első nagyobb utazását a Tanganyika- és a Meru-tóhoz. Főleg néprajzi és nyelvészeti kutatásokkal foglalkozott. Kitűnő nyelvtehetségnek bizonyult, több bennszülött nyelvet elsajátított oly alapossággal, hogy még nyelvtanukat és szótárukat is elkészítette.

Európában tett látogatása után, 1905-ben újabb útra indult a Kvilu vidékére, ahonnét egész kötetre való feljegyzéssel tért haza. 1907 őszén a British Museum megbízásából még egyszer visszatért a Kongó vidékére. Erről az utazásáról 1909 szeptemberében jött haza.

Torday könyve bevilágít a „legsötétebb világrész" rejtelmeibe. Belátunk révén a négerek lelkivilágába, amelyet oly ferdén szoktunk innen a „kultúrvilágból", Európából megítélni. Honfitársunk fegyveres kíséret nélkül járta be a Kongó álla-

mot széltében-hosszában, bemerészkedett a legharciasabb hírben álló, sőt egészen ellenséges, ismeretlen törzsek közé és a haja szála sem görbült meg. Ezzel Torday megdönti a feketék kegyetlen hajlamairól, embertelen vadságáról szállongó hiedelmeket. Ideális utazó, amint Tordayt az angolok jellemezték, akinek a bennszülöttekkel való érintkezéséből, csak jó háramlik a fehérekre éppúgy, mint a feketékre. Türelem, emberismeret és tapintat az a három erény, amely nélkül néprajzi kutató nem boldogul primitiv népek között. Már pedig, amint azt a londoni földrajzi társaságban megállapították: „Torday ethnológiai eredményei valóban nagyjelentőségűek. Az afrikai bennszülöttek művelődéstörténetének új fejezetét tárják elénk kutatásai..." Ez a magyar népszerű útleírás csillog a könnyed, közvetlen egészséges, humortól, perspektivákat nyit, mert az afrikai lélekben is „gigantikus erők szunnyadoznak, amelyek egyaránt ragadhatják jó vagy rossz felé".

Belátunk könyve segítségével a rabszolga-sorsba is. Primitiv népek igazságszolgáltatása más utakon jár, mint a miénk. A „házi rabszolgaság" lényegében nálunk is megvan más nevek alá bujtatva, mondja Torday. A primitiv afrikai törzsek „rabszolgái" többnyire nem rabszolgáknak születnek, csak szerencsétlen körülmények döntik bele a rabszolgasorsba. Például ha az adós nem tud fizetni, a hitelező „rabszolgájává", igazában vendégévé lesz. Máskor az úgynevezett falurosszát, aki csak szégyenére válik a falunak, mert lop és zavarja a lakosság házi békéjét, maga a falu adja el rabszolgának, mivel ha börtönbe vetne (mint nálunk), a községnek kellene eltartania.

Ez a házi rabszolgaság tisztára bennszülött intézmény, amit a fehérek nem ismernek. A bennszülöttek azonban kézzel-lábbal tiltakoznának ellene, ha mi el akarnók törölni ezt az intézményt, amely valóságos szükséglet az ő társadalmi szervezetükben.

Az igazi rabszolgaság, amelyet mi ismerünk, az Afrikáról olvasottak alapján, hivatalosan, papiroson megszűnt, valójában azonban még sokszor felüti fejét egyes lelketlen, inkább fehér emberek működése révén.

Szerzőnk művét olvasgatva, eszünkbe jut, mennyi badarságot szedtünk magunkba a sok népszerű munkából gyermek- és felnőtt korunkban egyaránt, amelyeket szerzőik itthon, Európában férceltek össze, anélkül, hogy csak négert is láttak volna. Aki látta a négert, másként ír róluk. Azt ajánlja Torday minden Afrika-kutatónak: bánj úgy a feketével, ahogy szeretnéd, hogy ők bánjanak veled. A feketék megbocsátják nekünk a mi színtelen arcunkat és csúfságunkat; ha nem látnak is félistent az európaiban, mint ahogy sokan elvárnák tőlük, megbecsülik érdeme szerint.

Az igaz embernek mindig gyönyörűség az igazság olvasása. Torday könyve sok gyönyörűséggel van tele. *Horváth Károly.*

Winkler Elemér: Bűnök és büntetések a régi Sopronban. Külsejére nézve egy büntetőjogász történelmi tanulmánya, mely gondos levéltári kutatásokon alapul; ha azonban mélyebben nézünk az adatok sűrű sorai közé, meglátjuk belőle az örök emberi mikrokozmosznak képét, amint Sopron régi életében tükröződik; az emberi Janus-feinek sötétebb arcát, melyet szenvedély és ravaszság, kétségbeesés és alattomosság torzít. Érdekessé teszi a műveceskét az a körülmény, hogy Sopronban nem országos jog szerint ítéltek, hanem a helyi szokásjog alapján, melyre némi hatással volt egyrészt a német Sachsen- és Schwabenspiegel, másrészt a többi határszéli város jogszokása; így a felsorolt bűnesetek és megtorlásuk korfestő színezetet is kap. Sok helyt a néplélek naiv lüktetését érezzük, amint a hiedelmekben és babonákban nyilvánul s ezért a művecskének néplélektani értéke is van. A kínvallatás sötét lapjai mellett akadnak olyanok is, melyek jóízű mosolyra is bírják az embert; például mikor az árdrágító pékeket, kiken a pénzbirság nem fog, arra ítélik, hogy egy külön e célra szerkesztett készülékkel megmártják a város tavában. (Nürnbergben annyiszor, ahány latnyi súly hiányzott a törvényesen megállapított súlyú kenyérből.) Az érdemes polgárok a régi Sopronban nem mulathattak „kivilágos kivirradtig", mert nyolc órakor megszólalt a „sörharang", s

mérni; míg a bormérés a kilenckor konduló harang szaváig meg volt engedve. Azontúl minden illetéktelenül utcán járó embert az őrjárat a városházára vitt. *T. V.*

A reformáció és a magyarság. A humanizmus aránylag kisebbkörű s szemre — legalább nálunk — kevés nyomot hagyó hullámánál mélyebb hatást tett a reformáció lelki forradalma, mely látszólag csupán egyházi téren jelentett változást, lényegében azonban az állami és társadalmi élet másféle vonatkozásaiban is erősen éreztette befolyását. A gondolat- és lelkiismereti szabadság jogát hirdető, sőt követelő tanítás a néplélekhez férkőzés eszközeinek fölismerésével hamarosan elterjedt s nemzeti sorsunknak alakító tényezője lett. Szerepe milyenségére nézve a tárgyilagos történetírás már régen megállapodott s a köztudatot sem hagyta tájékozatlanul. Hogy az ismert tényeket most új csoportosításban is népszerűsítik, az bizonyára összefügg napjaink világnézeti küzdelmeivel, s természetes következménye egybütt tapasztalható hasonló törekvéseknek.

A Bethlen-könyvtár füzetei közrebocsátásának is ez az időszerű jelenség az indítéka. E kiadványok, mint a hozzájuk csatolt tájékoztatóból kitűnik, egyenesen abból a célból készültek, hogy a nemzeti művelődés előmozdítása mellett bizonyságot tegyenek a kálvinista szellem erőforrásairól.

E cél szolgálatában Rugonfalvi Kiss István *Bethlen Gábor* erdélyi fejedelem alakját eleveníti föl; azét a kálvinista uralkodóét, akinek élettörténete politikai és művelődési téren egyaránt szép példája marad a felelősségérzettől áthatott tettrekész hazafiságnak. S. Szabó József *(A Perényiek a magyar reformáció szolgálatában)* egy nagymultú családnak a művelődés érdekében való buzgólkodását állítja követésre méltónak e tekintetben közömbös korunk elé; míg Harsányi István *(A reformáció hatása a közművelődésre)* összefoglaló képet nyujt az egész szellemi mozgalom sokirányú jelentőségéről.

Mind a három mű nemes szándékból fakadó lelkesedéssel, megfelelő tárgyismerettel és íráskészséggel törekszik az indítékul szolgáló cél megvalósítására. A szerzők vállalkozása sok tapintatot kívánt, mert állandóan számolniok kellett a legkényesebb dolgok egyikével: a felekezeti érzékenységgel. A két első füzet már tárgyánál fogva könnyebben megbirkózhatott e feladattal, a harmadik mű adatainak hangsúlyozásában azonban néhol a megengedhetőnél nagyobb nyomaték érvényesül. *A. B.*

Verseskönyvek. *Falu Tamás* tíz éven belül negyedik költeményes füzetét adja ki most, *A lélek mindenütt kihajt* címmel. Közben két erősen lirai színezetű regénye is megjelent, melyek egyike pályadíjat nyert. Munkáinak felsorolása legújabb könyve borítékán arról tanúskodik, hogy művei kapósak voltak: egytől-egyig elfogytak. Kelendőségének egyik oka nyilván egyéniségének szeretetreméltósága. Hangja nem a szenvedélyes fájdalom jajkiáltása, inkább csak enyhe bánat sóhajtása. Aktivitás nincs benne semmi, a helyzet, amelyben olvasói előtt megjelenik, mindig az ölbetettkezű merengésé. S ez a merengés sem merül el a lelkiélet mélyebb regióiba, legtöbbször csak a felszínen lebeg. S ehhez mérten a formának is könnyű lebegését szereti, s néha el is találja a kedves könnyedség hangját, de épp annyiszor — súlytalanná is válik. Erősebb lelki felindulást sohasem ébreszt, s talán kedveltségének ez is egyik tényezője. A versolvasók kiválasztott kisebbsége aligha vallja Falut a magáénak, de ez a kisebbség valóban elenyészően maroknyi a nagy átlaghoz képest, mely versben legszívesebben az egészen személytelen s felhőként átfutó mélabút fogadja, kivált ha röpke dalformában kínálják. Ezért hatódnak meg semmitmondó szalondalocskákon olyanok is, akik a költészet valódi megnyilatkozásai iránt gyógyíthatatlanul botfülűek.

Falu régibb versesekönyvei a háborús években jelentek meg. De a keserves megpróbáltatások nem voltak alkalmasak arra, hogy a Falu gyakorlata szerint való „témákat" szolgáltassanak, s ha néha mégis hangot akart adni a kor meggyötört lelkének, múlhatatlanul beleesett a háborús kabaré-költészet unos-untig

ismert hangnemébe, abba a műfajba, melyet Tóth Árpád nem éppen hízelgő, de velejében találó szóval „vérből szűrt limonádé"-nak keresztelt el. Még legújabb kötetébe is belékerült egy efféle háborús ötlet-verse, a *Kenyerek Miatyánkja*. Eddig — így fordítja meg benne a tételt Falu „eredetiséget" kergető fantáziája — az emberek mindennapi kenyerükért imádkoztak. De most az ember van pusztulóban. Nosza hát, hadd imádkozzanak most az egyszer a kenyerek a fogyasztókért! S nyomban meg is rajzolja a képet, amint „A kenyerek a polcon Halkan keresztet vetnek (!)" és „Ima száll mindenünnet: Add meg a mi mindennapi emberünket!" Az efféle *poént* megzenésítve talán pillanatnyilag „beüt", de az érettebb versolvasót inkább elriasztja, semmint valódi lelki élménnyel gazdagítja.

Versírói természetéből folyik az is, hogy Falu költészete legelső jelentkezése óta úgyszólván semmi változást sem mutat; az *Óperencia* c. bemutatkozása ugyanazokat a vonásokat tárja fel, amelyek a most közrebocsátott gyüjteménynek is legszembeötlőbb jegyei. Akkor is a tíztizenkét soros dalformát kedvelte, s ma is az ilyen heinei hangot próbálgatja, legfeljebb kissé kevesebb frisseséggel s ennélfogva több modorossággal. Lényegében éppenséggel nem is heinei: sokszor inkább csak a megmaradt „Phlegmá"-t láttatja, mint az elszállt „Spiritus" nyomát, ami pedig Heinében legtöbbször mégis csak megérezhető. „Keztyűs ember"-nek mondja magát a kötet megnyitó versében:

Gondolatomon keztyűt hordok
És fehér keztyűt hord kezem,
Nem érzem meg a boldogságot,
Amikor kezet fog velem.

S ez a keztyűsség végig jellemző a könyv valamennyi versére. Hogy érezzük meg ezen keresztül a költő lírai hőfokát? A halott erdőnek készít pompás temetést egyik versében, s ekként fejezi be:

Hívjatok el minden papot,
Hogy mindegyik levél fölött
Külön egy pap álljon,
És mindegyik levél fölött
Egy pap prédikáljon.

Meglepő groteszkséget talán lelhetni az ilyenekben, de megkapó átérzettséget aligha. Kedvesének ezzel kedveskedik: „Ha jő is az alkony, A napot majd tartom Az ernyőd felett." Ez kigondolt költészet, nem az érzésé. Pedig Falu érezhetően meleg, ellágyulásokra hajló lélek, aki talán csak szemérmességből menekül efféle kifestett palánkok mögé. De mi haszna, ha végül csak a tarka festést látjuk, nem éppen nagy gyönyörűségünkre? Sokszor a csattanókergetéssel rontja el egyik-másik szépen induló lírai mondanivalóját. Finom sorai vannak „az éj gyászkendőjéről", mely „Ráborul minden szenvedőre, Mint halottra a szemfedője". De itt is gorombán kizökkent a hangulatból ezzel a módfelett mesterkélt záróakkorddal:

Egyik sarkára rásóhajtom
A bánatom. A monogrammom.

A baj ott van, hogy Falu éppen ezekben a csinálságokban sejti a legeredetibb „trouvaille"-okat, melyekért legott kész feláldozni kompozicióinak művészi egységét és zártságát.

Taine a költészetnek azt a nemét, melynek Falu immár negyedik kötetében mutatkozik könnyűtollú művelőjéül, szellemi cukrászatnak nevezte; s a nagyközönség szívesen is jár cukrászdába. De a túlságosan édesre kikészített mélabú előbb-utóbb émelygést okoz. És elrontott gyomorral a cukrászkészítmények cirádás díszítményeit sem igen tudjuk többé méltányolni.

Különben Falu költői egyéniségének jellemzése végett nem is kell Taine-hoz folyamodnunk. *Ének* c. verse végén igen közel jár a mi benyomásunkhoz, midőn úgy beszél magáról,

Mint aki lombfűrésszel
Tévedt a rengetegbe.

A lombfűrész-munkának is lehetnek kedvelői, hanem az az egy bizonyos, hogy a legbámulatosabb lombfűrész-remek sem igen képes valami sokat és nagyot közölni velünk a — rengetegről.

Falu Tamás verseiből — az újakból is, a régiekből is — finomlelkű, érzékeny ember szól hozzánk, aki rokonszenves meggyőződéssel írja költeményei élére, hogy *A lélek mindenütt kihajt*. Kifejezőmódjának költői magvatlanságán és modorosságig menő mesterkedésein múlik, hogy legtöbbször éppen a lélek sik-

kad el a kigondolt formákban, s könyveit forgatva ezért gondolunk nem egyszer Vörösmarty szavaira: „A versek nem rosszak, legalább nem mind; de hiányzik bennök ama legbensőbb valóság szentsége, mely a költeményt a koholmánytól megkülönbözteti."

*

Ölvedi László igen fiatal ember, abból a nemzedékből való, mely a háborúvesztés s a történelmi Magyarország megcsonkulása idején serdült fel. Első költői jelentkezései már az irredentizmus keserűségének és dacának szavát hallatták, s azokban az években a végek panaszára figyelmes fülek hamarosan meg is hallották tüzes beszédét. A Dévénytől Mármarosszigetig húzódó országperem nem nagyszámú magyar versírói között határozott reménységet ébresztett tehetsége iránt.

Első termését 1922-ben egy *Valakit várunk* című füzetben gyüjtötte egybe. A könyv harmincegynéhány verse mind friss, lendületes temperamentumra, igaz érzésre s — fiatalos egyenetlenségei ellenére — nem egyszer kifejezésben is erőre és eredetiségre vallott. Kész, benső hangulatában és formai megoldásában teljes költemény még nem igen akadt közte, de viszont olyan is alig, melyben legalább sorok vagy fordulatok valódi tehetség megmozdulását ne gyaníttatták volna.

Néhány hónappal ezelőtt *A bányász éneke* címmel második verseskönyvét bocsátotta közzé. Ez a gyüjtemény a berlini Ludwig Voggenreiter Verlag magyar osztályának kiadványaként jelent meg, s majd félszáz újabb verset foglal magában. Költői termésének e nagy szaporasága szintén fiatalos vonás, de egészben véve nem a legszerencsésebben nyilvánítja lírai kibontakozását: többet nyujt a forrongásból, mint a megtisztult eredményből. Őszintén megvallom, hogy ez a második kötet csak igen kis részben éri el azt a színvonalat, amelyet Ölvedi első könyvének jobb darabjai ígértek. Mintha — pusztán a gyüjtemény tetemesebbé növelése végett — olyan ifjonti versek is belekerültek volna, amelyeket a gondosabb megrostálás az első füzetből kirekesztett. Formailag alig fejlődött valamit, sőt néha egyenest visszaesést mutat. „Mások pórázán sohse jártam" — vallja fiatalos önérzettel költőnk, de mondanivalójának formába öntése tekintetében — úgy érezzük — önérzetének kára nélkül magára vehetné a magyar költői kifejezés mestereinek pórázát, hogy hamarabb — önmagára találjon, s a maga egyéniségének színeiben jelenhessen meg. A verselést annak idején meglehetősen szabadon kezelt jambusokban kezdte meg, s most — a vers erősebb belső kötése híján — sokszor egészen pongyolának és tehetetlennek érzik. *Hiába* című versében, melyben Reményik konfesszióira emlékeztetően saját művészete mellett tesz hitvallást, éppen Reményik nagy kifejezésbeli erejét nem találjuk, ami az efféle vallomásnak súlyt és tekintélyt adhat. Ilyen sorokat olvasunk benne.

Ostoromat kötöm csomóra
S úgy szétverek köztük, de úgy ám,
Derekabbul sohasem tudnám.

Ily gyámoltalanság nem szárnyaltatja a gondolatot, inkább Prokrustes-ágyba szorítja. Dóczy Lajos Faust-fordításában akadnak özönével efféle „nyesedék"-ek, de őt legalább az eredeti szöveg megszabott formába erőltetésének nehézségei mentik.

Rímeiben is kevés az önkéntelenség, vagy annak művészi látszata, szóval a valóban költői rímhangulat. A könyvének címet adó beköszöntőversben legott ilyen rímpárok rikítanak:

... bedőlt a bánya;
Pusztulhatunk, a fene bánja.

Kopogok a koporsódeszkán:
A feleletet várom eztán.

Ez a gyenge rímelés különösen olyan verseiben szembeszökő, melyekben (például a *Magamhoz* című-ben) komplikált formákat kísérel meg; az ilyen alaki megoldások egymásba öltözött sokríműségét egyelőre még nem bírja meg formakészsége.

Képeinek tisztasága is csak ritkán zavartalan. Vagy merőben plasztikátlan, mint ebben:

... bennem élt
Az álomkirály szunnyadó fia —

vagy képzavarba téved, mint például e szobrász-hasonlatban:

Amit vésték ...
... bús agyag.

A kő vésését s az agyag gyúrását nem lehet így együvé láttatni; pe-

dig a költői asszociáció hatásának — habár a legsejtetőbb vonatkoztatás útján is — alapföltétele a láttatás. Még régies-magyaros stílű, pályázati dícséretet nyert *Sebestyén diák*jában is akad ilyen bajosan realizálható kép:

Mosolygó kedvemnek hej, roskadt a lába.

Ugyanebben a versben lelhetni példát az erőszakos rímfogásra is:

— Forgatni a kardot, kopját törni, *vívni*, —
„Vitéz lesz azokból, mint az apjuk, *ím ni*."

S mint a rím kedvéért, akként néha pusztán a sorhosszúság okáért is kitoldó, henye, vagy éppen gyengítő jelzőket alkalmaz: „Ijesztő csend kél, néma, nesztelen." — „A barsi bérc néma, hallgatag."

Nem egy sorát egészen zavarossá cifrázza: „Csélcsap esti szél zümjét esengem."

Ilyenkor mintha nem csupán a kifejezés nehézkességén múlnék a verssor plasztikátlansága: a gondolat maga is híján van a művészi tisztaságnak; mint ahogy Ölvedi maga mondja egy helyen: „Gondolatom sokszor oly suta."

Szándékosan bíbelődtem ily hosszan költőnk technikai fogyatkozásaival. A művészet mesterségbeli része ifjú poétáknál nem közömbös kérdés; gyermeknél sem közömbös, hogy helyes artikulálással kapatják-e beszédre. Az újabb magyar költőkből Ölvedi szemmelláthatóan sokat forgatja Reményiket is, Adyt is; egyénisége amazéval több vonásban rokon, emezétől merőben idegen; de költői magvasság dolgában egyaránt tanulhat az erősen gondolati színezetű Reményiktől s a merő szimbólumban élő Adytól. A *Dal egy virághoz* (Előveszlek, hervadt kis virág, Beszélgessünk... stb.) nyilván Ady *Beszélgetés egy szekfűvel* című versétől függ, de emennek erős benső hangulatát meg sem közelíti. Itt is szerencsétlenül túlzó képpel bontja meg az egységet:

Te (t. i. *kis virág*) hullottál balog utamra,
Meteor vagy, tán örök *napom*?

A túlzás jellegzetesen fiatalos vonás. Ölvedi is kilábalhat belőle. De ehhez komoly tanulásra és önfegyelmezésre van szüksége. Új kötetében is akad elég biztató jel arra, hogy előbb-utóbb kibontakozik, s ha majd talán a mostaninál ösztövérebb könyvvel, de bensőleg is, formailag is megérleltebb versekkel jelentkezik ismét, nem kell immár mentségéül idézni azt a sorát, melyet ebben a kötetében olyan rokonszenves lelkességgel dalol:

Húsz év tüzét lobogja vérem.

Rédey Tivadar.

Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete. *Pintér Jenő*, alig pár év alatt, kétszer is foglalkoztatta a tudományos sajtót. Első ízben *A magyar irodalom történetének kézikönyve*, majd bővített és átdolgozott iskolai irodalomtörténete megjelenésekor. Az előbbi nagyszabású, tiszteletet parancsoló tudományos mű. Ha csak annyi érdeme volna is, hogy nélkülözhetetlen forrásmunka, megbízható, lelkiismeretes kalauz, máris fejezetet érdemel a magyar irodalomtörténetírás történetében.

Másik könyvével egy régi hibán akart segíteni, mely — a gyakorlatban — a legjobb tankönyv ellenére ott kísértett. Elméleti és olvasmányi rész nem volt eléggé áthidalva, másrészt az írók készen kapott, sokszor pompás és aránylag kimerítő jellemzése, a tartalmak hosszú ismertetése szinte alkalmat adott az átlagdiáknak, hogy megállapításokat magoljon s magánolvasmányait felületesen végezze. Szomorú képet nyernénk, ha megkérdezhető statisztikánk volna róla, hogy érettségiig hány magánolvasmányt dolgoznak fel a tanulók. Pintér itt akart használni, munkára, olvasásra, önállóságra akarta szorítani a diákot. Ezért fontosabb nála a szemelvényi rész, egy sereg nagy tudással és körültekintéssel összeállított útbaigazítás, s az elméleti részben ezért olyan szűkszavú ő. Csupán körvonalakat ád, hogy a részleteket maga a diák rajzolja meg, kiszabott s kétszeresen megkövetelt magánolvasmányai alapján. Helyes vezetéssel kiváló sikere lehet Pintér módszerének.

Új könyvét a művelt közönségnek szánta. A zsebkiadás szövege teljesen azonos az előbb említett iskolai irodalomtörténet szövegével. Legfeljebb egy-két mondat maradt el, itt-ott a sorrend más, és nincsenek benne szemelvények. Pedig ha van külön az ifjúságnak és külön a közönségnek való könyv, úgy azoknak nyelvben, modorban, koncepcióban

is elütőnek kell lenniök. Bármenynyire műveltnek tartsuk is a közönséget, átlagos nivót kell zsinórmértékül vennünk, ehhez szabnunk a mű egész koncepcióját s a népszerűsítés hangján beszélnünk. Ez a hang belekívánkozik a következő kiadásba. Bővítésre sincs szükség, hiszen sok szám, sok szürke név bátran kieshet, s akkor a könyv teljesen meg fog felelni hivatásának.

Vajthó László.

Magyar Népművészet. *I. Rábaközi hímzések.* (1.) *Összeállította dr. Bátky Zsigmond* a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának igazgatója. *II. Szilágysági hímzések.* (1.) *Összeállította dr. Győrffy István* m. n. múzeumi igazgató-őr. (Kiadja a M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya. VI. Városliget, Iparcsarnok. Budapest, 1924. — Alapára füzetenkint 10 K.). — E most megjelent két füzet nagyszabású magyar vállalkozás kezdetét jelenti. Félévszázadon keresztül szakadatlan szorgalommal gyűjtögette legelőkelőbb, legrégibb tudományos intézetünk, Nemzeti Múzeumunk, a magyar nép életét illusztráló tárgyi bizonyítékok sorában e leghívebb hagyományhordozó társadalmi réteg alkotó képzeletének játékos bizonyságait, művészkedésének bájos alkotásait. E fáradhatatlan gyűjtő és konzerváló munka eredménye az a nagyszerű, a maga nemében egyetlen gyűjtemény, mely a városligeti Iparcsarnok rozzant födele alatt egymagában mutogatja a sajátos, külön magyar tárgyi világ forma- és színbeli szemkápráztató kincseit. E dús kincses kamara drágaságait eső, hó, fagy, rekkenő nyári hőség emészti, s a tűzveszélyesség szüntelen fenyegető réme veti föléje árnyékát. Szinte érthetetlen, hogy a magyar társadalom közönnyel nézi e soha többé össze nem gyűjthető magyar értékek lassú pusztulását. Úgy érezzük, mintha a Néprajzi Osztály derék tisztviselőit ez el nem múló aggodalom is serkentette volna most induló vállalkozásukra, hogy amit a pusztító elemek ellen fizikai harccal megvédeni nem tudnak, legalább írásban és ábrázolatban megmentsék a mának, de kivált a jövendő számára, mert annak már a legnagyobb áldozatok árán sem fog sikerülni a magyar népművészet elmult virágkorának darabjait összeszedni.

Ami magát a kiadványt illeti, kétségtelen, hogy mind forrásának (a Nemzeti Múzeumnak), mind feldolgozóinak (a Múzeum tisztviselőinek) tudományos hitele vitán felül áll s e tekintetben a készülő sorozat a legmegbízhatóbb kincses tulipántos láda. Ahogy a két első füzetből látjuk, a vállalkozók mintegy monográfikus móddal haladnak, alaposan kiknázva a szemügyre vett kisebb földrajzi vagy tárgyi területet, csoportot. Ideje is volt már hogy így történjék, hogy a néhány favorizált népművészeti területen (Mezőkövesd, Kalotaszeg, Torockó stb.) túl is tájékozódhassunk és tanulhassunk s csak helyeselhetjük, hogy oly két területtel kezdték, amelyek a nagyközönség szemében kétségkívül ismeretlen mezők. Mert még a népművészet kérdéseiben forgolódott magyarok sem igen emlegették sem a Rábaközt, sem a Szilágyságot. Ez pedig, mint a két füzet mutatja, megokolatlan volt, mert a szilágyiak és rábaköziek is alkottak olyan magyar szépségeket (legalább a hímzés terén), amelyek méltán beleillenek a magyar népi művészkedés e most induló, maradandó múzeumába. Iparművészek, művészek, rajztanítók, hivatásos és dilettáns hímzők számára egyformán jól használható lapok ezek, füzetenként 32 oldalon ontva a magyar népi képzelet rajztudását s a keresztszemes jellegű technikai megoldásokat. A bevezetések kellően tájékoztatnak általánosságban és részletekben, az egyes rajzok múzeumi eredeti példányainak leltári számait is idézve, ami könnyen lehetővé teszi az eredetiek tanulmányozását is. A füzetekhez öltésleolvasó hálózat is van mellékelve ami laikusok számára is könnyűvé teszi a mustrák másolását. *R. V.*

Juhász Margit: Búzavirág. Igénytelen kis verses füzetet jelöl ezzel a címmel a szerző. Szelíd sóhajok, röpke hangulatok vannak csokorba kötve, mint halvány búzavirágok. Csendes érzelmek hangja száll felénk, a szenvedély ereje nélkül. A forró szavakat leányos szemérem fojtja el: „Örök állnak a lelkem ajtajánál; Púdor keze vigyáz". Egyik

költeményében maga jellemzi egyszerű lyráját:

A szavam halk, a csendeseknek szólok,
Kevés színeset, sok-sok borúsat.

Szelíd, melancholikus életszemlélet, rezignált szerelemvágy nyer igénytelen költői kifejezést Juhász Margit verseiben. Kedvelt motivumai: az ősz, tél, sárguló falevél és pusztuló erdő, mint az elmúlás szimbólumai. Jól ismert és százszor megénekelt motivumok, melyeknek egyhangúságát csak az egyéniség varázsa enyhítheti. A stílus még erős Ady-hatásra vall, s a legsikerültebb darabokban is kevés még most a határozottabb egyéni szín. Mindazáltal rokonszenves megnyilatkozásai e versek egy kibontakozni kezdő, fogékony leányléleknek.

Gulyás Sándor.

Lambrecht Kálmán: Az őslények világa. A Föld és az élet története. (Kultúra-kiadás.)

A tér, idő, alak- és esemény-sorok nehezen áttekinthető szövedéke az, amit Földünk élettörténete elébünk tár. Évmilliók tűntek egymás után. Az idők folyamán föld- és kőzetrétegek rakódtak Földünkre. A rétegképződés idején élt állatok és növények maradványait az egykorú rétegek eltemették és meg is őrizték. A kövületek millióinak föltárása néhány évtized óta annyira haladt, hogy új tudományszak tanít immár a kihalt lények élettörténetéről. Ennek a rég letűnt világnak tér-, idő- és alakviszonyait egyszerűen, közérthetően megvilágítani nehéz föladat. Szaktudás mellett tanítóérzéket és írói talentumot igényel.

Hogy milyen nehéz e föladat, azt eléggé igazolja a német irodalomnak nálunk is ismert több népszerűsítő kísérlete (Carus, Walter; az utóbbi magyarul is). Vaskos kötetek, pazar illusztrációk hajótörést szenvednek az olvasó türelmén: átlapozzuk, de a szövegbe belefáradunk. S most e szerény kis zsebkönyv versenyre kél velük, szívünk mellé férkőzik és barátunkká szegődik. Tájékoztat egy új tudomány meglepő fölfedezéseiről. És ami a nagynevű németeknek nehéz probléma volt, az Herman Ottó feledhetetlen életrajzírójának csak könnyed, majdnem riporteri vállalkozás.

Hibátlannak és tudományosan bevégzettnek nem mondhatjuk Lambrecht könyvét. Például szó sincs róla, hogy „a jelenkor *egyetlen* ősállatát" látnók az okapiban, vagy hogy a szén úgy képződnék az erdőben, ahogy azt a 69. lap elején sietve elmondja. A szénképződés tényezői, többek közt a mikroorganizmusok jelentősége, sokakat érdekeltek volna e helyen. A lágy és puha szók értelmi megkülönböztetését és egypár kisebb igazítást szívesen ajánlunk még a szerző figyelmébe a máris kilátásban levő második kiadáshoz. A kiadótól is több jó körvonalrajzot várunk még. Ez a szöveg megérdemli, hogy több és szebb képet kapjon.

De mostani formájában is kiválóan sikerült, jó és kedves könyv. Ki gondolt volna arra, hogy ügyes tárgycsoportosítással, költői idézetekkel, sőt Kovalewski Szónya regényével, a borostyánkő, a sárkány meg Atlantisz mondáival is előbbre vihetjük a megismerést. Afrika és Dél-Amerika vélt kapcsolata ugyan még sok vitára fog alkalmat adni. Lambrecht fölfogása nem fejti meg, hogy miért olyan különböző e két földrész állatvilága és miért nem cserélődtek ki Atlantiszon át. Azt is nyílt kérdésül hagyja, hogy lehet-e összefüggés az ős sárkánygyíkok és a regevilág sárkányai közt. Láthatott-e az ősember valaha sárkányt?

De mindez csak arra vall, hogy szeretnénk az íróval szóbaállani, hogy az ő közvetlensége fölébreszti a kíváncsiságot, új problémákat hív ki és ezzel az érdeklődés útja már meg van alapozva. *Szilády Zoltán.*

Boros Ferenc: Napkeltekor. Végre valaki, akit nem Adyból kell és lehet megérteni, hanem aki mer és tud önmaga lenni. Boros Ferenc költészetében ezt az egyéniség-értéket méltányoljuk s hangsúlyozzuk legjobban. Hogy az Ady-utáni líra kifejezés-problémái, főként pedig szemlélet-formáinak újszerű kísérletei frissen érezhetők rajta, az nem jelent többet, mint hogy Boros Ferenc csakúgy, mint lírai kortársai, új irányban keresi önmagát s a haladást. Más kérdés azonban, vajjon ez az irány, mely valósággal a lélektani lehetőségek próbálkozásaira és kockázataira sodorva rá a lírát, túlozta a nyelv-asszociációs tényezők

szerepét: kedvezett-e ugyanakkor a költői egyéniség s vele a költőiség fejlődésének is? Nem úgy van-e azonban a dolog, hogy e lírában valahogyan a képzelet elszabadult az egész emberi érzéstől és valami értelmi, mondhatnám látás-érzelem hideg tengelyén közömbös magasságban pergeti nem annyira képeit, hanem üres alak-játékait. Ezért ennek nyomában egészen újszerű képvonal-ritmus egyensúlya lebeg a hang ritmusa felett, melyet elnyom, jelentéktelenné tesz, sőt el isront, mert mindent feláldoz a képkiképződés zsúfolt és száraz igényének. Nincs meg benne az az egymásból és egymásra építettség, amely a hang-ízből, a ritmus zenéjéből, a szó természetes, első erejéből, a képzelet érzelmi életéből összeolvasztja a vers-zamatot.

Boros Ferencet is magával ragadta ez a kísérleti lendület, amely aztán szétoldotta benne alkotó erőinek harmoniáját. Ez az önmagát egyenetlenül túlfokozás, ez a hevület nélkül „csinált", képet karikázó hangláz mintha terméketlenül emésztené fel hangulatait, lelke nagy pillanatait, sőt még világszemléletének nemes tisztaságát is.

Szerencsére azonban Boros Ferencben van egy konzervatívabb modernség is, amely az erősen levegőbe való kilengéstől vissza és rá tud húzódni a belső gyökérzetére s belülről készül el. Ez a Boros Ferenc nem bravúroskodó formai tehetség, hanem igazi, meleg, nekünk való költő; akinek lelkén fájdalmas mélységgel remeg egy vívódó emberség soksok kínja. Versei, ha nem is dalok, de mindig zenésen hangzók. A hangszínük tompa, mély, a bánat megenyhült fénye csillámlik rajtuk, mint egy halk, sóhajos Beethoven-akkord. A szavak ritmus-lépése ilyenkor lassú, mint a fáradt szívverés; a versütem rejtetten dobban, mintha alulról egy vergődő élet nehéz pihegése bontaná hullámzásba a sorokat. A rímek észrevétlenül fonódnak össze, finom hangvirágokba hajtanak, hosszan záródó hangzóikból eltűnik a bizonytalanság kihangzása és nyugtalansága, csend, béke ring bennük. A költészet vigasztalás lett. Ez Boros Ferenc önmagára találása és figyelemreméltó művészete is egyúttal.

Brisits Frigyes.

Szederkényi Anna: Lázadó szív. Füzessy Tamás egy házibálon gyermekkori ismerősével: Leveleky Annával találkozik. A fogságból csak nemrég hazaérkezett fiatalembert megigézi a sok léha, szórakozást hajszoló leány közt Anna komolysága, gondolkodásának disztingvált előkelősége, ideálizmusa s egyszerűsége. A fiatalok hamarosan egymásba szeretnek s szerelmét a férfi egy-két célzással tudtára is adja a leánynak. Hogy miért nem nyilatkozik határozottabban, az csakhamar kiderül. Tamás szülői társaságában — atyja kúriai bíró — vacsorázik, amikor jelentik, hogy egy koldusforma asszony szeretne vele beszélni. Tamás az asszonyban kínos meglepetéssel ismer — feleségére. A fogság züllesztő légkörében ugyanis inkább hálából, mint szerelemből feleségül vett egy orosz diákleányt, ki a hosszú rabság szenvedéseit elviselhetővé tette számára. Az asszonytól hazajövetelekor valamikép elszakadt s azóta ismerve (úgy látszik: inkább félreismerve) ez exaltált nő természetét azt remélte, hogy idő, távolság stb. módot és alkalmat adnak a nőnek, hogy máshoz csatlakozzék. Marjussza, az orosz nő azonban szerette Tamást s sok-sok viszontagság után íme megtalálta őt. Tamás bemutatja feleségét és gyermekét szüleinek, kik az első pillanatban megdöbbenéssel nézik az új jövevényeket, végül kénytelen-kelletlen belenyugosznak az adott helyzetbe. Az orosz nő ott él náluk, de abnormis viselkedésével s forradalmi gondolkodásával oly kevéssé illeszkedik bele környezetébe, hogy végül is lehetetlenné teszi a nyugodt együttélést. Hozzájárul, hogy Tamás, ki mint láttuk, teljesen kiábrándult a fogságban támadt érzésekből, új szerelemre lobbant s mostani sorsát éppen csak humánus szempontokból viseli el: szeretetlenségével, passzív magatartásával az asszonyt addig gyötri, míg az végül is — nem először — megcsalja. Marjussza megtudja azt is, hogy Tamás Leveleky Annát szereti. Gyermekét tehát elviszi Annának, maga nagylelkűen lemond Tamásról, egy orvos segítségével új „pályát" választ s nem áll útjában annak, hogy Tamás és Anna most már boldogok lehessenek.

A regény — mint látjuk — többet

markol, mint amennyit címe sejtet. Hogy szerelemről van benne szó, azt a Lázadó szív eléggé jelzi. Van azonban benne probléma is: milyen érzésváltozásokon megy át az ember, ha rendes viszonyokból züllött helyzetbe süllyed, majd innen ismét az előbbi normális körülmények közé emelkedik vissza. A szív átalakulását annak légkörváltozásában rajzolja s azt a kérdést veti fel: függetlenítheti-e magát az ember egy balga és végzetes lépés következményeitől a boldogság érdekében még azon az áron is, ha e szakadással másnak a boldogságát zúzza össze?

Szederkényi Anna e kérdést érdekes mesébe rejti s hősére nézve, mint láttuk, megnyugtató módon oldja meg. A regény felépítésében ott érzünk zökkenőt, ahol az orosz nő föllépése mintegy villámszerűen történik. E jelenet nincs exponálva. Igaz: az írónő hőse állandó nyomott hangulatával igyekszik figyelmeztetni a bekövetkező veszedelemre (ez esetben a nő, mint bolseviki diák valószínűleg „rövidhajú veszedelem"), de a fogság nyomorának, élményeinek rajza s ebben e szerelmi viszonynak legalább futólagos érintése jobban előkészítették volna a regény e nagy jelenetét. Az alakokat Szederkényi Anna nagy szeretettel rajzolja, de egy részük, úgy látszik, inkább típus, mint egyén. Hősnője (Anna) például több páthosszal beszél a kelleténél s inkább foglalkozásába látunk bele, mint lelkébe. A regény egy-két fejezete emellett vázlatszerű s a két epizódalak (Bányai Erzsébet, Varga dr.) sorsa s a regény tárgya közti összefüggés nincs eléggé kimélyítve.

E kifogásokkal szemben méltán említhetjük elismeréssel a mese érdekes fejlesztését, a hős családjának s ebben az anyaszeretetnek gyöngéd és finom rajzát s azt az eszményiséget, mely az írónő világnézetében nyilatkozik. Szederkényi Annának minden sorát nemes életfelfogás diktálja s e felfogást alakjaiba is átviszi. Ha hibákat követnek el — az élet kényszere s az ember gyengesége magyarázza ezeket —, vezekelnek értök s később jobb belátásra ébredve, tisztult erkölcsi érzékkel állnak magasabb célok szolgálatába vagy lesznek nemes eszmék és érzelmek képviselőivé. Általában inkább érzések kormányozzák tetteiket, mint akarat s ha az írónő valamelyik hősét nagyon rokonszenvessé kívánja előttünk tenni, mélyen érző szívvel ajándékozza meg. Ezért lesz hőse a szív emberévé, kiben kevesebb az akaraterő, mint a hősnőben; viszont hősnői: a félig fiú Marjussza s a filozofálásra hajló, szilárd jellemű Anna, bár elsősorban érző lények, energiájukkal a férfitípushoz közelednek. Hogy az írónő e jellemcserével a modern női lélek fejlődésében beállt változást jelzi, azt az is bizonyítja, hogy társadalmunk fejlődését s ebben a női jellem kialakulását éles szemmel figyeli meg.

Szederkényi Anna regényeit nemcsak meséje s érdekes alakjai, de eleven elbeszélő modora is vonzó olvasmánnyá teszik. Szereti alakjait beszéltetni, hogy így közvetlenebbül érintsen sorsuk. Párbeszédei tömörek, kiélezettek, előadásában itt-ott drámai erő lüktet. Ez erőt fokozza, hogy ékesen méltatja a női szív ezer tartózkodó szemérembe fojtott titkát, vágyát és reményét, csak azért, hogy a szertefoszlásukban rejlő tragikus elemet hangsúlyozza. Igéző leányálmok és ábrándok röpdösik itt körül a szívet, hogy hullásuk annál fájóbb legyen.

Csalódás, lemondás, boldogtalanság: többnyire ez a nő élete Szederkényinél. E regényben azonban már optimisztikusabb hang is megszólal. „Hiszek a boldogságban" mondja Leveleky Anna s az olvasó abban a reményben válik meg a könyvtől, hogy e hit a hősnő férjhezmenetele után sem fog csalódássá hervadni.

—rtm.—

S Z E M L E

Báró Podmaniczky Frigyes. (1824—1907.) Az a két évszám, mely testi életünk kezdetét és végét jelzi, meglehetősen semmitmondó adat. Hogy Petőfi 1823-ban született és huszonhat évig élt, s hogy Podmaniczky, az 1824-ik év szülöttje, nyolcvanhárom esztendős korában halt meg: ezt bizonyára nem árt tudnunk, de nem is vesszük sok hasznát sem Petőfire, sem Podmaniczkyra vonatkozólag, még kevésbbé a kettőjük értékének és jelentőségének egymáshoz való arányát illetőleg. Az a két évszám azt hirdeti nekünk, hogy Petőfihez mostoha volt az Idő, Podmaniczkyhoz meg kegyes... de vajjon ennek nem éppen az ellenkezője-e az igaz, ha sorsukat nem csupán a testi élet szűk határai között vesszük szemügyre? Sőt e szűk határok között is vajjon mondhatjuk-e szerencsésnek Podmaniczkyt abban a vonatkozásban, amely bennünket most érdekel, t. i. költői minőségében? A mult század ötvenes-hatvanas éveiben termékeny regényírói működést fejtett ki, de aztán búcsút mondott a költészetnek, s egy egész emberöltőnyi időn át élt még, mint közismert tagja a fővárosi társadalomnak, anélkül, hogy a magyar társadalom megőrizte volna emlékezetében Podmaniczky egykori regényírói munkásságát.

Mindenesetre van az ilyen életsorsban valami lehangoló vonás, de tragikum nincs benne, legalább a Podmaniczkyéban nincs. A költői hírnév útján való elindulás őreá nézve nem jelentette valami ellenállhatatlan ösztön érvényesülését, nem jelentett valami nagyszerű kockázatot, melyre az ember fölteszi egész életét, jövendőjét, boldogságát. Nem, a költő-Podmaniczkynak aligha fájt nagyon a korai elfeledtetés, hiszen — mondhatjuk — ő maga is hamarosan el tudott felejtkezni arról, hogy valaha egymás után surrantak ki tolla alól a regények. 1887—88-ban *Naplótöredékek* címen kiadta a maga életrajzát négy vaskos kötetben, s ebben a körülbelül ezer nyomtatott lapra terjedő önéletírásban összesen *három*(!) lapon (III. köt., 65—67. l.) emlékezik meg szépirodalmi egykori munkásságáról; sehol egyebütt egy szónyi utalás sincs e nagyterjedelmű mémoires-ban arra vonatkozólag, hogyan lett költővé, minő költői tervek foglalkoztatták s egyáltalán milyen szerepet játszott lelkében a művészi ihlet szent parancsszava. Az az imént említett pár lapnyi vallomás is szinte kiábrándítólag hat reánk, mert úgy érezzük belőle, hogy Podmaniczkynál az ihlet extázisának a helyét majdnem egészen elfoglalta a számító józanság, a teremtés titkáét az imitáció.

Íme a szóban forgó vallomás legfontosabb és legjellemzőbb részlete: „Regényeim megírása körül egészen azon utasítások szerint jártam el, melyeket még régebben sógoromtól, báró Jósika Miklóstól s báró Eötvös Józseftől nyertem s lestem el. Első teendőm volt eszerint az alaptervezet logikai összefüggésbe illesztett kidolgozása... A részletes kidolgozásra nézve főleg szükségesnek tartotta sógorom, hogy naponta zavartalanul egyhuzamban néhány órát lehessen az író elfoglalva, aminek igen nagy befolyása van a munka egyöntetűségére s az eszmeláncolat következetes s egymásba vágó kifejlésére. Megszakítani a munkásságot csak akkor tanácsos, mikor egy-egy epizódját történetünknek teljesen befejeztük s bezártuk. Az író sohasem legyen papír s irón nélkül, mert ha séta, utazás vagy társalgás közben valamely munkájába beilleszthető s helyesen felhasználható gondolat, eszme vagy leélt esemény villan meg agyában, azt rögtön jegyezze fel. Ez utóbbi szokást ezután egész életemen át minden teendőimre nézve követtem, aminek köszönhetem nagyrészben azt, hogy

agyam egy fiókos szekrényhez hasonló megosztáshoz szoktatva, a legkülönfélébb eszmékkel volt képes párhuzamosan s egymást nem zavarva foglalkozni...“

Látni való, hogy mindez csak *praktikum*, a költői alkotásmód mesterségi oldala, s megint más kérdés, hogy mint ilyen, mennyiben jó vagy rossz. Mindenesetre kiábrándító látvány reánk nézve egy regényköltő, aki a sógorától nyert utasítások szerint fiókos szekrénnyé rendezi be az agyát... de — sajnos — csakugyan ilyenformán van a dolog. Podmaniczky mindenben Jósikát igyekezett utánozni akkor, mikor már maga a mester is kezdett rohamosan hanyatlani, nemcsak népszerűségben, hanem tehetségben is. A Jósika-féle elbeszélő modor minden nehézkessége és egyéb fogyatkozása találkozót ad egymásnak a Podmaniczky regényeiben. Az értekező, száraz előadásmód, mely a maga sablonos közbeszólásaival minden lapon kétszer-háromszor megakasztja a cselekvényt s megzavarja az olvasót: Jósika-hatás ugyan, de a Jósika-féle recept adagjai aránytalan módon vannak még fárasztóbbá vegyítve. Hogy egyéb különbséget ne említsünk: Jósika valódi tehetség a folyamatos és kellemes magyar beszéd terén, Podmaniczkyn ellenben minduntalan érzik, hogy magyar nyelvérzéke és nyelvtudása fogyatékos. Ennek a fogyatkozásnak ő maga is tudatában volt, de egyúttal azt is tudta, hogy a többi magyar mágnás legnagyobbrészt még sokkal hátrább van ebben a tekintetben; „mikor én kezdettem irodalommal foglalkozni, még igen csekély számban léteztek oly mágnások, akik hazai nyelvünket annyira bírták, hogy irodalommal is képesek lettek volna foglalkozni“.

Stílus tekintetében tehát Podmaniczky regényei nem bírják el a komolyabb kritikát. De milyenek hát egyéb tekintetben?

A regényírónak a feladatát több helyen egybehangzólag így határozza meg: „a regény nem egyéb, mint maga az élet“. E feltűnően realisztikus hangzású elmélet csak annyit akar mondani, hogy a regényíró a tapasztalati szemlélet köréből merítse témájának nyersanyagát. El kell ismernünk, hogy Podmaniczky ezt a szabályt nemcsak másnak ajánlgatja, hanem önmagára nézve is kötelezőnek ismeri el s igyekszik tiszteletben tartani azt. Regényeinek a cselekvénye mindig az arisztokrácia körében játszik s ennek a társadalmi rétegnek az életmódja kellően megokolja azt, ha a cselekvény színhelye néha áttevődik például Párizsba, Nizzába, Olaszországba stb. De legnagyobbrészt Magyarország a színhely, még pedig a főváros és a vidék vegyesen, illetőleg egymást felváltva, úgy, ahogy az előkelők és gazdagok szoktak berendezkedni téli és nyári időtöltésre. De hiába támaszkodik az író bármennyi és bármily közvetetlen tapasztalati élményekre, ha tehetségéből hiányzik a megelevenítő erő. A szobák, ruhák stb. leírásában s az életképszerű jelenetekben (álarcos bál, szaloni összejövetel, színház) nyilvánvaló a Podmaniczky illetékessége, de ez aztán alig is terjed tovább. Főalakjai élettelen bábok, belsejüket nem hús és vér alkotja, hanem az elvont, lélektani magyarázatoknak az az óriási halmaza, mellyel ki vannak tömve. Ezek az örökös reflexiók mint reflexiók sem különös becsűek, illetőleg nem eredetiek.

Invenciója is sekélyes. Ismerve a regény feladatára vonatkozó realisztikus álláspontját, nem is várunk tőle gazdag fantáziára valló, izgalmas meseszövést, de éppen az *élet* legkisszerűbb viszonyaiban is megnyilvánuló sokféleség és változatosság hiányzik nála s a regénycselekvény útjai egy közös sablonban futnak össze. Már a bonyodalom elején könnyű kitalálni, hogy mi lesz a végső kifejlet, de — hogy a meglepődés ne hiányozzék — az utolsóelőtti fejezetben mindig megijeszt bennünket az író, lehetetlennek jelezvén a bonyodalom szerencsés kioldását; a legutolsó fejezet így válik különösen is megnyugtatóvá. A *Fekete dominó*ban már a legelső lapon egymásnak szánjuk Kunhalmi Béla grófot és Berki Eszter grofnőt; a bonyodalom, melyet egy vetélytárs megjelenése idézett elő, szerencsésen el is símul, de az utolsóelőtti fejezetben a honvéddé lett Béla grófról közhírré teszi a parancsnoka, hogy szeme láttára halt hősi halált; végül aztán kiderül, hogy veszedelmesen megkaszabolták ugyan Bélát, de felgyógyult s Eszterrel egybe-

kelhet. Az *Alföldi vadászok tanyájában* Zendy Kálmán gróf a regény legelején beleszeret Dévay Ágnes bárónőbe, akinek épen akkor volt az esküvője Marosi Gyula gróffal. Ez az akadály elhárul, Ágnes elválik a férjétől, de Kálmán időközben eltűnt s a hír szerint egy Amerikába indult hajóval ő is a tengerbe veszett; a hajó csakugyan elsüllyedt, de Kálmán véletlen folytán Hamburgban maradt s a regény jó véget ér. A *Régen történt mindez*ben Zavardy Marietta a regény egész folyamán törhetetlenül kitart a Keveházy Adorján iránti szerelmes hűségben, de a regény vége felé férjhez megy egy vén uzsoráshoz; szerencsére az uzsorás hamarosan meghal s nem áll tovább a szerelmes fiatalok útjába. Az *Egy csók nem a világ*ban — az egyetlen olyan novellában, melyben Podmaniczky a főúri osztályt az alsó népréteggel együttesen szerepelteti — a szép Pista legény, amiatti bánatában, hogy az ő Katiját egy úrfi megcsókolta, a novella utolsóelőtti fejezetében felakasztja magát egy erdei fára; de egy másik legény még idejében levágja a kötélről s így a novella címe nem marad hazugságban.

Minek köszönhette hát Podmaniczky, hogy másfél évtizeden keresztül megvolt a maga olvasóközönsége? Mindannak, amit eddig elmondottunk regényeiről. Az ötvenes-hatvanas évek nemzedéke a hazafiasság szempontjának színező világításában látta az irodalmat is; a nem tősgyökeres magyarajkú főúr, aki végigküzdötte a szabadságharcot, majd pedig közkatonának soroztatott be az osztrák hadseregbe és aki mágnástársainak többségétől eltérően nemcsak elsajátítani iparkodott a magyar beszédet, hanem ezen a nyelven kívánt „irodalommal foglalkozni" is: az ilyen író már eleve, már látatlanban is bírta a hazafias közönség rokonszenvét. A főúri társadalom életéről közvetetlen tapasztalás alapján rajzolt képek mindig számíthatnak érdeklődőkre egyrészt az arisztokraták közt, akik magukat látják — már úgy, ahogy — megörökítve, másrészt talán még inkább mindazok körében, akik a főúri társadalom exkluziv életét csak hírből, csak a legenda fátyolán át ismerik s képzeletük révén szívesen beleélik abba magukat .Az átlagos olvasóközönség nem követel az írótól eredetiséget, nem is igen tudná az ilyesmit méltányolni; ellenben a művelt és sok tapasztalattal bíró világfitól, amilyen Podmaniczky Frigyes báró volt, szívesen hallgatta azokat a bőségesen áradó reflexiókat, melyek éppen nem voltak ugyan eredetiek, de annál józanabbak és annál kipróbáltabb igazságúak. A mai kritika szűrőjében nem is marad meg már egyéb érték Podmaniczky költészetéből, csak a benne elraktározott, vonzó tisztaságú életbölcseség. Podmaniczky igazában nem is volt költő, azért is tudott a költészettől olyan könnyen megválni; de hosszú élete meggyőzően bizonyítja, hogy életbölcs volt, világfi a szó legjobb értelmében. A társadalmi élet csúcspontján, az arisztokrácia körében bő alkalma nyílt azoknak a többé-kevésbbé beteges és veszélyes túlzásoknak, végleteknek, szertelenségeknek a megfigyelésére, amelyek — mondhatni — velejárnak a nyárspolgárok szemében annyira irígylésreméltó mágnáséletmóddal, ennek nevelődési és világnézeti gyökereivel. Podmaniczky nem győzi hangoztatni, hogy a boldogság legnélkülözhetetlenebb feltétele: a szív nemessége. A kiképzett ész, a nagyranövelt vagyon stb., mind megbecsülendő életértékek, de szívünk természettől nemes érzelemvilága legyen egész lényünknek, összes cselekedeteinknek a tengelye. Ez a végletektől óvakodó, de határozott és tudatos érzelem-kultusz érthetővé teszi előttünk, hogy főként a nők olvasták Podmaniczky írásait s hogy ő is elsősorban a női közönség ízlését igyekezett kielégíteni. A női lelket, a nő hivatását és társadalmi szerepét nemcsak költészeti motivumként vette vizsgálat alá, hanem külön is szentelt neki egy józan, helyes és csinos tanulmányt (*Szerelem, szeretet és hölgyeink*, „Család Könyve" 1855. évf., ismét: „Álom és valóság" I. kötet. 1861). Voltaképen efféle tanulmányokat kellett volna neki írnia, mert itt helyezhette volna el legjogosabban életbölcseségének leszűrődéseit, a sok jó megfigyelést és reflexiót, anélkül, hogy meseszövéssel és jellemrajzolással kellett volna bibelődnie, amiben mindig gyönge volt.

Most, születésének százéves fordulója alkalmával, Podmaniczkyt mint

költőt már nem lehet feltámasztani. Életfilozófiája azonban mindig megőrzi a maga értékét, akár méltányolja azt a mai emberöltő, akár nem. Élete vége felé tapasztalnia kellett, hogyan válik egész világnézete mindinkább elavulttá a körülötte felnőtt és növekedő nemzedék szemében. Ez a tapasztalat fájdalmas lehetett az érdemes aggastyánra nézve, de lelkiismerete megnyugtathatta felőle, hogy nem ő a hibás. Az ő jelleme a reformkor levegőjében alakult ki, s öregkora kezdetén kiadott emlékiratában jogos önérzettel mondotta el magáról és testvéreiről: „A pénzt, mint saját szeszélyeink s önös céljaink kielégítésére szolgáló kincshalmazt, megszeretni nem tanultuk soha. Eszköz gyanánt tekintettük, melynek segélyével az elveink, hazánk, családunk s szeretteink iránt becsületérzésünk s magasabb röptű felfogásunk iránt bennünk élő kötelességérzetnek eleget tehettünk... Voltak közöttünk, akik, mint magam is, e felfogás terhe alatt leroskadtak, — de nem volt közöttünk egy is, akit egy szennyfolt akadályozott volna meg abban, hogy habár elvonultan s szerényen, de becsülettel ne tudja végigfutni földi pályáját..."

Ma már *ez* a Podmaniczky is mélyen el van temetve a föld alá. A mai nemzedék már csak *egy* arcképet tart róla emlékezetben, egy művészi kézzel készült *karrikaturát*, amelyet Mikszáth rajzolt meg *Az én kortársaim*ban. *Zsigmond Ferenc.*

SZÍNHÁZI SZEMLE.

A Belvárosi Színház magyar újdonsága, Paulini Béla *Gyilkos bácsi*ja, afféle végletes, maskarás torzképe akar lenni az emberi gyarlóságoknak és a társadalom ferdeségeinek. Az író egy operettszerű mese, vagy meseszerű operett keretében szándékosan állítja figuráit domború tükör elé. Ki tagadhatná, hogy e szándék esztétikai tekintetben éppen olyan jogos, akárcsak a legfinomabb hangú vígjátéki bemutatás, vagy akár a legmegrázóbb tragikus szemlélet? Az író bátran fordíthatja furára mindazt, amit emelkedettebb percekben magasztosnak érzünk, és elmehet a torzításnak addig a határáig is, ameddig Arany János *A nagyidai cigányok*ban elment, hogyha — van benne mélyről fakadó humor vagy szikrázó ötletesség. Paulini darabjából azonban éppen ezek az erények hiányzanak. Helyzetei csikorgóan erőltetettek, alakjai szürkék, még a torznak érdekessége sincs meg bennük, a tréfák pedig únos-untalan ismétlődnek. Az egész darab nemhogy a rakéták sziporkázásával, de még a szappanbuborékok csillogásával sem gyönyörködtet. Úgy képzeljük, hogy még az emberi színtelen korlátoltságot és a lapos bárgyúságot is több szellemességgel kell az írónak pellengérre állítania.

Pedig a darab alapötletéért igazán kár. Hopcihé országának szenzációra éhes közönségéről, amely egy gyerekes gyanú alapján gyilkosságban marasztal el egy korlátolt, de jószívű embert, akinek ártatlansága csak a nyaktiló alatt derül ki —, mulatságosabb és jellemzőbb karrikaturát lehetett volna rajzolni.

A színpadi kiállítás sokkal sikerültebb magánál a műnél. A meseszerűen elstilizált díszletek úgy hatnak, mintha valami artisztikus gyermekjáték nagyított darabjai volnának. A színészekkel szemben azonban igazságtalanok lennénk, ha képességeiket e vérszegény szerepek alapján ítélnők meg.

A közönséget az előadásokon a darabnál sokkal jobban érdekli az a néhány ember, aki e „komédián" nevetni tud. *Galamb Sándor.*

Thaïs. (Bemutató a m. kir. Operában 1924 május 1-én.) Ha valaki kíváncsian tudakolná, hogy miért adták elő *mostan* Massenet operáját, kielégítő választ alig kaphatna. Érthető lett volna, ha *akkor* kerül előadásra nálunk is, mikor a Thaïs néhány európai színpadon aratott kisebb-nagyobb sikert, mert ebben a partiturában kevés művészi értéket találunk, bármint keressük is. Úgy tudjuk, hogy Operánk vezetősége Jeritza Mária kedvéért taníttatta be a dalművet. A művésznő ugyanis a Thaïs szerepében is szeretne bemutatkozni a budapesti közönség előtt. Az Opera vezetősége mindenesetre nagyon előzékeny és figyelmes a nagy művésznővel szemben, de talán mégis túlságos nagy az áldozat, amelyet kedvéért meghozott.

A Thaïs szövegét Louis Gallet írta, Anatol France-nak nálunk nagyon is jól ismert regényéből. Az ő gyenge librettójához írt zenét Massenet. Nem nagy igényű zene. Massenet sikereiről már Bruneau Alfréd megállapította, hogy egészen kiszámíthatatlanul és egyedülállók a színház évkönyveiben, mindig küzdelem nélkül jutott hozzájuk ugyanazokkal a kedves eszközökkel. Massenet lehetőleg sok embernek lehetőleg nagyon akar tetszeni. Ő a nagyközönségnek csak akkora adag zenét ad, amennyit ez könnyen befogadhat. A zeneszerző talán tudott volna merészebb szárnyalású művet is írni, de Massenet nem szeret a tüskés bozótokkal benőtt utakon járni, hol könnyen megsebesülhet a vándor, inkább keresi azokat a gyalogösvényeket, amelyeknek szélén rózsabokrok virítanak. Massenet nagyon jól tudja azt, hogy a szerelem színpadon mindig győz és ennek a hatalmas érzelemnek kifejezésében nagy mesterré lett. Golnod után ő teremtette meg a gyöngédségnek a kifejező dallamát. És ez a dallam igen könnyen felismerhető. Lágy, gyengéd, finom, behízelgő, megkapó, ellenállhatatlanul vonz magával és rendesen egy majdnem kétségtelenül őszinte érzés frenetikus felkiáltásával végződik. Miután Massenet ezt a melódiát megalkotta, kurtizánokat ünnepelt vele. A bűnbánó Mária Magdolna örökbehagyta titkát Herodiasnak, Manonnak,Sapphonak, Thaïsnek és más szép bűnös nőknek. Mivel ez a melódia majdnem mindig változatlan maradt, vagy csak igen keveset változott, vesztett valamit kifejező erejéből, különösen ha egyéni, vagy nem csupán érzéki szerelmet akart dicsőiteni.

A partitúra kevés rejtett szépségét és értékét mind napfényre hozta Rékai Nándor, a dalmű derék betanítója és vezénylője. A szereplők közül első helyen Szende Ferencet kell kiemelnünk, ki bársonyos meleg hangjával és kifejező művészi játékával hódította meg a közönséget. Adler Adelina szépen énekelt, de játéka, különösen mikor az érzéki szerelem vad lobogását kellett volna kifejeznie, erőtlen volt. Ezt a szerepet Walter Rózsi jobban megjátszaná. A kisebb szerepekben jók voltak Kálmán Oszkár, Szentmihályi, Kruyswyk Anny, Nagy Margit és Radnai Erzsi. A rendezés Márkus László művészetét dícséri. Igen szép volt a II. felvonás balettje, melynek choreografiáját Brada Ede készítette. A szöveget Graff Kálmán fordította jól énekelhetőn. A darabnak külső sikere volt. *(p.)*

Vajdasági magyar írók Almanachja. (Szerkesztik Dettre János és Radó Imre. „Subotica". 1924.) E Szabadkán megjelent vaskos kötet huszonhét magyar írót mutat be. Ha a Bácska és Bánát legfrissebb termékenységét a multtal vetjük össze, örülnünk kell, hogy az elszakadás az írói törekvésekben bizonyos fejlődést tüntet fel. Igaz, e fejlődés egyelőre csak az írók számának gyarapodásában jelentkezik s nem műveik értékében. A Délvidék két nevet adott eddig irodalmunknak: a bajai születésű Tóth Kálmánt s a verseci Herczeg Ferencet. E két író: név; a vajdasági Almanach huszonhét írója: szám.

Ha az erdélyi irodalom az erdélyi lelket próbálja kifejezni, felötlik a kérdés, hogy a délvidéki embernek temperamentumában, vagy lelkületében van-e valami jellemző sajátság, mely irodalmi kifejezésre méltó. A jólét, kártya, végtelen kvaterkák, anekdoták, egészséges jókedv és bravúrok hazájában teremnek-e speciális alakok? Kialakul-e valami eredeti életfilozófia vagy kedélyhangulat, melynek ábrázolása új színt ígér irodalmunknak? Hogy mindez megvan, azt Herczeg nem egy műve igazolja, melyben szeretetreméltón rajzolja meg a Bácska derűs életfelfogását, gondtalan örömeit s szertelen cécóit. A vajdasági magyar írók e tekintetben adósaink maradnak. A Délvidék levegőjének náluk nyoma sincs, de annál több tővárosi zamat érezhető írásaikban. Ha jól sejtem, jórészt nem is igazi bácskaiak ők, csak afféle bevándoroltak, kik az ivás művészetében épp oly távol állnak Bácskától, mint az írás művészetében a fővárostól.

A kötet sok novellájából ragadjunk ki egy párat, melyben az írói ambíció komolyabb nyomai találhatók. *Havas Károly* „Az asszony és a semmi" című elbeszélésében egy agóniában fekvő betegnek az agyát teszi meg lelki küzdelmek színhelyévé. „Nagy meleg érzések borí-

tották el forró zuhogással már félig kihült létét." A haldokló férfi „újra úgy szerette az asszonyt, mint nagyon régen". Féltékenység és hit váltogatják egymást lelkében, míg arca meg nem merevedik. — Látnivaló, hogy „Az asszony és a semmi"-ben a pszichológia is „semmi". Az író témájának magva „beteg" helyre került, ahol semmi érdekes nem fejlődhetik belőle. A novellának inkább előadásában, mint elgondolásában nyilatkozik írói képesség.

László Ferenc „A falábak halála" című elbeszélésében elmondja, hogy a bénák egyre szaporodnak, s minden megcsonkított kar és levágott láb a falábak gyárának urát gazdagítja. Ez már csaknem eléri célját: „alig van éptestű ember rajta kívül". (Úgy látszik, az író világában az újszülöttek utánpótléka is falábú.) A falábúak azonban egyszer összebeszélnek, rettentő csapatjuk megindul a gyártelep felé. Sok százezer mankó emelkedik a magasba s ahány faláb: mind a gyár tulajdonosa felé rúg. „Csúnyán halt meg a Pénz és Halál (?) förtelmes fejedelme s már rég élettelenül hevert, amikor a falábak még mindig táncoltak a testén." A falábúak ezután a gyár gépeit robbantják fel s végül máglyát gyujtanak, melyen mankóikat és falábaikat elégetik, maguk pedig panaszos jaj nélkül feküsznek be a tűzhullámba. — A falábúak, mint látjuk, rettenetes emberek, kiknek elméje is falábon jár. Oly emberen állnak bosszút, ki ártatlan abban, hogy ők nyomorékok. Vagy azt akarta az író jelezni, hogy a tömeg gyakran jótevőjén elégíti ki vérszomját? Szó sincs róla. A megölt gyáros ellenszenves rajza s a szerencsétlenek elhatározásának kirobbanása némi szocialista szellemet tükrözne, ha e szellemet a „tragikus" vég el nem homályosítaná. A novellában tehát úgy a politikai, mint a szociológiai, de leginkább a művészi célzatosság szerencsésen elbúvik s nem képzelhetünk mást, mint hogy az íróra szuggesztiv hatással van a népdal: „Nem lehet az ember fából, ki kell rugni a hámfából." Azt azonban itt is el kell ismerni, hogy bár a mese hőseiben és szövésében nélkülözzük az épkézláb vonást: előadás, nyelv és stílus ügyes technikára vall.

Somfai János „Az utolsó lövés" című novellája érdekesebb mesét ad. A kávéház sarokasztalánál egy fiatal orosz beszéli el a következő történetet. Javában viharzott a forradalom szele Szentpétervárott. A cár régi hű emberét: Alexejev Miklóst rendelte Pétervárra, hogy rendet csináljon. Ez komoran fogadta a cári parancsot: fiára gondolt, az elvetemedett, kitagadott, lázadó forradalmárra, Mihályra. A fiú, hogy, hogy nem, odaszakadt azok közé, akik „mindenkit emberré akartak emelni". „Megölöm a saját kezemmel", mormogta Alexejev maga elé s megszorította kardja markolatát. Aztán ment a parancsra Pétervárra, ahol palotájából dirigálta a tömegre katonáit. Véres utcai harcok közepette egyszer csak meglát egy fiatal, sápadt, lángban égő fiút, ki hősiesen ront előre. A fia az, Mihály. Fönn van a csapat élén, a barrikád tetején a fiú s magasan emelkedik ki a tömegből. Alexejev Miklós fönn a palotában, az ablaknál, fölemeli revolverét. Csöve a fiúra irányul. Biztos, kemény kéz, nem téveszthet célt. E pillanatban a cár egy marcona katonája is rátámad a fiúra: szuronya már a mellének szegeződik, Alexejev Miklós pedig fönn az ablakban mereven irányítja lefelé a pisztolyt s jól céloz. Megdobban a szíve, szeme rámered a lángoló gyerekre s aztán eldördül fegyvere. Éppen akkor szaladt a katona szuronya a fiú mellének. De — nem találta el. Alexejev Miklós lövése az ablakból jól találta — a szuronyos katonát. Erre Alexejev elfordította fejét és halántékához nyomta revolverét. A lövés eldördült s Alexejev Miklós nem tudott többé semmit. Lent pedig a fiú, Alexejev Mihály diadalmas kiáltással ugrott át a barrikádon s utána győzelmes, zengő harsogással a tömeg... A fiatal orosz végére ért itt elbeszélésének s csöndesen csak azt tette hozzá: A fiú én voltam. — Somfai kis novellája gyorsan perdül, tömör leírásában élénken hozza elénk a forradalom hangulatát s a drámai erő egy nemével teszi mozgalmassá jeleneteit.

Szenteleky Kornél „Aki eljő s aki elmegy" című kis jelenetében egy erős érzést dramatizál, mely rajongó, beteges érzékenységű, heves képzeletű emberek lelkét ragadhatja meg. Találkozhatunk egy nővel az életben egyszer, kétszer, anélkül,

hogy alkalmunk volna vele megismerkedni. A nő azonban oly hatással van ránk, hogy ébren s álmainkban egyaránt követ. Mindennap rá gondolunk, emléke édes-bús fájdalom, mely boldogít és gyötör. Hiába keressük elvesztett nyomát, rá nem akadhatunk többé. Az érzés azonban parancsol s kutatására indulunk. Kis jelenetünk hőse is épp csomagolni akar, hogy másnap reggel elinduljon Tündér Ilonája után. A szekrényhez lép, de amint kinyitja az ajtót, a ruhák mögül kilép vágyai hercegnője. Ő is megszerette hősünket egy-két látásra, kinyomozta lakóhelyét s íme most legénylakására surrant, hogy meglepje. Ábrándosan szép szerelmi jelenet következik, melynek mámoros boldogságától hősünk aléltan, mákonyosan hull a vágyak hercegnőjének ölébe. A kába álom közben a tündér szeretettel szemléli az alvó férfit, majd szeliden fölemeli fejét, párnát tesz alá s óvatos léptekkel tart a szekrény felé. Belép a szekrénybe s maga után húzza az ajtót. A férfi fölébred, körülnéz, ijedten veszi észre, hogy hercegnője eltűnt. Keresi a szobában, majd a rátalálás diadalmas bizonyosságával tépi fel a szekrényajtót. De a hercegnő nincs már a szekrényben. Jelenés volt, érzékek játéka, elenyészett. E csalódás önkívületbe hozza hősünket, mint sebzett vad fut ide-oda, felhördül, levegő után kapkod, majd elszédül, mint fellökött fatuskó bukik fel, mire a függöny sikoltva csapódik össze. — E leheletszerű kis szimbólum legfinomabb darabja a kötetnek. Elgondolásában költői báj van, kidolgozása csipkézett, artisztikus munka. Hangulata, stílje mindvégig poétikus s nyelve is hajlékony, kifejező.

E kis novella mellett a többi alig érdemel figyelmet. A jobbak közé *Milkó Izidor*nak, a bácskai írók régibb gárdájához tartozó írónak „Az elérhetetlen" című elbeszélését sorozhatom. *Diószeghy Tibor* „A halhatatlanság születése" című rajza inkább tárgyánál fogva érdekes, mert Ady Endre halála körülményeit mondja el a fényképíró hűségével. A halottas szobában ott volt a regényíró, a halott barátja, ki „térdére fektetett noteszébe őrült sebességgel jegyezgetett, nekrológot írt s folyton fel-felpislantva a halott arcára, onnan szivattyúzott inspirációt magába". Ott volt a „mecénás" felesége, ki urára várakozott. A költő nem nagyon érdekelte, mert férje lelkes magyarázatai után sem értette meg, nem tudván magyarul. Ott volt a riporter, a karikatúrarajzoló... „A halott kitakart jobb lába lelógott az ágyról. Mintha rúgni akart volna."

Ha a novellaíróknál az elszakadás miatti fájdalom egyetlen fojtott hangját sem halljuk, másrészt a jóízű bácskai humor derűjét sem szemlélhetjük: annál több honvágyat és humort találunk a költők verseiben. E versek valóban nem Bácskába valók; ezek Pestre, vagy még inkább Bécsbe kívánkoznak, Kassák Lajosék társaságába. Futuristák és aktivisták s így a kötet mulattató elemét teszik. *György Mátyás* egyik remekében így zeng: „Garázda hűtlenséggel — mindenki iránt — mit melengetek mélyemben? — Viselőssé tettél mag Isten, — és ígéretessé jaj — teremtett természetemmel. — Most már sikoltok, rikoltok — beszámíthatatlannak; — mindeneket, tikkadt, kívánok: — mert majd egy világ férfi erejének — vagyok foganatosa. — Én vagyok a kényes Neki Szabad, — mert kemény a kötésem: — az én ereketszívó kút kedvem. — Hadd feseljek, tüzeljek; — ti meg figyeljetek felém — a nem-ismerem — sárkány nagy sihederemért." E mély gondolatoknál, melyekhez nem ér le az értelem mérőónja, talán még kitűnőbbek *Haraszti Sándor* költeményei, mert ezekben vastagbetűs sorok is vannak. Ő biztatja gazdátlan társait, hogy „ne higyjenek a — humanizmus gutaütött derviseinek, a kivirágzott akasztó — fák tetején csak kárognak mint ősszel a varjak — ne higyjenek a facér költőknek a gyomorbajos — vezércikkíróknak kik látták hogy valamelyik tavaszi — reggel lehullott a betlehemi csillag — *a teve áthalad a tű fokán* — stb., stb A vers így végződik:

Ázsia, Afrika Amerika
Ausztrália Európa
kirabolt mezőin
miértünk
kukorékolnak a kakasok!

Az olvasót csak az az aggodalmas kérdés nyugtalaníthatja: mi lesz, ha Ázsia, Afrika stb. mezőin a kakasokat is elrabolják? A költők kukoré-

kolása egymagában képes lesz-e előhívni dicsőségük hajnalát?

Haraszti Sándor, mint látjuk, annyival modernebb György Mátyásnál, hogy nála pont és vonás egyáltalán nem fordul elő. Hogy mégis némi patinával tegye pikánssá gourmand ízlés számára a verset, a végére felkiáltó jelet biggyesztett. E költőkhöz méltán csatlakoznak *Tamás István* és *Csuka Zoltán*. A bácskaiaknak igazi jóltevői ők: harsány kacajra derítik a sírva vigadó magyarságot.

Az Almanach szerkesztői előszavukban azt ígérik, hogy az Almanachnak folytatása is lesz. Reméljük, hogy mint ebben a kötetben, a következőkben is lesz naptár: becses ellenértéke a sok szedett-vedett holminak. Legjobb lenne azonban, ha a szerkesztők ízlésüket revideálnák. A Bácskában s általában a Délvidéken vannak érdemes írók, kik e kötetből egy-két Pécsről emigrált hírlapíró kedvéért kiszorultak. A jövő Almanachra tehát — az elismeréssel említett novellistáktól eltekintve s a régi jó bácskai anekdotát tartva szem előtt — „friss bácskaiakat" kérünk!

Hartmann János

Új erdélyi magyar folyóiratok. Az elszakadt magyarság szellemi életét éveken át megszoktuk abból a szempontból bírálni, mennyire hivatott az elnyomás és üldöztetés súlya alatt veszni induló magyar kultúrértékeket megmenteni és a jövő számára megőrizni. Lassankint azonban örvendő csodálkozással eszméltünk rá, hogy az elszakított részeken nemcsak konzerváló, hanem alkotó magyar szellemi élet bontakozik ki, mely új értékekkel gazdagítja az egyetemes magyar művelődést és ma már nem habozunk kijelenteni, hogy legfőképen az erdélyi magyar szellemi élet probléma-meglátásainak újszerűségével, kultúr érzékének mélységével és alkotóerejének frisseségével helyenkint jelentékenyen felülmúlja a csonkaországit, mely még mindig a háborús nyomorúság bilincseiben sinylődik és a ránkszakadt katasztrófákból vajmi keveset tanult.

Mialatt nálunk magyar kultúrfölényről üresbe elpuffanó frázisokat szavalnak, melyeket tettek nem követnek, Erdély magyar szellemi vezetői mélységesen átérzik ezeréves hagyományba visszanyuló kultúránknak teremtő értékét. Erről tanuskodik az a három folyóirat, mely ebben az évben indult meg, kettő Kolozsvárt, egy Aradon.

A *Culturá*ból, mely kéthavonkint jelenik meg 6—7 ívnyi terjedelemben, pompázó kiállításban, két szám fekszik előttünk. Ezt a folyóiratot négy — magyar, román, német és francia-nyelven szerkesztik és előszavában hirdetett célja szerint közel kívánja hozni egymáshoz Erdély három nemzetének művelődését, távol minden politikai irányzatosságtól. Elsősorban tudományos cikkeket közöl (a magyar és román nyelvűekből francia kivonatot is), szépirodalmiakból csak fordításokat, fentidézett céljának szellemében. Így mindjárt az első szám Goga Ady, Franyó Eminescu-fordításait hozza, a második Nyirő egy novelláját románuel és Pálffinak egy Viahuta-fordítását. A folyóiratnak sikerült a három nemzet szellemi vezetőinek legjavát maga köré gyüjtenie és amikor meghatva forgatom, úgy érzem, ez ott az első kultúrtett a háború gyilkos gyülölködése után. A magyar részt *Kristóf* György szerkeszti és az ő neve legjobb biztosítéka annak, hogy a magyar rész nem fog szégyent vallani a német és a román mellett. Az első számban nagyobb cikket közöl „A nagy év" címen az 1823-ik év nagy magyar szülötteiről, Petőfi és Madách arcképével. A másodikban pedig az Erdélyi Irodalmi Társaság működéséről ír. A magyar cikkek közül még kiemelendők *Karácsonyi* János történelmi értekezése a magyarok és románok közös török harcairól, *Roska* Márton tanulmánya a népvándorlásokról, *György* Lajos szemléi a magyar folyóiratokról és a magyarok tudományos működéséről Erdélyben. *Budai* az Erdélyi Múzeumegyesület kulturális jelentőségét fejtegeti, *Janovics* pedig az erdélyi magyar színházról ír. — Ez a folyóirat megérdemli, hogy minden számát feszült érdeklődéssel várjuk.

Mialatt a csonkaországi irodalomtörténeti folyóiratok vegetativ életre kárhozottak és a magyar kritika szépirodalmi folyóiratok és napilapok ismertető rovataiba szorul, Kolozsvárt ez év januárjában megindult *Borbély* István szerkesz-

tésében az első erdélyi kritikai folyóirat: az *Erdélyi Irodalmi Szemle*. Mi sem bizonyítja jobban, mennyire megizmosodott már az erdélyi magyar irodalom, mennyire tisztán látják Erdély magyar irodalomtörténészei a maguk korszerű hivatását, mint ennek a folyóiratnak immár négy száma. A folyóirat hármas célt tűz ki maga elé: irányítani kívánja az erdélyi magyar irodalmat, bele akar kapcsolódni az egyetemes magyar művelődés fejlődésébe és kapcsolatot szándékszik teremteni az erdélyi román és szász, illetőleg sváb irodalommal. Olyan nagy távlatú, teremtő programm, hogy megvalósítása kétségtelenül túlnő az erdélyi kereteken. A csonkaországi irodalom fejlődéséről az elszakadás óta Alszeghy Zsolt és Császár Elemér számolnak be és ezzel igen fontos szerepet vállalnak. Elvitathatatlan, hogy az ilyen irodalmi leveleknek egészen sajátos és legkevésbbé szubjektiv szempontokat kell irányítóul elfogadniuk és sohasem szabad feledniük a célt, melyet szolgálnak. Reményik három fiatal erdélyi lírikust méltat, Borbély az erdélyi novellistákat részesíti jótékony kritikában, György Lajos a magyar népprózа erdélyi multjáról értekezik. Igen gazdag a tudományok szemléje és a román és német irodalom rovata. A román akadémia meleghangú elismerő levelet írt a szerkesztőhöz s nekünk sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Erdélyben új kultúrkapcsolatok szövődnek.

A harmadik új folyóirat — a *Génius* — szépirodalmi és tulajdonképen nem is erdélyi, mert Aradon adják ki, *Franyó* Zoltán főszerkesztésében. Havonkint jelenik meg, de eddig sajnos csak egy szám (a márciusi) került a kezemhez. Ebből is kitetszik azonban az előkelő kiállítású, szépen illusztrált folyóirat harcos iránya. Hirdeti, hogy nincs erdélyi, nincs felvidéki, hanem csak egyetlen magyar irodalom. Ezzel a kérdéssel foglalkozik Franyó vezető cikke, mely hamis délibábnak minősíti az erdélyi irodalom hitét, erről szól Dettre János könnyed csevegése. Mindketten sok igazat mondanak, de mégis olyan tételeket állítanak fel, melyek maguktól kihívják az az ellenmondást. Ennek a rövid ismertetésnek keretében persze a felvetett problémákat még csak érinteni sem lehet, mégis úgy tetszik, mintha az írók csak saját talajnélküliségüket igyekeznének leplezni. A folyóirat még Babitsnak egy más sok helyen olvasott versét hozza, kevésbbé ismert felvidéki költők egy-egy költeményét és Franyó szép Faust-fordítását. Különösen gazdag szemle-rovata, melyben többek között részletesen vitázik Szekfűnek a Napkeletben megjelent Károlyi-cikkével. A *Génius* hangja általában igen fölényes; majd meglátjuk, „hány zsákkal telik".

Farkas Gyula.

A dorpati magyar tudományos intézet. A magyar nemzet valósággal főbeütve állott fel 1920-ban a trianoni zöldasztaltól. Miként a hatvanas években a bécsi Lustkandlokkal vitatkoztunk, a háború derekán is az osztrák centralisták kötötték le minden erőnket, amelyet külföldi támadóink ellen fordítottunk. Még mindig csak a kicsinyes közjogi csaták érdekeltek bennünket; a Scotus Viatorokat egyszerű közönynyel lemosolyogtuk. Annál inkább elvégezték helyettünk a külföld felvilágosítását ellenségeink. Megint maga kárán tanult a magyar. Most látta csak meg, mily jelentősége van a külföldi felvilágosító tudományos és társadalmi munkának. Kitűnt, hogy egy professzor több szolgálatot tehet hazájának, mint száz diplomata, nem is szólva a központi hatalmak háború előtti arisztokrata diplomáciai karáról, amely teljesen hasznavehetetlennek bizonyult. Köztudomású, hogy nem a háborúból, hanem a béketárgyalásból oly fölényes győzelemmel kikerült Csehszlovákia soha nem álmodott sikerét annak az összeköttetésnek köszönhette, amelyet Masaryk publicisztikai működése és az amerikai Princeton-egyetemen való csereprofesszorsága folytán Wilsonnal való barátsága s amerikai házassága révén szerzett.

A magyar kormány, valamint a tudományos és társadalmi alakulatok a békekötés szörnyű eredményeitől felocsudva, hatalmas apparátussal láttak hozzá, hogy a békemű rettenetes áldozatai árán teljesen önállóvá vált Magyarországot, annak történelmi hivatottságát és kultúráját a külföldnek helyes világ-

gításban bemutassák s a rokon és velünk barátságos viszonyban lévő nemzetek kapcsolatát szorosabbra fűzzék.

E célok elérésére elsőrangú eszköznek ismerték fel a *külföldi magyar tudományos intézetek* szervezését. Ilyen intézetek már a háború előtt és alatt is keletkeztek. Mint valamennyinek mintaképe elsősorban az „*Ungarisches Institut an der Universität Berlin*“ említendő, amelyet a porosz állam hatalmas költségvetéssel lát el és amelynek van egy támogató egyesülete. Ez az intézet egy lelkes magyar tudós, Gragger Róbert munkájából 1917 őszén keletkezett, miután őt a porosz állam az előző évben a berlini egyetem magyar tanszékére meghívta. Kiadványai az „Ungarische Jahrbücher“ és az „Ungarische Bibliothek“.

A *római Magyar Történelmi Intézetnek* még 1914-ben ajándékozott *Fraknói Vilmos* püspök, az ősz historikus egy házat, amelyet az olasz kormány most feloldván a sequestrum alól, az megkezdhette működését. Vezetője *Gerevich* Tibor egyetemi magántanár.

A *konstantinápolyi Magyar Történelmi Intézet* a magyar kormány áldozatkészségével 1917-ben alakult, de már a következő évben megszüntette működését, amelynek folytatására most a török és magyar nemzet közt fennforgó baráti viszonynál fogva megvan minden kilátás.

Legnagyobb várakozással tekinthetünk a *bécsi Magyar Történeti Intézet* elé, amely a magyar gárda történelmi nevezetességű épületében helyezkedett a mult évben el s amelynek élére Károlyi Árpádot, a magyar történészek nagynevű nesztorát állította a magyar kormány s mellette oly kiváló erők működnek, mint Szekfű Gyula és Eckhardt Ferenc.

Tárgyalások folynak ezenkívül *Párizsban*, hogy a háború alatt megszünt sorbonne-i magyar tanszék felállításával ott is hasonló magyar tudományos intézet szerveztessék. *Stockholmban* és *Szófiában* a magyar követségekhez sajtóreferensi minőségben beosztott két lelkes tanár fáradozik hasonló célzattal. A stockholmi Magyar Társaság Leffler Béla buzgólkodása folytán már is jelentős társadalmi tevékenységet fejt ki. Fehér Géza pedig főleg a szófiai Petőfi-ünnepély megrendezésével minden magyar büszke örömét váltotta ki. *Varsóban* Diveky Adorján egyetemi magántanár munkálkodik mint a követség sajtóreferense és mint magyar lektor a lengyel-magyar kulturális kapcsolatok megalapozásán, amelynek egyik sikere a *Magyar-lengyel Egyesület* megalapítása ez év elején *Vilnában*, a „Báthory István-egyetem“ székhelyén. *Genfben* Baranyai Zoltán, a „Nemzetek Szövetsége mellett működő m. kir. Titkárság“ vezetője dolgozik. Eckhart Sándor budapesti egyetemi professzorral együtt szerkeszti a „Revue des études hongrois et finno-ougriennes“-t. *Madridban* Ember Nándor tanár működik. Az ősz óta a *newyorki Columbia-University* is állított fel magyar tanszéket, amelyre Szabó László szegedi egyetemi m. tanárt hívta meg. A *helsinkii* egyetem pedig most szervezte meg a magyar lektorátust, amellyel kapcsolatban szintén meg fog történni a magyar intézet felállítása.

Budapesten a „*Magyar Külügyi Társaság*“ vette kezébe e külföldi tudományos intézetek kezdeményezését. Apponyi Albert gróf elnöknek és Paikert Alajos ügyvezető alelnöknek a miniszterelnökhöz intézett klasszikus emlékiratai nyomban éreztették hatásukat. Ezek első eredménye volt „*A Dorpati Egyetem Magyar Intézeté*“-nek felállítása annak következtében, hogy a dorpati észt egyetem 1923-ban a magyar nyelv számára lektorátust szervezett, majd rá egy félévre e sorok íróját a közigazgatási jogi tanszékre hívta meg. Utóbbi mint a dorpati Magyar Intézetnek a magyar kultuszkormánytól megbízott igazgatója magával hozta több mint kétezer kötetes magánkönyvtárát, amelyet az intézetnek letétként felajánlott. Csakhamar Magyarországon, Csehszlovákiában, Oláhországban és Jugoszláviában megjelent magyar nyelvű folyóiratok, újságok, könyvküldemények lelkes adományként napról-napra tömegesen érkeztek az intézethez. Eltekintve a magánosoktól, a nemzetgyűlés, a minisztériumok, a Magyar Tudományos Akadémia, a Szent István Akadémia, a Magyar Nemzeti Múzeum, a M. kir. Központi Statiszti-

kai Hivatal, az egyetemek, a Szent István Társulat, a Bethlen Gábor irodalmi és nyomdai társaság, a berlini Magyar Intézet, a dorpati egyetem könyvtára s az elszakított magyar területek lelkes intézményei siettek könyvadományaikkal a magyar kultúra legészakibb bástyáját felkeresni. De novemberben megérkezett a magyar kultuszminisztérium első nagyobb könyvszállítmánya is, nemsokára pedig a hivatalos értesítés, hogy a kultuszkormány decemberi és januári költségvetésébe összesen tízmillió koronát (akkor több mint 400 dollár) vett fel a dorpati Magyar Intézet könyvtára részére. E könyvek szállítása, amelyek a már megérkezettekkel együtt mintegy ezer kötetet tesznek ki, folyamatban van. Hogy a magyar kultúra ily impozánsan tud bevonulni északon, ez a kultuszminiszter úron kívül Magyary Zoltán miniszteri osztálytanácsos és Pasteiner Iván az „Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ" igazgatójának érdeme.

December elsején két helyiséget kapott a dorpati Magyar Intézet az egyetemnek egyik központi fekvésű, újonnan renovált épületében. A falakat nemcsak a könyvtár és a hajdani és megcsonkított Magyarország minden viszonyára kiterjedő térképek, hanem magyar festmények és iparművészeti tárgyak díszítik. Virányi Elemér magyar lektor már a tavaszi szemeszterben itt tartotta egyik speciálkollégiumát. Októbertől júniusig 850 ügydarabot intézett el az intézet igazgatója, nemcsak hazai tudományos körökkel, de főleg a finn-ugor kultúrát ápoló intézményekkel keresve az összeköttetést. Ezek pedig az *„Ungarisches Institut an der Universität Berlin"* finn és észt osztályain kívül az *„Institut für Finnlandkunde"* és a *„Nordisches Institut"* a *greifswaldi* egyetemen, az egykori dorpati professzortól, Vasmertől vezetett *„Osteuropa-Institut an der Universität Leipzig"*, a *breslaui* egyetem *„Osteuropa-Institut"*-ja, továbbá a *„Deutsch-Finnische Vereinigung von 1918 E. V. in Berlin"*, végül ide sorozhatjuk *„A Turáni Társaság Finn-észt Intézeté"*-t, amely a mult decemberben alakult meg *Budapesten*. Itt említjük meg, hogy a dorpati Magyar Intézet a moszkvai észt követség útján megkezdte a szovjetbe ékelt kis finn-ugor népek (votjákok, cseremiszek, zürjének, mordvák stb.) szellemi termékeinek gyüjtését is.

Hasonlóképen érintkezésbe lépett a dorpati Magyar Intézet „A Nemzetek Szövetsége mellett működő m. kir. Titkárság" útján a *„Société des Nations"* kebelében alakított *„Commission de Coopération intellectuelle"*-lel, mely kiadványaiban már megemlékezik a szervezés alatt álló dorpati Magyar Intézetről mint a magyar magasabb kultúra egyik legújabb hajtásáról. Erkölcsi és szellemi támogatásban is részesíti azt kiadványainak rendszeres küldésével s az észt egyetemi életre vonatkozó munkálatokban való részvételre történt felszólításával.

Ez év áprilisában pedig a római Magyar Intézet kezdeményezésére elhatározták a *„Külföldi Magyar Intézetek Szövetségé"*-nek megalakítását, amelynek ideiglenes elnökéül Gragger Róbertet választották meg. A fenti intézetek és személyiségek felhívást kaptak a szövetségbe való belépésre, amelynek célja a külföldi magyar intézetek szoros együttműködését előmozdítani.

A dorpati Magyar Intézet már is minden lehetőt megtett a magyar kultúra és a turánizmus eszméjének minél szélesebb körben való terjesztésére. A lektor magyar nyelvi és irodalmi egyetemi előadásain kívül órákat tartott észt nyelven a népegyetemen a magyar történelemből, április 8-án a „hôimoklubi"-ban, a testvérnépek akadémikus egyesületében a magyar reneszánszot fejtegette, ami után Pukits észt festő művész, aki megtanult magyarul, építőművészetünket mutatta be vetített képek kíséretében. Ugyanő nyolc előadásban ismertette a népegyetemen a magyar művészetet vetített képekkel. Jelen sorok írója a folyó tanév első felében a magyar alkotmánytörténelemből, a másodikban pedig a magyar államjogból hirdetett egy órás kollégiumot az egyetemen. November elsején a kereskedelmi klubban olvasott fel a magyar ipar és kereskedelemről, december 7-én előadást tartott a hôimoklubiban a turánizmus eszméjéről. Mindezek az előadások és egyéb cikkei, úgyszintén Virányi lektor magyar vonatkozású cikkei is gyak-

ran jelentek meg az észt sajtó hasábjain és irodalmi folyóirataiban. Legimpozánsabb tevékenysége volt azonban a Magyar Intézetnek a dorpati egyetem aulájában március 16-án rendezett Madách-centenárium. Az észt és balti német sajtó, amely irásban és képben áldozott a magyar költő emlékének, a dorpati ünnepélyt az évad legsikerültebb irodalmi és művészi estjének nyilvánította.

A dorpati Magyar Intézet sikeres meegalakulása és eddigi működése minden esetre igéret a jövőre, hogy szerencsésen meg fog történni az északi tudományos mezőkön a magyarság térfoglalása. Ez irányban eddig nem remélt kilátásaink bontakoznak ki. Csaknem bizonyos, hogy a jövő szemeszterben *magyar tudós ajkáról fognak a dorpati egyetemen a geográfiai előadások elhangzani.* Legújabban pedig azzal a megtisztelő ajánlattal fordult a filozófiai kar dékánja a Magyar Intézet igazgatójához, hogy *két tanszékét:* az *egyetemes* és a *művészettörténetit magyar professzorokkal* szeretné betölteni. A magyar professzorok előadásaikat öt évig németül tarthatnák, amíg megtanulják az észt nyelvet. Fizetés havi 25.200 észt márka és 15—30%-ig terjedő külföldi pótlék. Tekintve, hogy az észt márkának stabilitása mellett (380 márka egy dollár) ez itt minden kultúrszükséglet kielégítésére elegendő polgári megélhetést jelent, biztosan hiszem, hogy sikerül megfelelő magyar erőkhöz juttatni a dorpati egyetemet. Az egyetemi tanácstól megválasztott kap még 60 angol font útiköltséget, könyveinek transzportját pedig 1400 Kg-ig az egyetem fizeti. Az észt és magyar kormányok közt létrejött megállapodás folytán hajlandó a magyar kultuszminiszter a magyar professzort rendelkezési állományba helyezni. Az *Ungari Instituut* tehát alig egy esztendei működésével elérte, hogy németek, svédek és minden más nemzetiségűek előtt, ha alkalmas magyar erőket hozhat javaslatba, nemzetközi pályázat kiírása nélkül fogja őket az egyetem professzoraiul meghívni.

Csekey István.

APRÓ CIKKEK

KI VOLT TOLDI MIKLÓS? Nemcsak érdekes, hanem termékeny véletlen is, hogy április elején majdnem ugyanazokban a napokban bocsátott ki a sajtó két dolgozatot, amelyek a Toldi-kérdést más-más irányból viszik a megoldás felé. Solymossy Sándornak „A Toldi-monda keletkezése" című akadémiai székfoglalója az egyik. Ugyan még csak az első része jelent meg az Irodalomtörténeti Közlemények ezévi folvamának I—II. füzetében, azonban a szerző szívességéből kefelevonatban a folytatás is rendelkezésünkre állott. A másik Mályusz Elemérnek „A Toldi-monda történeti alapja" című tanulmánya a Hadtörténelmi Közlemények folyó évi I—II. füzetében.

A folklorenak: a nép szellemi hagyomány-kincsének és a vele összefüggő világirodalmi anyagnak széleskörű és mélyreható ismerete, éles megfigyelőképesség, azonkívül — ami ilyen ingoványos talajon, ennyire összebonvolódott jelenségek szövedékében különösen szükséges — minden pontjában következetesen átgondolt módszer és önmagával szemben is alkalmazott szigorú kritika: mindez Solymossyt tudományszakában nálunk vezetőszerephez juttatta. Mályusz Elemér legfiatalabb történettudósaink közé tartozik. Alig két esztendeje került nyilvánosságra első műve: „A turóci fennsík története" című helytörténeti monográfia. És ez már nemcsak reményekre jogosította, hanem egy szokatlanul iskolázott és teljesen érett tehetséggel lepte meg a tudományos fórumokat.

*

Riedl Frigyes 1907-i egyetemi előadásában, Birkás Géza pedig az 1912-i Ethnographiában mutattak rá a mi Toldinknak és a francia hősmonda Tristanjának, valamint groteszk vasgyúrójának, Rainouardnak a párhuzamára. Észrevételük nagyon szerencsés volt, de — amint maguk is hangoztatták — a végleges eredményig nem hatolt. Solymossy Sándornak köszönhetjük, hogy a Toldi-monda eredete körül tétovázó tapogatózásokat egyre határozottabb és biztosabb irányú felderítő fogások váltják fel.

Solymossy 1913-ban Ethnographiabeli cikkében Tristan- és Parcival-megfelelések alapján a XIII—XIV. század folyamán divatos lovagregényekben látta a Toldi-monda forrását. Azonban újabb kutatásai, behatóbb egyeztetései arra késztették, hogy egy korábbi, XI—XII. századi, francia műfaj, az úgynevezett *chanson de geste*-ek, felé tájékozódjék. A magyarul *hősének*nek nevezhető *chanson de geste*-ek többnyire Nagy Károly korából választják hőseiket: roppant erejű, nyers, erőszakos, szenvedélyes bajnokokat, akik az új időkbe hajló hűbérurukkal és ennek udvarával gyakran jutnak összeütközésbe. Rendesen hármas tagozódásban adják elő hőseik nevezetesebb viselt dolgait: a középponti kis eposzt, a férfikori hőstetteket tartalmazó *chevaleriet (lovagságot)*, a hős fiatalságának történetével, az úgynevezett *enfance*-szal *(gyermekkor*-ral) vezetik be és a világgal meghasonlott öreg hős kolostorba vonulásáról *moniage*-nak *(szerzetesség*-nek) nevezett mondacsoporttal zárják.

A *chanson de geste*-k XI. századi hirtelen fellendülésének okai az egyházi életben, különösen a szerzetességben találhatók fel. Annak a kegyeletnek, amely a Szentföldről visszatérő hősöket környezte, részesei lettek fegyvereik is, mint a szent sír visszahódításának Isten áldotta eszközei. A kor világi előkelőit a minden nyerseségük mellett is bennük lakozó naiv hitbuzgóság öreg korukban igen gyakran késztette arra, hogy kolostorba vonuljanak. Ott letett fegyvereik, a magukkal hozott egyéb emlékholmik lassankint nagyobb vonzóerejéül szolgáltak a templomoknak, kolostoroknak, mint az igazi szentek ereklyéi. S így a velük kapcsolatos világi haditörténeteket és kalandokat éppen úgy előadták a búcsúsoknak, mint előbb

a szorosabb értelemben vett legendákat. Tehát a gesta-eposzok gyökerükben tulajdonképen ilyen ereklyemagyarázatok. Az érdeklődés, a csodálat felkeltése és fokozása volt az akkori naiv korszellemben fogant jóhiszemű célja annak, hogy az ereklyék méreteit kegyes mutogatóik idővel emberfölöttire változtatták.

Solymossy a Toldi-monda és a *chanson de geste*-ek között a tárgyi mozzanatoknak olyan meglepő, számos ponton átvonuló párhuzamosságát, a világképnek és embertípusnak olyan közeli rokonságát tárja fel, hogy ezen az alapon bebizonyítottnak tarthatjuk összefüggésüket. Toldi történetének bevezető mozzanatai: felnövekedése özvegy anyja mellett paraszti környezetben, találkozása utat tudakoló lovasokkal, esete a gyászruhás nővel, a Parcival-típushoz tartoznak. Az udvari konyhán való szolgálata és az ifjúi erőversengések a Havelock-Gareth-Rainouard-mondacsaládból származnak. A szigeti párbaj a csónakjelenettel megfelel a francia Tristan-változatoknak. Megszégyenülése az özveggyel való találkán és a hozzáfűződő sírrablás részint Parcival-folytatásokban fordul elő, részint egy francia gesta-részletre megy vissza, amely hőslovagi átöltöztetésben ad egy az Ezeregyéjszakából eredő, egyszersmind Boccacciónak is forrásul szolgáló fabliaut, vagyis középkori francia novella-félét. A császárriasztó prágai kaland rokona Cid párizsi hadi vállalkozásának, amely — mint minden Cid-monda — bizonyára franciából való kölcsönzés. Éhhalálra ítéltetése, a szegedvidéki népmondában fennmaradt lópróbája és lovának szeméten tengődése a Chevalerie Ogier de Danemarche-ról szóló hősénekben leli mását, barátcsuhás párbajában pedig Guillaume d'Orange történetének Ysoré-epizódja visszhangzik. *Csupán a bikafékezés és a szakállához intézett monolog motivumát nem tudja Solymossy francia gesta-részletekre visszavezetni.* Az Ilosvaiból és a nép ajkáról ismeretes mondaanyag összefüggéstelen esetek sorozata. Azonban az ifjú-, a férfi- és az aggkor viselt dolgai szerint való hármas tagolódás a szerves alakítás híjján is a francia hősénekeknek fentebb jelzett tipikus szerkesztési formájára vall. — Tehát a Toldi-mondakörnek majdnem összes elemei francia földre és ott is egy bizonyos korszak tipikus költői termelésére utalnak.

Solymossy arra a kérdésre, hogy a francia gesta-részletek miképen jutottak hozzánk és miképen ruházódtak egyazon hősre, igen szellemes és meggyőző feleletet ad. A folklore-átszármazásnak rendes módját: a frank-földi anyagnak német közvetítéssel való lassú tovaharapózását ez esetben nem tehetjük fel. Egyszerű irodalmi átvételre sem gondolhatunk, amikor más-más hősről szóló történetek, innen-onnan kiszakított epizódok kerültek együvé. Csak az az eshetőség lehetséges, hogy egy valaki vagy többen a francia gestákra vonatkozó ismeretkészletükből ezeket mint legjobban alkalmazhatókat vagy legtetszetősebbeket fűzték Toldi személye köré. A szerkesztő vagy szerkesztők pedig azok közül a francia cisztercita vagy prémontrei szerzetesek közül kerülhettek ki, akik a *chanson de geste*-ek virágzásának idejében kezdenek hozzánk települni és amint folyóiratunk mult évi februári számának „Francia hatás Magyarországon hétszáz évvel ezelőtt" című közleményében rámutattunk, a maguk francia kultúráját átültetve, két-három századon át nagyon jelentékeny szerepet játszottak anyagi és szellemi műveltségünk fellendítése terén.

Egy ilyen magyarországi francia kolostor, amely valószínűleg a XIII-XIV. században az előkelő Toldi-család kegyuraságát élvezte és ennek temetkező helyet is nyujtott, fogadhatta magába Toldi Miklós tetemeit és ereklyéit. Toldi, mint az eddig ismert oklevelek és az újabban felfedezett adatok igazolják, nem közönséges alakja volt a maga korának. Mikor ennek a kétségtelenül jeles vitéznek közszemlére kitett emléktárgyai a hivők kíváncsiságát felébresztették, a francia barátok az ő történetének előadásával kapcsolatban bizonyára megemlékeztek a francia gesta-hősökről: Ogier-ről, Guillaume d'Orange-ról, mint akik szintén ilyen Toldi-féle nagy vitézek voltak. Utóbb ezek a gesta-történetek részint az átvevő közönség emlékezetében, részint a terjesztő egy-

háziak szándékos vagy szándéktalan alakításában összekeveredtek, eredeti hőseiktől elszakadtak, egymásután átsiklottak Toldi személyére s hazai talajba plántálódtak.

Annak is megvan az oka, hogy azok a francia szerzetesek, akik a XIV. században jöttek a magyarországi kolostorokba, nem a maguk korában virágzó lovagregényeket ültették át hozzánk, hanem a XI—XII. század gestáinak a vonásait ruházták magyar hősükre. Tudniillik a hosszabb lélekzetű lovagregény felolvasásra volt szánva, vagyis mint a felsőbb körök szellemi tápláléka, csak irodalmi úton terjedhetett. Ellenben a kisebb szabású gesta folklore-műfaj és a szájról-szájra adás révén szabad zsákmánya a tömeglélek játékának. A lovagregények, mint nagyméretű írásos művek, nem állhattak rendelkezésükre a mi francia szerzeteseinknek, azonban a gestáknak emlékezetükben élő folklore-anyagából könnyen meríthettek.

Az Ilosvaiból ismert néhány hiteles adat (évszám, családi vonatkozás) a francia gesták példájára a Toldi-család sírfeliratából kerülhetett a Toldi Miklósra vonatkoztatott mondarészletek összefoglalásába. Sőt még az is lehetséges, hogy a francia eredetű barátok az ő hazai hős*énekeik* mintájára utolsó tömegvonzó lépésként az összefoglalásból előálló egész Toldi-történetet versbe öntötték. Talán egy ilyen, jó Toldi Miklósról szóló, *chanson de geste*-nek valami prózai kivonatát használta Ilosvai, az élőszó szárnyára kelt részletek közül pedig egyeseket a nép őrzött meg folklore-emlékhagyományai sorában törmelékesen.

*

Az irodalomtörténet és a folklore a Solymossy megjelölte irányban kétségtelenül helyes úton jár. A további vizsgálódások során valószínűleg még határozottabban beigazolódik, hogy a Toldi-monda nem magyar eredetű és alig tartalmaz népmondai elemeket, hanem szinte teljes egészében a külföldi lovagepika visszhangja. Azonban Mályuszszal együtt mi is kijelenthetjük, hogy mégis csak a történetírás számára marad fenn annak a kérdésnek a tisztázása, miért éppen Toldi Miklós személyéhez kapcsolódtak az idegenből vett epizódok? A Toldi-problémának ezt az ágát csak a történeti Toldi Miklós életének minél részletesebb felderítésével lehet kibogozni.

Eddig — elsősorban Szilády Áron adatgyűjtése alapján — a történelem Toldi Miklósának a pályájáról ilyen vázlatot adhatunk: Vagyonos és előkelő rokoni összeköttetésekkel bíró családból született 1320 körül. Legfiatalabb fiúként egy környékbeli hatalmas főúrnak, a szatmármegyei Medgyesi Simonnak a szolgálatába állott. A nemes ifjaknak ebben a szokott iskolájában, esetleg valami magasabbfokú iskolában, amint „magister" címe bizonyítja, az átlagosnál több ismeretet szerezhetett. Ura pozsonyi főispánsága alatt belső emberei (középkori kifejezéssel: familiarisai) közül tette meg őt 1354 körül a gondjára bízott megye alispánjává és várnagyává. 1355-ben a leghatalmasabb egyházi főúrnak, az esztergomi érseknek az udvarához tartozott, mint „miles", azaz lovag, az érsek fegyveres embereinek a tisztje. Hivatásos katonaként jutott ki Olaszországba, ahol 1365-ben zsoldos csapatvezéri minőségben, mint a maga ura szerepelt. Hazatérve, a király személyes környezetébe emelkedett, annak a „milese" lett, tagja az uralkodó „familiájá"-nak. Ezen az uton nyerte el több megye: Heves, Bihar, Szabolcs főispáni méltóságát a szokásos gazdag javadalmakkal (1372—1385 táján). Magasabb országos méltóságot nem ért el. Hogy rendkívüli erővel lett volna megáldva, annak oklevélben eddig semmi nyomát nem találtuk.

Mályusz Schäfer német tudós munkája alapján, amelyben ez a különböző olaszországi szuverén hatalmak szolgálatában álló német zsoldosokkal foglalkozik, figyelmeztet, hogy Toldi Miklós olaszországi zsoldos vezérségének a megvilágítása végett mennyire fontos volna a magyar vonatkozású anyag összegyűjtése. Azonban már Schäfer művének néhány — a német zsoldosokra vonatkozó — közvetett adatára támaszkodva is jóval határozottabb képet tud nyujtani. Toldi — mint fentebb említettük — 1365 elején ott van azok között a parancsnokok között, akik az angol és

magyar vitézekből álló *alba societas:* „fehér csapat" nevében a pápai állam és Johanna nápolyi királynő zsoldjába szegődnek. Az egész sereg főkapitánya az angol Hugo de Mortimer volt, Toldi pedig a felemlítés rendjéből következtethető rangsor szerint a magyar vitézek feje és ebbeli szerepében a „fehér csapat" alvezére. A societas képviseletében esküt tett húsz angol és tíz magyar parancsnok nemzetiségi megoszlásából Mályusz azt véli, hogy a négyezer lovasra és ezer gyalogosra rúgó csapatnak egyharmada, vagyis körülbelül ezerhatszáz volt a magyar. Egy ilyen — akkori fogalmak szerint — igen jelentékeny katonai erő parancsnoka csak jeles hadi ember lehetett. A csapat félévre kötelezte el magát 160.000 aranyforintért. A nehéz fegyverzetű külföldi lovasság az olaszországi seregek magvát alkotta. Ennek megfelelően igen tekintélyes javadalmazásban részesült: az egyszerű lovas havonta 7 forintot, a zászlóaljparancsnok 20 forintot kapott, míg a XIII. század végén a bolognai egyetem tanárának évi 33 forint, a pápai kincstárnoknak havi 8 forint a fizetése. Kiváló lovag még külön magas jutalmat is nyert. Tehát ha ismernők Toldi zsoldját, megbecsülhetnők katonai értékét is. A zsoldos szolgálatot az akkori felfogás még uralkodókhoz is méltónak tekintette. S így a félévi zsoldos vezéri szereplés bizonyára nem csekély prestiget kölcsönzött Toldinak. Nincs is rajta semmi csodálni való, hogy olaszországi kirándulásából visszatérve 1366-ban már gömöri főispán.

Mályusz behatóan elemzi azt az Országos Levéltárban őrzött 1388-i magánlevelet, amelyet Sternberg Péter, Morvaország legelőkelőbb és legbefolyásosabb családjának tagja, intézett Pernstaini (Borostyánkői) Lestárnak, ekkor magyar királyi főajtónálló-mesternek, nemsokára pedig nádornak, öt kezeséhez. A 10.000 forint erejéig kezességet vállalt „nemes urak és becsületes férfiak", megannyi országos nevű, nagy vagyonú és hatalmas ember között egyenrangú személyként ott leljük Toldi Miklóst. Az a találkozás pedig, amely a kezességi ügy keletkezésére alkalmat szolgáltatott, Zsigmond királynak Jodok és Prokop morva őrgrófokkal való 1387-i összejövetelekor történt meg Vágújhely környékén, ahol mint a király kíséről, a kezesként említett főurak és köztük Toldi is bizonyára jelen voltak. Mályusznak igen megokolt feltevése szerint ez a Vágújhely (Nova Civitas) volt a színhelye annak az *újudvar*nak, bajnoki mérkőzésnek, melyet a nem egyszer tévedő Ilosvai szerint Lajos, jobban mondva Zsigmond király Németújhely, helyesen Vágújhely várába hirdetett. Ekkor eshetett meg Toldi bajvívása az olasszal, amiből a mondában a barátcsuhás párbaj epizódjának az indítéka vált.

Az „ifjú" Zsigmond 1388-i prágai látogatásában keresi Mályusz a „vén" Toldi prágai kalandjának történelmi alapját.

A biharmegyei Toldi-család történetét 1386-ig Karácsonyi János állította össze és néhány elszórt adattal Wertner Mór pótolta meg 1422-ig. Mályusz több olyan adatot kutatott fel, amely természetessé teszi a genealógiai kapcsolatot a Nagy Lajos- és Zsigmond-korabeli nevezetes Miklós és az 1552-i bihari összeírásban említett Toldyak között. Megállapítja azonkívül, hogy a monda hősének birtokai 1508-ban is az ő kétségtelen ivadékainak kezén voltak. Annak a kimutatása, hogy a Toldy-család még a XVI. században is élt, azért fontos, mivel ezzel a híres-neves ősre vonatkozó családi hagyományok életben létét igazolhatjuk, ezek révén pedig szilárdabb fogózót vehetünk fel a néphagyományok, illetőleg a népmonda számára is.

Dolgozata egyik szakaszában Mályusz az állítólagos — Mátyás korához fűzött — nógrádi Toldi-hagyomány kérdésének megoldásához szolgáltat adatokat. Saját levéltári kutatásai alapján összeállítja a nógrádmegyei Tholdy-család XIII—XVI. századi történetét. Megállapítja, hogy ez a család kegyura a Nógrád megye délkeleti szögletébe eső garábi monostornak, a francia prémontreiek első magyarországi szállóhelyének, tehát a monostoralapító Kökényes-Radnót-nemzetség leszármazottja. Karácsonyi ennek a nógrádi Tholdy-családnak és a garábi francia prémontreieknek a viszonyából próbálta megmagyarázni

a Rainouard-motivumok belejátszását a Toldi-mondába.

Ennek a családnak szintén élt egy Miklós nevű tagja a XIV. század végén. Csakhogy ő két évtizeddel bihari névrokona után, tehát Nagy Lajos korán túl tűnik fel és nem is Told helységről Toldinak, hanem Kér nevű birtokáról Nagykérinek nevezi magát. Különben pedig az oklevelek mit sem tudnak arról, hogy valami jelentékenyebb személy lett volna, és így mondai hősnek aligha vált be. A XV. század elején emlegetett másik nógrádi Miklós Mátyás alatt még legfeljebb csak gyermek volt és utóbb sem játszhatott jelentős szerepet. De mégsem egészen lehetetlen, hogy a nógrádi Toldi-monda kialakulásában volt valami része annak a körülménynek, hogy ez a *Miklós* és közeli rokona: *György* egy helyen és jórészt egy időben éltek. Mályusz szerint egyébként a nógrádi Toldi-monda valószínűleg Ilosvai vagy a XVIII. századi írók: Bél, Dugonics munkáinak a hatása alatt fejlődött ki.

Dolgozata befejezéséül azzal a feltevéssel áll elő, hogy nemcsak a nógrádi Tholdyak, hanem a bihariak is a keleti részeken ugyancsak birtokos Kökényes-Radnót-nemzetségből ágaztak ki. Ezzel kapcsolatban nem tartja lehetetlennek, hogy az éppen Bihar megyében található számos prémontrei monostor alapítására döntő befolyása volt a Kökényes-Radnót-nemzetségnek, esetleg a belőle eredő bihari Toldiaknak. A két Tholdy-család eredetének tisztázása kétségtelenül egészen új és természetes megvilágításban tüntetné fel a Toldi-mondának két helyen való előfordulását, továbbá eldöntené a prémontrei közvetítés és ezzel együtt a francia kölcsönzés jogosultságának kérdését is.

Mindenesetre igen nagy érdeklődéssel és bizalommal várjuk, hogy olyan szakavatott kutatónak, mint amilyen Mályusz, mihamarabb sikerül hozzáférkőzni ahhoz a hazai és külföldi okleveles anyaghoz, amelyben — amint dolgozatában jelzi — Toldi Miklósra vagy a Toldiakra vonatkozó adatokat sejt.

Pais Dezső.

A KIADÁSÉRT FELELŐS HEGEDÜS ISTVÁN.

M. TUD. TÁRS. SAJTÓVÁLLALATA RT. BUDAPEST, VIII., MÚZEUM-KÖRÚT 6. — SZABÓ T. ISTVÁN

Beküldött könyvek. — *A ma magyar költői.* Szemelvények élő magyar költők lírai terméséből (Berlin, L. Voggenreiter Verlag, Magyar Osztály). — *Apuleius:* Az aranyszamár. Ford. Révay József (Genius). — *Balogh István;* Koporsók szállnak. Versek (Danubius nyomda). — *Bölcskey Ödön:* Capistranói Szent János élete és kora. II. (Székesfehérvár, Debreczenyi István). — *Csathó Kálmán:* Földiekkel játszó égi tünemény. Regény (Singer és Wolfner). — *Cultura.* Kolozsvári folyóirat. 1924 május. — *Harsányi Pálné Teleki Janka:* Apám! Versek (Gyoma, a szerző kiadása). — *Horger Antal:* Magyar szavak története. Közérdekű magyar szófejtések gyüjteménye (Kókai Lajos). — *Irodalomtörténet.* Szerk. Pintér Jenő XIII. évf. 1924. — *Camille Lemonnier:* Ember a szerelemben. Regény, ford. Bartos Zoltán (Genius). — *Földi Mihály:* Sándor és Sándor. Regény (Béta Irod. R.-T.). — *Közművelődés.* 1924 ápr. — *Lermontov Mikhál:* Históriás ének az rettenetös Iván czárrul. Régi magyarsággal átalhozta Sztripszky Hiador (La Fontaine-Társ.) — *Nyírő József:* Jézusfaragó. Elbeszélések (Kolozsvár, Minerva). — *Pethő Sándor:* Andrássy és ellenfelei (Pallas). — *Protestáns Szemle* 1924 ápr. — *Radványi Kálmán:* Napsugár leventék (Berlin, Voggenreiter, Magyar Osztály). — *U. az:* Horgos István et Comp. Tréfás történetek a diákéletből (u. o.) — *Ravasz László:* Látások könyve. Beszédek, emlékek. II. kiadás (Studium). — *Sziklay Ferenc:* Hangzatka, Regény (Berlin, Voggenreiter, Magyar Osztály). — *Szondy György:* Bőrme. Egy diák lovagrend története (Szatmár, Szabadsajtó) — *Thoroczkai-Wigand Ede:* A kert (Pátria). — *Trócsányi Dezső:* A modern gimnázium (Pápa, szerző kiadása). — *Trócsányi Zoltán:* Dosztojevszkij-breviárium (Dante). — *Zlinszky Aladár:* Klasszicizmus és romanticizmus. A Szent István Akadémia nyelv- és széptudományi osztályának felolvasásai. 1. kötet, 5. szám (Stephaneum).

A NAPKELET RÉGI SZÁMAI.

Folyóiratunk régi számai 1923. évi júniustól kezdve kaphatók. A mult évi júniustól ez évi május végéig terjedő számok egy egész évfolyamot ölelnek fel és e két féléves kötet a legértékesebb irodalmi gyüjtemény. A magyar szépirodalom legkiválóbb alkotásai mellett részletes és elfogulatlan kritikáját adja minden számottevő irodalmi alkotásnak, tájékoztat az irodalom, színház, zene és képzőművészet legújabb eseményeiről. A régi NAPKELET-számok egy-egy sorozata a legértékesebb ajándék.

A régi számok ára, legalább negyedévre terjedő rendelés esetén, a jelenleg érvényben levő előfizetési ár, vagyis negyedévre 48.000 korona. Egyes kiválasztott számok rendelése esetén a példányonkénti árat, vagyis füzetenként 15.000 koronát számítunk. A közalkalmazottak itt is 25 százalék árengedményben részesülnek.

A NAPKELET OLVASÓIHOZ.

A júniusi számmal 1924. évfolyamunk III. negyedébe lépünk s folyóiratunkra új előfizetést nyitunk. A nyomdai árak rendkívüli emelkedése arra kényszeríti a Magyar Irodalmi Társaságot, hogy az előfizetés árat a következőképen szabja meg:

a III. negyedévre . . . . . 48.000 K
közalkalmazottaknak 25% engedménnyel 36.000 K
külföldre évi . . . . . 3 dollár.

Ezt az előfizetési árat kérjük a mult negyedre is azoktól az olvasóinktól, akik előfizetésükkel bármi okból még hátrálékban vannak.

Az új előfizetési ár megszabásánál figyelemmel voltunk arra, hogy a nyomdai áremelkedések mögött messze elmaradva, olyan mérsékelt áron adjuk folyóiratunkat, hogy a legnehezebb viszonyok között élő társadalmi osztályok is megfizethessék.

A NAPKELET

szépirodalmi részében a legkiválóbb írók és költők munkáit adja, kritikai részében pedig a szellemi tudományok legelső nevű magyar képviselői szólnak olvasóinkhoz. Állandó munkatársaink:

Áprily Lajos	*Gyallay Domokos*	*Mariay Ödön*	*Szinnyei Ferenc*
Bardócz Árpád	*Hartmann János*	*Pais Dezső*	*Tárnai István*
Baros Gyula	*Hekler Antal*	*Pauler Ákos*	*Tolnai Vilmos*
Bartóky József	*Herczeg Ferenc*	*Petrovics Elek*	*Torday Emil*
Berde Mária	*Huszti József*	*Reményik Sándor*	*Vajthó László*
Brisits Frigyes	*Jókay Lajos*	*Rédey Tivadar*	*Vargha Gyula*
Domanovszky Sándor	*Kastner Jenő*	*Rozványi Vilmos*	*Végvári*
Dóczy Jenő	*Kodály Zoltán*	*Sik Sándor*	*Vida Péter*
Eckhardt Sándor	*Komáromi János*	*Szabó Miklós*	*vitnyédi Németh István*
Erdélyi József	*Kortsák Jenő*	*Szekfű Gyula*	*Walter Gyula*
Farkas Gyula	*Koszó János*	*Szentgyörgyi Ferenc*	*Zilahy Lajos*
Galamb Sándor	*Kuncz Aladár*	*Szilárd János*	*Zsigmond Ferenc*

A válságos idők nagy megpróbáltatás elé állítanak ma minden irodalmi vállalkozást s folyóiratunk a legnehezebb viszonyok között is változatlan kitartással szolgálja kitűzött irodalmi céljait. Erőnk olvasóink hatalmas táborában van s **kérjük előfizetőinket, ismertessék és terjesszék folyóiratunkat, hogy minél nagyobb és minél erősebb legyen a tábor. Minden új megrendelő közelebb segít bennünket irodalmi programmunk megvalósításához.**

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

első száma, **Madách: Az ember tragédiája** centenáris II. kiadása még kapható kiadóhivatalunknál. Alapára **3 K,** mely a mindenkori könyvkereskedői szorzószámmal szorzandó. Vidéki megrendeléseknél a postaköltség a megrendelőt terheli. A sorozat további számaiból munkában vannak:

Tormay Cécile: Megállt az óra. (Novellák.)
Szekfű Gyula: Történetpolitikai tanulmányok.
Komáromi János: Zúg a fenyves. (Regény.)

Az új számok alapára kötetenként szintén **3 K** lesz. — Előjegyzéseket elfogad a kiadóhivatal.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest I, Döbrentei-utca 12. sz.
Telefonszám: 88—73.
FŐBIZOMÁNYOS:
PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek)
nemzeti könyvkereskedése **BUDAPEST IV, Kossuth Lajos-utca 7. sz.**

Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Rt. Budapest, VIII., Múzeum-körút 6. — Szabó T. István.